

การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอน
แบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา

ปริญญานิพนธ์
ของ
ไชศรี พานิกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมัธยมศึกษา
กันยายน 2546
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอน
แบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา

บทคัดย่อ
ของ
ไชศรี พานิกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา

กันยายน 2546

- ห ๒๓๐๑๕๖

ไชศรี พานิกุล. (2546). การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา. ปริญญาโท กศ.ม.(การมัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ตรูเนตร อัสชสวัสดิ์, รองศาสตราจารย์นิภา ศรีไพโรจน์

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา

กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวน 50 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) กลุ่มทดลองที่ 1 เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขา จำนวน 25 คน กลุ่มทดลองที่ 2 เรียนโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา จำนวน 25 คน ระยะเวลาที่ใช้ในการทดลองสอน กลุ่มละ 18 คาบ คาบละ 50 นาที

ในการดำเนินการทดลองครั้งนี้ใช้แบบแผนการวิจัยตามแนวแบบ Randomized Control Group Pretest-Posttest Design เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนามีค่าความเชื่อมั่น 0.84 และแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมีค่าความเชื่อมั่น 0.76 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ t-test Independent Sample ในรูปของผลต่างของคะแนน (Difference Score) ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ
2. นักเรียนที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

A COMPARISON OF MATAYOM SUKSA V STUDENTS' LEARNING
ACHIEVEMENT AND MORAL REASONING ON BUDDHIST DOCTRINES THROUGH
THE TRISIKA AND THE DHAMMASAKACCHA TEACHING METHODS

AN ABSTRACT
BY
KAISRI PANIKUL

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Secondary Education
at Srinakharinwirot University
September 2003

Kaisri Panikul. (2003). *A Comparision of Mathayom Suksa V Students' Learning Achievement and Moral Reasoning on Buddhist Doctrines through the Trisikka and the Dhammasakaccha Teaching Methods*. Master Thesis, M.Ed (Secondary Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assoc. Prof. Trunate Ultchasawadi, Assoc. Prof. Nipa Sripairot

The purpose of this study was to compare the achievement and moral reasoning on Buddhist doctrines through, the Trisikka and the Dhammasakaccha teaching methods.

The samples consisted of 50 Mathayom Suksa V students of the Nonthaburipittayakom. Amphur Muang Nonthaburi province in the first semester of the 2003 academic year. Though simple random sampling, they was selected and divided into 2 groups: the experimental group 1 and 2. Each group consisted of 25 students. The experimental group 1 was taught through the Trisikka teaching and the other experimental group was taught through the Dhammasakaccha teaching method, with the same content for eighteen 50-minute periods.

The randomized Control Group Pretest-Posttest Design was used in the study. The research instruments were the achievement test on Buddhist doctrines, with reliability of 0.84, and the moral reasoning test, with reliability of 0.76. The t-test (Difference Score) was statistically used for data analysis.

The results of this study revealed that .

- 1.The achievement on Buddhist doctrines through the Trisikka and the Dammasakaccha teaching methods was not significantly different .

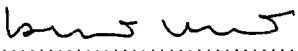
2. The moral reasoning through the Trisikka and the Dammasakaccha teaching method was not significantly different.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

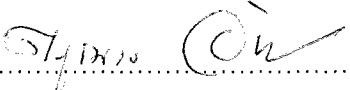
การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอน
แบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจจำ

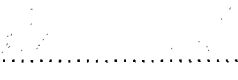
ของ
นางไขศรี พานิกุล

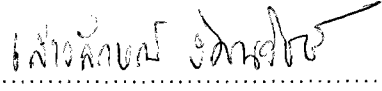
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมัธยมศึกษา (การสอนสังคมศึกษา)
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

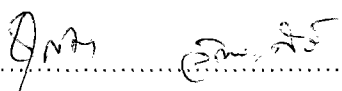
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.อรรถ ฤทธิชัย)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีไพโรจน์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ รัตนวิชัย)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชุตินา วัฒนศิริ)

ปริญญานิพนธ์เล่มนี้ได้รับทุนสนับสนุน
จากทบวงมหาวิทยาลัย

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ และได้รับคำปรึกษาแนะนำอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ตรุเนตร อัครสวัสดิ์ ประธานที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ นิภา ศรีไพโรจน์ กรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ รัตนวิทย์ และ รองศาสตราจารย์ ดร. ชุตินา วัฒนศิริ ซึ่งเป็น กรรมการสอบปากเปล่าที่ให้ความรู้ แนวคิดและคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ที่มีคุณค่า เพื่อให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ให้คำปรึกษา แนะนำและตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือในการวิจัย ให้ผู้วิจัยสามารถทำการวิจัยได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้อำนวยการโรงเรียนนันทบุรีพิทยาคม ผู้ช่วยผู้อำนวยการทุกฝ่าย คณะอาจารย์ และขอขอบใจนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5,6 ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนนันทบุรีพิทยาคมที่อำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งนิสิตปริญญาโทวิชา เอกการมัธยมศึกษา ปีการศึกษา 2544 ตลอดจนทุกท่านที่ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือ จนทำให้การทำปริญญานิพนธ์ครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ เปลื้อง สิงห์ชัย คุณบุญส่ง พานิกุล และขอขอบใจนางสาวสุศิริ พานิกุล เด็กชายหิฎฎุฎิ พานิกุล และเด็กชายหิฎฎุวิชัย พานิกุล ที่คอยช่วยเหลือสนับสนุนการศึกษา และให้กำลังใจอันเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ใดๆ ที่พึงมีจากปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณ บิดา มารดา ครู อาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

ไชศรี พานิกุล

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
กรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้า.....	6
สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม.....	7
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีสอน.....	7
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและกระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา...	10
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา	14
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา.....	20
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม.....	30
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
งานวิจัยภายในประเทศ.....	38
งานวิจัยในต่างประเทศ.....	40
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	42
การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	42
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	42
การดำเนินการทดลอง.....	46
การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้.....	46
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	50
5 สรุปผลอภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	52
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	52
สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า.....	52
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	52
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า.....	54
ข้อเสนอแนะ.....	56
บรรณานุกรม.....	58
ภาคผนวก.....	64
ภาคผนวก ก.....	65
ภาคผนวก ข.....	67
ภาคผนวก ค.....	88
ประวัติย่อผู้วิจัย	106

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1. แสดงเหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ชั้น	33
2. แบบแผนการทดลอง	46
3. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนที่เรียน โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา.....	51
4. การเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนเรื่องหลักธรรมใน พุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา.....	51
5. แสดงค่าความยากง่าย และค่าอำนาจจำแนกของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน.....	85
6. แสดงคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพระพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2.....	86
7. แสดงคะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2	87

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 การพัฒนาปัญญาทางพุทธศาสนา	13
2 กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา.....	16
3 ขั้นตอนการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา.....	18

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สภาพของสถานการณ์ปัจจุบันในสังคมไทยชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาวิกฤตอันน่าเป็นห่วงจากการพัฒนาที่ขาดความสมดุล โดยมุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วแต่ประการเดียว ทำให้บุคคลและสังคม รวมทั้งโครงสร้างและกลไกการบริหารและการจัดการต่าง ๆ ปรับตัวตามไม่ทัน เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุ กับการพัฒนาทางจิตใจ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 : 35) ดังจะเห็นได้จากปัญหาความขัดแย้ง โดยการยกพวกตีกันในกลุ่มนักเรียน ปัญหายาเสพติดการแก่งแย่งแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินและความหุนหันพลันแล่น ทนสมัย การที่ค่านิยมของคนไทยกำลังจะเปลี่ยนแปลงจากที่เคยยกย่องคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม กลับไปยกย่องคนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มีความร่ำรวยทำให้เยาวชนเกิดความสับสนในการตัดสินใจที่จะเลือกพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติตน

สำหรับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา แม้กระทรวงศึกษาธิการจะจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาทุกชั้น และทุกระดับการศึกษาตลอดระยะเวลาเรียน 12 ปีก็ตาม แต่ก็ยังมีปัญหาในทางปฏิบัติอยู่มาก กล่าวคือ การบริหารและการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนายังขาดประสิทธิภาพ ขาดความเอาใจใส่ และไม่มีมาตรการเสริมอย่างเป็นรูปธรรม สถานศึกษาหลายแห่งจึงไม่ได้จัดให้มีการเรียนการสอนอย่างจริงจัง รวมทั้งขาดการบูรณาการการเรียนการสอนด้านศีลธรรมเข้ากับวิชาสามัญโดยทั่วไป อีกทั้งไม่ให้ความสำคัญต่อพระภิกษุที่มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอย่างถ่องแท้ เข้ามาเป็นครูหรือวิทยากรในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและครบวงจร ทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดความซาบซึ้ง ขาดการปฏิบัติและขาดการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตอย่างทั่วถึง จึงไม่สามารถใช้วิชาพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคุณธรรมและแก้ปัญหาชีวิตของเยาวชนและประชาชนในสังคมได้อย่างเด่นชัด และเป็นรูปธรรม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 : 30-31) คุณภาพของเด็กและเยาวชนไทยเป็นเครื่องชี้วัดมาตรฐานของการศึกษาไทยได้เป็นอย่างดีด้วยเหตุนี้จึงได้มีการทบทวนระบบการศึกษาไทยที่ผ่านมา แล้วก็ได้พิจารณาเห็นว่าเป็นความ “ล้มเหลว” อย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีบางท่านที่มีความเห็นขัดแย้งว่าไม่ได้ล้มเหลว โดยการยกเอาเหตุผลอธิบายในมุมมองอื่น นอกจากมุมมองทาง จริยธรรม และคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ก็ตามแต่ความเป็นจริงเป็นเครื่องพิสูจน์ในตัวของมันเอง ภาพด้านมุมมืดของระบบการศึกษาดังกล่าวมาเป็นแรงผลักดันสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวความคิดเรื่อง “การปฏิรูปการศึกษา” ดังจะเห็นได้จากจุดมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษาตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542 : 6) ที่ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” จากจุดมุ่งหมายและหลักการของ พ.ร.บ. นี้ ชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาจะต้องพัฒนาบุคคลให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา โดยมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้จุดมุ่งหมายของ พ.ร.บ. ข้อนี ยังแสดงให้เห็นเจตนารมณ์ในการปฏิรูปการศึกษาที่มองเห็นความไม่สมประกอบของกระบวนการศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งมีลักษณะการเน้นการพัฒนาคนให้มีความชำนาญเฉพาะด้าน ขาดการเชื่อมโยงกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อคุณภาพชีวิต อีกทั้งทำให้บุคคลขาดความสุขในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม ความสัมพันธ์ต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ได้แปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ โดยมีแนวคิดเชิงวัตถุนิยมเป็นตัว

เชื่อมประสานในความสัมพันธ์ เจตนารมณ์ของ พ.ร.บ. นี้ จึงเน้นให้มีการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ในด้านต่าง ๆ ไม่เน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่งดังที่ผ่านมา ซึ่งองค์ประกอบสำคัญที่เป็นหัวใจของการศึกษาที่ถูกกละเลยไปมาก คือ “คุณธรรม จริยธรรม” อันเป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์ เมื่อคุณธรรมจริยธรรมถูกละเลย ผลตามมาก็คือ การมี คุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ ความเป็นมนุษย์จึงไม่มีความสมบูรณ์ได้ ด้วยเหตุนี้ ในมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจึงได้วางแนวการจัดการศึกษาทุกประเภท จะต้องเน้นความสำคัญให้มีความรู้คู่คุณธรรม นับว่าเป็นนโยบายการจัดการศึกษาที่ถูกต้อง เพราะการพัฒนาคนจะต้องให้ความสำคัญทั้งทางด้าน ความรู้และคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กันไป แต่ล้าหลังเพียงแต่แนวทางจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัตินี้ ไม่อาจเป็นไปตามที่ต้องการได้ ถ้าในระดับปฏิบัติการไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจังจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย คุณธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนามนุษย์ ถ้าการศึกษาที่ปราศจากคุณธรรม จริยธรรมก็เหมือนกับการยื่นอาวุธให้กับโจร เพราะผู้ที่มีความรู้โดยปราศจากคุณธรรมก็จะใช้ความรู้ที่มีในการเอารัดเอาเปรียบและ เบียดเบียนผู้อื่นเพียงอย่างเดียว หรือใช้ความรู้ไปในทางเสียหาย คุณธรรมจริยธรรมจะเชื่อมโยงให้บุคคลใช้ความรู้ในทางสร้างสรรค์ (พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย. 2544 : 38 – 39)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2527 : 11-17) กล่าวว่า ปัจจุบันการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนยังไม่ได้ผล ไม่ได้เกิดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในตัวผู้เรียน เพราะการปลูกฝังจริยธรรมใช้วิธีการฝึกให้เด็กใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจเลือกปฏิบัติและการสอนให้เด็กรู้จักคิดว่าคุณธรรมต่าง ๆ มีคุณค่าต่อผู้ประพฤตินั้น ประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร แม้จะมีการพูดถึงการสอนให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็นมานานแล้วแต่การปฏิบัติ ยังไม่มีการสอน วิธีการคิด ให้เด็กนำไปใช้เมื่อเผชิญสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ได้เสนอแนะว่า ด้านจริยธรรมที่สำคัญที่สุดในตัวมนุษย์คือ การให้เหตุผลเชิงจริยธรรม เพราะเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นจิตลักษณะที่สำคัญต่อการแสดงพฤติกรรมมากที่สุด และการจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การให้ความรู้และวิธีการฝึกฝนให้สามารถใช้หลักเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นสูงขึ้น การอบรมทางพุทธศาสนา (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2522 : 45-52 ; อ้างอิงจาก Kohlberg. 1976 : 83-132) การอบรมความรู้ทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเหตุผลในการที่ละเว้นชั่ว ช่วยพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้ ลักษณะทางพุทธศาสนากับทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กมีความสอดคล้องกันคือ ผู้มีจริยธรรมในระดับก่อนเกณฑ์เปรียบได้กับบุคคลประเภทบัวได้หน้า เป็นบุคคลที่ควรพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ผู้มีจริยธรรมตามเกณฑ์ เปรียบได้กับบุคคลประเภทบัวปริมน้ำ เป็นบุคคลที่มีจิตใจเป็นมนุษย์รู้จักระมัดระวังตนให้อยู่ในกรอบ และระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนดขึ้น ผู้มีจริยธรรมระดับเหนือกฎเกณฑ์ เปรียบได้กับบุคคลประเภทบัวเหนือหน้า เป็นคนมีจิตใจเป็นเทวดา สามารถพัฒนาตนจนเป็นผู้มีจริยธรรมระดับสูงได้ ฉะนั้นการฝึกนักเรียนทางพุทธศาสนา จะต้องให้นักเรียนมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ ที่จะเลือกปฏิบัติให้มีคุณธรรม จริยธรรม

ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงสภาพของเด็กและเยาวชนไทยที่มีความเก่ง กล้าคิด กล้าทำมากกว่าเด็กไทยในสมัยก่อน แต่ทว่าความจริงที่ปรากฏนั้น เด็กและเยาวชนไทยมีทักษะการคิดในเชิงวิทยาศาสตร์มากกว่า ทักษะการคิดในเชิงคุณธรรม เด็กไทยจึงมีลักษณะ “เก่งแต่ไร้วิชาการ แต่อ่อนคุณธรรมและจริยธรรม” ซึ่งความจริงข้อนี้สามารถค้นหาต้นสายปลายเหตุได้จากระบบการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความเก่งเป็นหลัก ในขณะที่เด็กและเยาวชนไทยได้ประสบกับปัญหามากมาย มีทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรม และจิตใจที่เบี่ยงเบนไปจากภาวะที่ควรจะเป็น ปัญหาที่รุมเร้าเด็กไทยแม้มิได้เกิดจากความล้มเหลวของระบบการศึกษาเพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นปัญหาเกิดจากโครงสร้างทางสังคมโดยรวม แต่ระบบการศึกษาก็ไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบได้เพราะเป็นภาระหน้าที่หลักต่อการศึกษารวมของเด็กและเยาวชนของชาติ (พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย. 2544 : 37) ดังนั้นสภาพการเรียนการสอนในปัจจุบันต้องพัฒนาคนให้มีความสมดุลโดยต้องคำนึงถึงว่าผู้เรียน

ต้องเป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม และมีความสุขในการเรียนของผู้เรียน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษา การสอนแบบพุทธวิธีของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยใช้กระบวนการฝึกหัดอบรม กาย วาจา และจิตใจ ของมนุษย์ ให้สามารถดำรงและดำเนินชีวิตที่ดีด้วยการใช้ปัญญา และโดยวิธีเดินทางสายกลางอันสุจริตชอบธรรมซึ่งอำนวยความสะดวกแก่ตนเองและส่วนรวม (สุนน อมรวิวัฒน์. 2528 : 35) กระบวนการฝึกอบรมนี้ สามารถประยุกต์มาเป็นวิธีการสอนตามแนวพระพุทธองค์ที่เรียกว่า การสอนแบบไตรสิกขา ซึ่งเน้นการสอน ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติทั้งทางกาย วาจา และใจ อย่างระมัดระวัง ต่อจากนั้นผู้เรียนจะพิจารณาผล ของการปฏิบัติของตน จนกำหนดข้อควบคุมความประพฤติ ทางกาย วาจา ใจ ของตนเองได้ ส่วนการสอน แบบธรรมสาธกัจฉานั้น เน้นให้ผู้เรียนได้รับความรู้โดยการอภิปรายซักถาม ระหว่างผู้เรียนกันเอง หรือระหว่าง ผู้เรียนกับผู้สอน โดยครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาธรรม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียน สนใจ ซักถาม อภิปราย จนสรุปหลักความรู้ได้ (ดุษฎี สิตลวรงค์. 2524 : 3) จะเห็นว่าการศึกษาที่แท้จริงของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือการค้นคว้า การสนทนาซักถามและการฝึกอบรมตน การเจริญสมาธิ ทำให้ผู้เรียนมี ความสุขและพัฒนาศักยภาพของตนในการเสาะแสวงหาความรู้ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อนำผลการ วิจัยดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสาธกัจฉา
2. เพื่อเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการ สอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสาธกัจฉา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนกลุ่ม สารการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้อง กับสภาพสังคมใน ปัจจุบันและปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพเหมาะสม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนและมีความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม โดยการนำการสอน แบบไตรสิกขากับแบบ ธรรมสาธกัจฉามาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงการศึกษาต่อไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวนทั้งหมด 160 คน จำนวนห้องเรียนทั้งหมด 6 ห้องเรียน จาก โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประกอบด้วย

นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม ภาคเรียนที่ 1 ปีการ ศึกษา 2546 จำนวน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 25 คน รวม 50 คน โดยการสุ่มแบบกลุ่ม(Cluster Random

Sampling) โดยการจับฉลากจาก 6 ห้องเรียนเหลือ 2 ห้องเรียน และจับฉลากอีกครั้งเพื่อกำหนดเป็นกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 ดังนี้

1.2.1 กลุ่มทดลองที่ 1 จำนวน 25 คน สอนด้วยการสอนแบบไตรสิกขา

1.2.2 กลุ่มทดลองที่ 2 จำนวน 25 คน สอนด้วยการสอนแบบธรรมสภาัจฉา

2. ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทำการทดลองในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 โดยผู้วิจัยดำเนินการสอนด้วยตนเอง จำนวน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 18 คาบ คาบละ 50 นาที

3. เนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

เนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า กำหนดจากกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในสาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) เรื่อง

3.1 พรหมวิหาร 4

3.2 สังคหวัตถุ 4

3.3 พรവാสาธรรม 4

3.4 ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4

3.5 ความกตัญญูทุกเวที

3.6 กุลจิรัฏฐิติธรรม 4

3.7 ความมีระเบียบวินัย

4. ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งเป็น

4.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ การสอน 2 วิธี จำแนกเป็น

4.1.1 การสอนแบบไตรสิกขา

4.1.2 การสอนแบบธรรมสภาัจฉา

4.2 ตัวแปรตาม ได้แก่

4.2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

4.2.2 การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การสอนแบบไตรสิกขา หมายถึง การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรมตนด้วยหลักของศีล สมาธิ ปัญญา และทำให้ผู้เรียนสามารถควบคุมพฤติกรรม ทางกาย วาจา และใจ ของตนได้ เพื่อให้เกิดปัญญาที่แจ่มแจ้งและผู้เรียนสามารถตัดสินใจเลือกกระทำหรือประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่พึงามถูกต้อง ได้อย่างเหมาะสม มีขั้นตอนการสอนดังนี้

1.1 ขั้นนำ ครูสนทนากับผู้เรียนและนำสื่อต่างๆ เช่น ข่าว รูปภาพ ให้อยู่ในขอบข่ายของเรื่องที่เรียนเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการตอบสนองต่อการเรียนรู้

1.2 ขั้นสอน นำหลักไตรสิกขามาเป็นกระบวนการสอนดังนี้

1.2.1 ศีลสิกขา หมายถึง ครูให้ผู้เรียนทุกคนควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยทั้งกายและวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยพร้อมที่จะเรียนรู้ โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความรู้สึกรู้สึกในการเลือกกระทำผิดหลักธรรมหรือถูกหลักธรรมในการตอบสนองต่อสถานการณ์นั้นๆ และบันทึกในใบกิจกรรมที่กำหนด

1.2.2 จิตศึกษาหรือการทำสมาธิ หมายถึง การนำจิตมาควบคุมสติให้ระลึกรู้กับลมหายใจ แน่วแน่ที่จุดเดียว จนสงบ ผ่องใส ปราศจากสิ่งรบกวน โดยให้นักเรียนทำสมาธิเพื่อผ่อนคลายความเครียดและรวบรวมความคิดให้สนใจเฉพาะในเรื่องที่จะเรียน ไม่วิตกกังวลถึงเรื่องอื่น ๆ เพื่อให้เกิดปัญญาและนำปัญญาไปใช้ในขั้นต่อไป

1.2.3 ปัญญาศึกษา หมายถึง การนำปัญญาที่เกิดจากการทำสมาธิมาพิจารณา ผลที่เกิดขึ้นในใจของตน ในการเลือกการกระทำผิด หรือถูกหลักธรรมว่าเป็นอย่างไร ทำไมเป็นเช่นนั้น เพราะอะไร ควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ โดยครูให้นักเรียนแต่ละกลุ่มศึกษาเอกสารประกอบการเรียนและกรณีตัวอย่างแล้วช่วยกันคิดวิเคราะห์โดยบันทึกลงในใบกิจกรรมที่กำหนดให้

1.2.4 เสนอผลการอภิปราย โดยตัวแทนแต่ละกลุ่มเสนอทางเลือกแนวทางปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมชั้น

1.3 ขั้นสรุป ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสรุปข้อคิด และสาระสำคัญของบทเรียน โดยผู้สอนเพิ่มเติมความรู้ส่วนที่บกพร่องให้สมบูรณ์มากขึ้น

1.4 ขั้นการวัดผลและประเมินผล โดยครูพิจารณาความสนใจ และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม และคำตอบของผู้เรียนในใบกิจกรรม

2. การสอนแบบธรรมสภาจณา หมายถึง การจัดการเรียนรู้โดยเสนอสถานการณ์ไว้ให้ผู้เรียนสนทนาซักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้เอง โดยมีขั้นตอนการสอนดังนี้

2.1 ขั้นนำ ให้ผู้เรียน ดูรูปภาพ ข่าว สนทนา ซักถาม ให้อยู่ในขอบข่ายของเนื้อหาที่สามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนในการตอบสนองต่อการเรียนรู้

2.2 ขั้นสอน

2.2.1 การแสวงหาความรู้ ครูกำหนดประเด็น เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนแสวงหาความรู้ด้วยการค้นคว้าจากเอกสารประกอบการเรียน ตำรา ป้ายนิเทศ สื่อ ตลอดจนแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อให้มีความรู้และพร้อมในการแสดงความคิดเห็นและบันทึกลงในใบกิจกรรมที่กำหนดให้

2.2.2 การอภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่ผู้เรียน โดยครูแจกกรณีตัวอย่างให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มสรุปประเด็นของข้อมูลความรู้โดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือสนทนาซักถามอย่างมีเหตุผลภายในกลุ่มจนสรุปหลักธรรมได้และบันทึกในใบกิจกรรมที่กำหนดให้

2.2.3 เสนอผลการอภิปราย โดยตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอต่อเพื่อนร่วมชั้นโดยให้แต่ละกลุ่มซักถามจนเข้าใจ

2.3 ขั้นสรุป ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสรุปข้อคิด และสาระสำคัญของบทเรียน โดยผู้สอนเพิ่มเติมความรู้ส่วนที่บกพร่องให้สมบูรณ์มากขึ้น

2.4 ขั้นการวัดผลและประเมินผล โดยพิจารณาความสนใจ และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม และคำตอบของผู้เรียนในบัตรกำหนดงาน

3. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หมายถึง ความรู้ความสามารถที่ได้จากการเรียนรู้เกี่ยวกับหน่วยการเรียนรู้ที่ใช้ในการทดลอง ได้แก่ หลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งพิจารณาได้จากคะแนนที่นักเรียนทำการทดสอบก่อนเรียน และหลังเรียนโดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

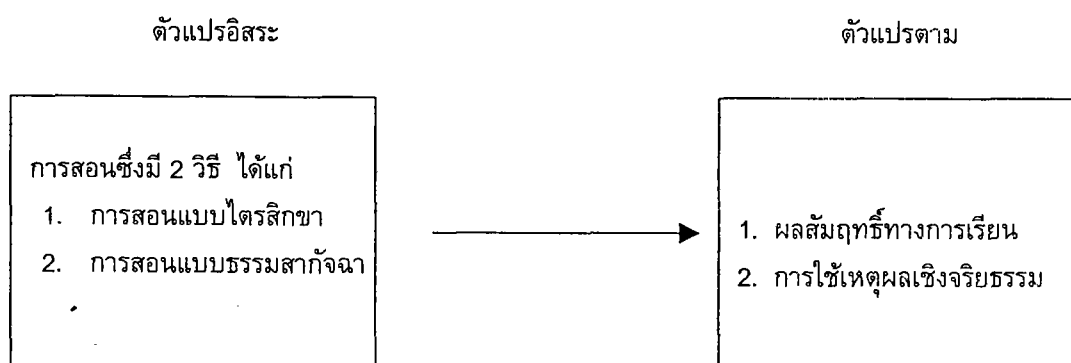
4. การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การให้เหตุผลในการตัดสินใจ เลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งของนักเรียน การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของปราณี สมสกุล (2538 : 172-183) โดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) ซึ่งประกอบด้วย

- ขั้นที่ 1 ใช้หลักการหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษทางกาย
- ขั้นที่ 2 ใช้หลักการแสวงหารางวัลหรือได้สิ่งแลกเปลี่ยน
- ขั้นที่ 3 ใช้หลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบเพื่อเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
- ขั้นที่ 4 ใช้หลักการทำตามหน้าที่ กฎเกณฑ์ ตามที่สังคมกำหนด
- ขั้นที่ 5 ใช้หลักการทำตามคำมั่นสัญญา ยอมรับกฎเกณฑ์ ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย
- ขั้นที่ 6 ใช้หลักการยึดอุดมคติสากล เน้นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของแต่ละคน

5. หลักธรรมในพุทธศาสนา หมายถึง หน่วยการเรียนรู้ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยโดยกำหนดจากกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4 – ม.6) มาจัดทำเป็นหน่วยการเรียนรู้ที่มีชื่อหน่วยว่า หลักธรรมในพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วยสาระการเรียนรู้เรื่อง พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ขรรยาวาสธรรม 4 ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ 4 ความกตัญญูตถะเวท กุลจิรัฐติธรรม 4 ความมีระเบียบวินัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้สนใจที่จะศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสากัจฉา ซึ่งมีกรอบการศึกษาค้นคว่าดังนี้

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน
2. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
 - 1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีสอน
 - 1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญญาและกระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา
 - 1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา
 - 1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบธรรมสภาจันฉา
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 3.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 3.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีสอน

การสอนวิชาพระพุทธศาสนา หรือการสอนให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่นับว่าได้ผลดีที่สุด คือ วิธีการที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เพราะวิธีการเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธองค์นั้น สามารถเอาชนะความขัดแย้งและความเชื่อในสังคมอินเดียโบราณ ซึ่งมีการแบ่งชั้นวรรณะ มีความเชื่อในลัทธิต่าง ๆ และอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่อย่างมั่นคง ทรงเลือกใช้วิธีสอนได้เหมาะสมกับบุคคลและชุมชน ประกอบกับพระองค์ทรงมีพุทธลักษณะที่น่าเลื่อมใสศรัทธาการสอนของพระองค์เน้นการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยเหตุผล แล้วฝึกปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปได้อย่างกว้างขวาง วิธีสอนพระพุทธศาสนาตามแนวพุทธศาสตร์จากการวิเคราะห์ผลการสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง ผลการสอนจะออกมาในรูปแบบทั้งดงาม สมบูรณ์ด้วยเนื้อหา สาระ ปฏิคุณศรัทธาและความชื่นชมยินดีให้แก่ผู้ฟัง ดังคำที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า “อาทิลกยาณ มชฌะกยาณ สาทถิ สพพญูชนิ เกวลปริปุณณิ ปริสุทธ...” แปลว่า คำสอนของพระพุทธองค์ไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุดสมบูรณ์ด้วยอรรถรสและพยัญชนะรสบริสุทธ์บริบูรณ์ทุกประการ..... (ประสาร ทองภักดี. 2526 : 41) จะเห็นได้ว่าพระธรรมที่ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองนั้นเป็นแก่นสารมีสาระอันลึกซึ้ง แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาสั่งสอนให้คนทุกวรรณะ คนนอกศาสนา หันมาเลื่อมใส เข้าใจและปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง พุทธวิธีสอนจึงเป็นเรื่องที่ครูปัจจุบันควรสนใจศึกษา (สมนอมรววิวัฒน์. 2513 :13) แนวการสอนของพระพุทธองค์ เพื่อนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไป เพราะ “...พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลงมักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า “แจ่มแจ้งจริง พระองค์ผู้เจริญแจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์ เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในมือให้คนที่มัวจกนุได้เห็นรูป...” (วสิน อินทสระ. 2534 : 3)

การสอนพระธรรมในวิชาพระพุทธศาสนา ควรยกย่องให้พระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หมายถึงครูที่ยอดเยี่ยมที่สุด พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนอย่างหลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียนเท่าที่รวบรวมได้มีดังนี้ (สมบูรณ์ จ่างจิต และคณะ. 2513 : 239 – 242)

1. ทรงใช้วิธีเอ็กสัลทีนัส คือ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น ดีมีผลเป็นสุข ชั่วมีผลเป็นทุกข์ แน่แน่นอนไม่มีอย่างอื่น

2. ทรงสอนโดยวิธีภัสซลักษณะ คือ ทรงแยกประเด็นให้เห็นชัดเจน

3. ทรงสอนโดยวิธีปุจฉาลักษณะ คือ ทรงย้อนถามเสียก่อนแล้วจึงสอน

4. ทรงสอนโดยรูปนลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ หรือยังไม่ถึงเวลา

5. ทรงสอนโดยวิธีอุปมาลักษณะ คือ สอนแบบเปรียบเทียบให้เห็นจริง

6. ทรงสอนตามความสนใจของผู้เรียน

7. ทรงสอนตามลำดับความลึกซึ้งจากง่ายไปหายาก

8. ทรงใช้วิธีตอบปัญหาแบบต่าง ๆ

9. ทรงสอนโดยทำตัวอย่างให้ดู พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบให้เป็นแบบอย่างแก่สาวกทั้งหลาย ไม่ยอมให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงมาใช้อำนาจเหนือพระพุทธองค์ทรงจงใจให้สาวกถือเอาพระองค์เป็นแบบอย่างในความเพียรนั่นเอง

10. ทรงสอนโดยใช้อุปการณ์ เช่น ดอกบัว น้ำ ผ้า ฯลฯ เช่น เรื่อง ภิกษุจุลบัณฑก – พระอรหันต์ภิกษุผู้พี่ชายจะสั่งสอนอย่างไรก็ไม่จดจำ ไม่ได้ผล เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงส่งผ้าขาวสะอาดผืนหนึ่งให้ลูบคลำนาน ๆ สึกล้าลงจนเห็นได้ชัดเจน ทำให้ภิกษุจุลบัณฑกเข้าใจว่าจิตนั้นสกปรกได้ เพราะสิ่งภายนอก จึงบรรลุนิพพานในที่สุด

11. ทรงสั่งสอนโดยใช้วาจาประกอบด้วยพระองค์ 9 คือ

11.1 สอนให้เข้าใจจากการฟัง (สุตตะ)

11.2 สอนร้อยแก้วแล้วแทรกด้วยบทกวี (เคยยะ)

11.3 สอนร้อยแก้วล้วน ๆ (เวยยาकरण)

11.4 สอนเป็นบทกวีล้วน ๆ (คาถา) เช่น คาถาธรรมบท

11.5 สอนด้วยการเปล่งวาจาเป็นคติ (อุทาน)

11.6 สอนโดยอ้างอิงคำพูดที่เคยพูดไว้ก่อนแล้ว (อิติวุตตะ)

11.7 สอนโดยวิธีเล่านิยายประกอบหลักธรรม (ชาดก)

11.8 สอนเรื่องแปลกน่าอัศจรรย์ (อัมฤตธรรม)

11.9 สอนเรื่องที่ต้องใช้สติปัญญาชั้นสูงในการขบคิด (เวทลละ)

12. ทรงสอนด้วยวิธีซักถาม ให้ยอมรับหรือเห็นจริงด้วยตนเอง เพื่อทดสอบความเข้าใจ และเปิดทางให้ผู้อื่นคิดค้น

13. ทรงสอนโดยใช้เรื่องราวที่ผู้ฟังเข้าใจดีแล้ว เพื่อเป็นเครื่องนำไปสู่ธรรมะ เช่น ทรงสอนชฎิลผู้คุ้นเคยกับการบูชาไฟว่า ไฟภายใน ได้แก่ กิเลสต่าง ๆ ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อนที่แผดเผาจิตใจ

14. ทรงสอนโดยวิธีกล่าวอ้างประวัติศาสตร์ขึ้นมาเชื่อมโยง

15. ทรงสอนโดยเทียบเคียงกับวิชาการต่าง ๆ ในสมัยนั้น เช่น การฝึกช้าง ม้า

16. ทรงสอนโดยให้ใช้สติปัญญาของตนกำกับ เพื่อมิให้เชื่ออย่างงมงายและให้หาธรรมะจากสิ่งแวดล้อม

17. ทรงสอนโดยใช้วิธีเลื่อนความเข้าใจของผู้ฟังเป็นขั้น ๆ ถ้าผู้ฟังไม่มีพื้น ความเข้าใจเบื้องต้นมาก่อน พระองค์จะไม่ทรงสอนอริยสัจ ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง แต่สอนเรื่องราวง่าย ๆ เป็นการฟื้นฟูความรู้ความเข้าใจระหว่างโลกกับธรรมให้ดีเสียก่อน

18. ทรงสอนโดยให้ดูความรู้สึกของตัวเองเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ เช่น สอนให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา การไม่เบียดเบียนกัน การทำความดีงามต่อกัน

19. ทรงสอนให้เห็นว่า เรื่องของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องสมมติ หรือการนึกคิดเอาเอง แต่เป็นเรื่องที่สามารถค้นพบความจริงได้ โดยได้ทรงปฏิบัติแล้ว นำความจริงที่ค้นพบนั้นมาสั่งสอน เป็นการปฏิเสธการเดาและการคาดคะเน

ในการสอนแต่ละครั้ง พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลออกเป็น 4 จำพวก เปรียบเทียบกับบัว 4 เหล่า (สมทรง บุญญฤทธิ์. 2525 : 11 – 17) คือ

1. อุกติตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้พลัน เปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอถูกแสงอาทิตย์ก็บาน
2. วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้ต่อเมื่อท่านได้อธิบาย เปรียบเหมือนดอกบัวอยู่ปริ่มน้ำอันจะบานวันรุ่งขึ้น

3. เนยยะ ผู้พอจะแนะนำได้คือจะต้องแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ จึงจะรู้ตามได้ เปรียบเหมือนดอกบัวอยู่ใต้น้ำอันจะบานในวันต่อ ๆ ไป

4. บทประมาะ พวกบวมโง่ คือ พวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไร ก็ไม่เข้าใจหรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับดินอันจะเป็นอาหารของปลาและเต่า

ในบุคคลเหล่านี้ พระพุทธองค์ทรงเลือกสอน บุคคล 3 ประเภทแรก โดยทรงเลือกธรรมให้เหมาะสมกับอุปนิสัย และปัญญาบารมีของบุคคลนั้น

แนวคิดพื้นฐานของการสอนและวิธีสอนของพระพุทธเจ้า (สมน อมรวิวัฒน์. 2528 :13) สรุปได้ดังนี้

...ในแง่การสอน พระพุทธองค์ทรงวางพื้นฐานไว้ว่า ...สอนให้มีวิธีการใหม่วางรากฐานอยู่บนสติปัญญาและการถามหาเหตุผล...สอนให้คิดอย่างอิสระ เชิญคิดหาเหตุผลให้เต็มที่ แต่อย่าคิดอย่างเดียวให้ปฏิบัติด้วย... พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีสอนไว้ 4 อย่าง คือ

1. สันทติสนา การแสดงกรรมชั่วที่ควรละ และกรรมดีที่ควรประกอบให้เห็นดีถึงการกระทำในที่เฉพาะหน้า

2. สมาทปณา ชักชวนให้ผู้ฟังถือเอาด้วยดี ในสิ่งที่ควรเว้น และสิ่งที่ควรประพฤติ

3. สมุคเตชนา ให้ผู้ฟังกล้าหาญขึ้นด้วยดีในสิ่งที่ควรเว้น และสิ่งที่ควรปฏิบัติ

4. สัมปหังสนา ให้ผู้ฟังร่าเริงบันเทิงใจ เห็นคุณค่าของการละชั่ว ทำดี

ถ้านำวิธีการสอนต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มาพิจารณาเปรียบเทียบกับวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้แก่สาวกดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าโดยหลักการสอนไม่แตกต่างกันจะแตกต่างกันบ้างในด้านวิธีการ ซึ่งต้องปรับให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและกาลสมัย สำหรับปัจจุบันได้มีนักวิชาการคิดค้นวิธีสอนโดยนำวิธีสอนในสาขาอื่นมาผนวก เช่น วิชาปรัชญา เทคโนโลยี และสังคมศาสตร์ เพื่อให้การสอนบรรลุเป้าหมายดียิ่งขึ้น ดังที่ สมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 197 – 214) ได้เสนอแนะการจัดกิจกรรมการสอนศาสนาไว้ดังต่อไปนี้

1. สอนโดยบรรยายหรืออธิบาย ครูควรใช้ภาษาที่ง่าย ใช้อุปกรณ์การสอนทุกครั้งการสอน อุปกรณ์ประกอบการสอนอาจมีได้ทั้งประเภทสัญลักษณ์ เหตุการณ์ และบุคคลตัวอย่าง

2. สอนโดยการตั้งปัญหา เมื่อครูได้สร้างความสนใจของนักเรียนแล้ว ครูและนักเรียนร่วมกันตั้งปัญหาที่ตนสนใจ และอยากรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ

3. สอนค้นคว้าและรายงาน โดยการให้นักเรียนค้นคว้าหาข้อเท็จจริงเอง อาจแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม หรือให้ค้นคว้าเป็นรายบุคคล

4. การเชิญวิทยากรผู้มีความรู้มาบรรยาย

5. การเล่าเรื่องจากประสบการณ์ โดยให้นักเรียนเป็นผู้เล่า

6. การเรียงความปากเปล่า คือ การแต่งหรือ เล่าเรื่องนั่นเอง แต่ใช้วิธีการพูดแทนการเขียน โดยครูเป็นผู้วางขอบเขต และอธิบายวิธีการเรียงความให้

7. การวิจารณ์ข่าวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

8. ได้ว่าที่ปัญหาธรรมะ

9. การแสดงบทบาทประกอบเรื่องหรือสุภาษิต

10. ใช้เพลงประกอบการเรียน

11. ใช้สมุดภาพและสมุดคำศัพท์

12. การอ่านและการฟังนิทานชาดก

13. การฝึกหัดมารยาทและการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ

พุทธวิธีสอนได้รับความสนใจจากนักศึกษามาศึกษาเป็นยุคต่อการสอนแบบต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะในวิชาพระพุทธศาสนา มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่ครูจะได้ศึกษาและนำหลักการสอนนี้มาใช้ ซึ่งสามารถสรุปหลักพุทธวิธีสอนได้ดังนี้

1. การสอนแบบอุปมาอุปไมย

2. การสอนแบบธรรมสากัจฉา

3. การสอนแบบปุจฉาวิสัชนา

4. การสอนแบบไตรสิกขา

5. การสอนแบบแก้ปัญหา หรือการสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ

6. การสอนแบบเบญจขันธ์

7. การสอนแบบพหุสูตร

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉามาใช้กับ

การวิจัย

1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและกระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ปัญญา เป็นกุญแจสำคัญที่จะสามารถไขไปสู่ความเป็น "พุทธ" คือ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งครูพึงศึกษาวิธีการเรียนรู้ และวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ จะเห็นได้ว่า บุคคลจะสามารถบรรลุสภาพของการมีปัญญาได้ ต้องศึกษาทดลองปฏิบัติจนรู้แจ้งด้วยตนเอง

กระบวนการเรียนรู้ทุกรูปแบบในพุทธศาสนาต้องมีตัวปัญญายูอยู่ด้วยเสมอ (สมน อมรวิวัฒน์ . 2535 : 19)

การศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเป็นการวิเคราะห์ตนให้มีความรู้ ความเข้าใจสาระที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ และลดความเห็นแก่ตัว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การศึกษามีผลดังกล่าว คือ การสอนโดยการสร้างปัญญา ซึ่งถือ

ได้ว่าเป็นขั้นแรกของกระบวนการพัฒนาปัญญาที่มีเหตุผลทำให้เกิดความรู้ลึกซึ้งซาบซึ้งใจในเหตุผลนั้นว่ามีคุณค่าและสามารถพิสูจน์ได้จริง จึงมีความเชื่อในคำสอนที่ดีโดยครูผู้เป็นกัลยาณมิตร ทำให้ศิษย์มีฉันทะ

พึงใจใฝ่เรียนรู้คำสอน ความศรัทธา ทำให้ผู้ศรัทธาเกิดความปิติ ไปจนถึงความสงบเยือกเย็น สามารถเรียนรู้เห็นจริงต่อไปได้ด้วยปัญญาของตนเอง (ประกาศรี สหอำไพ. 2535 : 58 ; อ้างอิงจาก พระพุทธทาสภิกขุ. ม.ป.ป.) ทางแห่งปัญญาได้มีผู้กล่าวถึงไว้ดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 19 (2514 : 447) กล่าวถึงปัญญาไว้ว่า

“...ปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ความรู้ที่เป็นเหตุให้ผู้รู้เห็นความเกิดดับ เป็นความรู้ที่ทำให้พ้นจากความทุกข์...”

การสร้างปัญญาในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 20 (2514 : 11 – 14) กล่าวไว้ว่า

“...การสร้างปัญญาของผู้เรียนอาศัยปัจจัยเกื้อกูล 2 ประการ คือ โยนิโสมนสิการ และความมีกัลยาณมิตร...”

ในการพัฒนาปัญญาต้องอาศัย ไตรสิกขา ซึ่งเป็นระบบการฝึกอบรมประกอบด้วย (พระศรีวิสุทธิกวี. 2530 : 22)

อริศีลสิกขา (ศีล) คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมความประพฤติ

อริจิตตสิกขา (สมาธิ) คือ ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมเพื่อให้เกิดสมาธิ

อริปัญญาสิกขา (ปัญญา) คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง

อริจิตตสิกขา คือ สติปัฏฐานเป็นการปฏิบัติเพื่อใช้สติเป็นที่ตั้งมั่นให้บังเกิดผลดี สติปัฏฐาน มี

4 ประการ (พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต. 2532 : 811-826) คือ

1. กายานุปัสสนา คือ การพิจารณากาย หรือตามดูรู้ทันกาย
2. เวทนานุปัสสนา คือ ตามดูรู้ทันเวทนา หรือความรู้สึก
3. จิตตานุปัสสนา คือ ตามดูรู้ทันจิต
4. ธัมมานุปัสสนา คือ ตามดูรู้ทันธรรม (ความจริง)

การพัฒนาจิตเพื่อเป็นทางไปสู่ปัญญา นอกจากจะใช้วิธีเจริญปัญญาแล้ว การใช้สมาธิก็เป็น

สิ่งที่จำเป็นควรทำควบคู่ไปด้วย

สมาธิเป็นสภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดมี 3 ระดับคือ

1. ขณิกสมาธิ เป็นสมาธิชั่วขณะ
2. อุปจารสมาธิ เป็นสมาธิเฉียด ๆ หรือ สมาธิจวนจะแน่วแน่
3. อัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิแน่วแน่หรือสมาธิที่แนบแน่น เป็นสมาธิระดับสูง

อริจิตตสิกขา ในลักษณะจิตภาวนาหรือสมาธิมี 2 อย่าง(พระศรีวิสุทธิกวี. 2530 : 30)

คือ

1. สมถภาวนา เป็นการทำให้สงบ

2. วิปัสสนาภาวนา เป็นการอบรมปัญญา

สมถภาวนามีวิธีปฏิบัติถึง 40 วิธี แต่ที่นิยมปฏิบัติมี 3 วิธี คือ

1. อานาปานสติภาวนา แปลว่า สติกำหนดลมหายใจเข้าออก
2. กายคตาสติภาวนา แปลว่า อบรมจิตโดยมีสติพิจารณาในร่างกาย
3. พรหมวิหารภาวนา แปลว่า การอบรมจิตโดยมีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ

ปัญญาตามความหมายในพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ กล่าวว่า “ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความรู้ซึ่งและความเข้าใจในสภาวะสาเหตุ ปัจจัยผล และสภาวะที่เป็นจริง ตลอดจนความสามารถในการคิดอย่างแยบคาย จนเกิดความกระจ่าง ประจักษ์จริงนำไปสู่การทำลายความเขลาทั้งปวง”

ปัญญาเกิดได้หลายวิธี (สมณ อมรวิวัฒน์. 2530 : 56) ได้แก่

1. ปัญญาที่เกิดพร้อมกับชีวิต (สหชาติปัญญา) คือ ปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิดได้แก่ ความสามารถ เชาวปัญญา ความถนัด ความสนใจ และพรสวรรค์ของบุคคล
2. ปัญญาที่เกิดจากการพัฒนาการเรียนรู้ (โยคปัญญา) ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการสดับรับฟัง การเล่าเรียน (สุตมยปัญญา)
3. ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาเหตุผล (จินตามยปัญญา)
4. ปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมและลงมือปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ (ภาวนามยปัญญา)

กระบวนการพัฒนาปัญญาทางพุทธศาสนา

การศึกษามองประกอบที่สำคัญ คือ ความรู้ สติปัญญา และการคิด ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ สติปัญญาเป็นเรื่องของคุณภาพภายในตัวคน ซึ่งขึ้นอยู่กับยีนส์และสิ่งแวดล้อม แรก ๆ ของชีวิต การคิดเป็นทักษะในการดำเนินการให้สติปัญญาแสดงออกต่อประสบการณ์ ส่วนความรู้ คือ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นทรัพยากรเบื้องต้นที่นำไปสู่การใช้ความคิด เพราะการที่จะคิดได้ โดยปราศจากข้อมูลย่อมเป็นไปไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนาที่ยืนยันว่าองค์ประกอบทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กัน คือ การคิดเป็นกิจกรรมทางจิตที่มีบทบาทต่อการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างยิ่ง การคิดเป็นกลไกอันซับซ้อนต้องอาศัยความรู้หรือประสบการณ์ที่สะสมไว้มากใช้เป็นแนวทาง (วไลพร ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม. 2527 : 136)

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2530 : 142 – 158) ได้กล่าวว่า กระบวนการที่ทำให้เกิดปัญญาโดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ คือ การทำความเห็นให้ถูกต้องมี 2 ระดับ คือธัมมัสสหาทาสัมมาทิฐิ เป็นสัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็นขั้นจริยธรรม เป็นความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม สัจจานุโลมปัญญาเป็นสัมมาทิฐิแนวโลกุตตระ เป็นขั้นสัจธรรม เป็นความรู้ความเข้าใจ สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรม ปัจจัยแห่งการเกิดสัมมาทิฐิมี 2 อย่าง คือ เสี่ยงจากที่อื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก และการทำใจโดยแยบคาย เป็นการคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบตามแนวทางของปัญญา

การพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์ เกิดความรู้ ความคิด ความเห็น ความดำริ ที่ถูกต้องชอบอันเป็นแก่นสารและพลังหนุนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตนดี ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมต่อไปซึ่งกระบวนการพัฒนาปัญญาภายในตัวบุคคลพึงพิจารณาโดยสัมพันธ์กับวิธีที่ทำให้เกิดปัญญา 3 วิธี คือ

1. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียน หรือถ่ายทอดกันมา
2. จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง
3. ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติฝึกหัดอบรม

นอกจากนี้ยังมีกิจที่ต้องประกอบในกระบวนการพัฒนาปัญญา คือ

- การฟัง ชักถาม สอบคั้น (สวนะ และปริปัฏฐา)
- การสนทนา ถกเถียง อภิปราย (สากัจจา)
- การสังเกต เฝ้าดูอย่างพิจารณา (ปัสสเน หรือนิชฌาน)
- การพิจารณาโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ)
- การหาเหตุผล (ตุลนา)
- การไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ สอบสวน ทดลอง และเพิน (วิมังสาและวิจย)
- การสืบค้น ตรวจสอบ ทดสอบ ทำให้มาก (อเสวนะ ภาวนา และพหุสีการณ)

การพัฒนาปัญญาสามารถพัฒนาได้ทั้งในระดับของปัญญาสำหรับสามัญชน (โลกียปัญญา) และปัญญาระดับสูงของพระอริยเจ้า (โลกุตตรปัญญา) เป็นปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดในสรรพสิ่งเป็นความรู้

สูงสุด ที่ไม่ต้องการรู้อีกต่อไป กระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวพุทธศาสนา มี 4 ขั้น ดังนี้

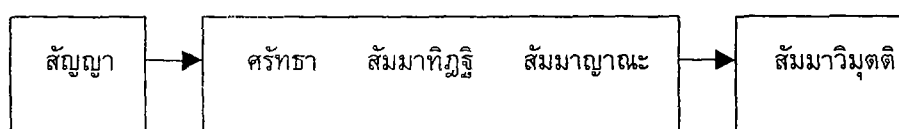
ขั้นที่ 1 สัญญา เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ และเรียนรู้จากการกระทำลองผิดลองถูก ซึ่งยังไม่มี การพิสูจน์ว่าความรู้นั้นสมบูรณ์เพียงใด จัดเป็นความรู้ขั้นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญา

ขั้นที่ 2 ศรัทธา เป็นการพัฒนาปัญญาที่เกิดจากบุคคลได้ตระหนักว่าความรู้พื้นฐานที่มีนั้นไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่เจริญได้ จำเป็นที่จะต้องได้รับการฝึกอบรม จึงเกิดความพอใจที่จะเรียน เกิดความเลื่อมใสในตัวผู้สอน เกิดความเชื่อในเหตุผลของคำสอนนั้น ๆ

ขั้นที่ 3 สัมมาทิฐิ ปัญญาที่เกิดขึ้นในขั้นนี้ทำให้บุคคลมีความเชื่อมั่นในหลักการค่านิยมที่กำหนดชี้แนวทางในการปฏิบัติของตน ซึ่งเกิดจากการแสวงหาความรู้โดยวิธีการฟัง การดู การสังเกต การสนทนา และจากประสบการณ์ที่มีอยู่รวบรวมความรู้มาคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง กลั่นกรองจนเกิดปัญญาสรุปเป็นความเห็นของตนได้

ขั้นที่ 4 สัมมาญาณ เป็นปัญญาที่มองเห็นตามสภาวะที่เป็นจริงของชีวิตโดยแท้ สามารถชำระจิตของบุคคลให้บรรลุถึงความสงบที่แท้จริง เป็นปัญญาที่กระจ่างชัดลึกซึ้งผุดโพล่งสว่างแจ้งขึ้น เรียกว่า “ความหยั่งรู้” ซึ่งเกิดจากความศรัทธา เลื่อมใส การฝึกหัดอบรม และการคิดค้นโดยแยกกายด้วยตนเอง

เมื่อบุคคลสามารถผ่านกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นที่ 4 ก็พร้อมที่จะก้าวไปสู่ความเป็นอิสระ บรรลุจุดประสงค์ของการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา คือ สัมมาวิมุตตินั่นเอง สรุปได้ดังนี้ (สมน อมรวิวัฒน์. 2530 : 59 – 61)

ภาพประกอบ 1 การพัฒนาปัญญาทางพุทธศาสนา

ที่มา ; สมน อมรวิวัฒน์. (2530) การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ : 59 – 61

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายในการสอนตามแนวพุทธศาสนา ก็คือการสอนให้รู้จักสอนตัวเองให้พ้นทุกข์ และฝึกอบรมให้เป็นคนสมบูรณ์แบบโดยการปฏิบัติตามคุณธรรม 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปัญญาคืออะไร ปัญญาคือ ความรู้แจ้ง รอบรู้ รู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริง ผู้มีปัญญาเท่านั้นจะขจัดรากเงาของความทุกข์ได้ และกระบวนการก่อให้เกิดปัญญาเกิดได้ด้วยการคิดพิจารณาโดยแยกกาย (โยนิโสมนสิการ) นั่นคือ การคิดถุวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้เกิดความติดงอมและแก้ปัญหาได้ นอกจากนั้นยังอาศัยการฟัง การสนทนา การแนะนำและการสั่งสอนจากกัลยาณมิตร (ปรโตโมสะ) และที่เน้นมากที่สุดในการสร้างปัญญา คือ การคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรองด้วยเหตุผล ฝึกหัดทำบ่อย ๆ การลงมือฝึกฝน อบรม ลงมือปฏิบัติในทางพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติเป็นพิเศษ เพื่อให้รู้เท่าทันตามสภาวะความเป็นจริง เพื่อขจัดความทุกข์โดยสิ้นเชิง และพระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณสามารถเลือกใช้วิธีสอนให้ผู้เรียนภาคภูมิใจในตนเอง เรียนด้วยความสบายใจ สร้างบรรยากาศในการเรียนให้ผู้เรียนอยากเรียน ไม่อึดอัด กระตือรือร้นที่จะเรียน จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายในการสอนและพุทธวิธีต่าง ๆ ในการที่ทรงใช้สอนนั้น ล้วนทะลุผ่านไปสู่ปัญญาให้บุคคลประจักษ์แจ้งด้วยตนเองจนสามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ และสามารถนำหลักการศึกษาสากลนี้มา

เปรียบเทียบจะเห็นความสอดคล้องกับวิธีการศึกษาที่ถึงพร้อมด้วยปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างน่าอัศจรรย์

1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา

1.3.1 กระบวนการศึกษาเพื่อฝึกอบรมและพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา

สมณ อมรวิวัฒน์ (2528 : 37 – 39) ได้อธิบายถึงกระบวนการศึกษาที่พัฒนาคนตามหลักไตรสิกขาไว้ดังนี้

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาที่พัฒนาคนทั้งทางกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา ให้สามารถดำรงและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างสันติมีอิสรภาพ เน้นการปฏิบัติฝึกหัดอบรมตนด้วยหลักของศีล สมาธิ ปัญญา

วิธีการปฏิบัติฝึกหัดอบรมตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญานั้น ผู้ศึกษาต้องปฏิบัติตามแนวทางของมรรค มืองค์แปด ได้แก่

ก. การฝึกหัดอบรมตนให้มีศีลด้วยสัมมาวาจา – เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ - การกระทำชอบ และสัมมาอาชีวะ - การเลี้ยงชีพชอบ

ข. การฝึกหัดอบรมตนให้มีสมาธิด้วยสัมมาวายามะ – ความเพียรชอบ สัมมาสติ – การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ – การตั้งจิตมั่นชอบ

ค. การฝึกหัดอบรมให้มีปัญญาด้วยสัมมาทิฐิ – การเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ – การดำริชอบ

กระบวนการศึกษาตามหลักของไตรสิกขานี้มีลักษณะที่เด่น และใช้เป็นทฤษฎีทางการจัดกระบวนการเรียนการสอนได้ ดังที่สรุปวิเคราะห์เป็นข้อ ๆ คือ

1. ผู้ที่ศึกษาตามกระบวนการศึกษาของหลักไตรสิกขา ต้องปฏิบัติฝึกหัดอบรมตนด้วยตนเอง ศีล สมาธิ ปัญญา จะไม่เกิดอย่างแท้จริงจากการฟัง การอ่าน การดู หรือการบอกเล่า ต้องเรียนรู้ด้วยการกระทำ เรียนรู้ด้วยการคิด การควบคุม เรียนด้วยความอดกลั้น อดทน ช่มใจ และเรียนรู้ด้วยวิริยะอุตสาหะ ความสำเร็จของการศึกษาแต่ละระดับนั้น ผู้ศึกษาย่อมวัดและรู้ได้ด้วยตนเอง ไม่มีผู้ใดประเมินให้ได้

2. เรื่องจากศีล สมาธิ ปัญญา เป็นระบบการฝึกหัดอบรมที่ต้องสามารถ ละสิ่งที่ควรละและเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ผู้ที่ศึกษาจึงต้องได้รับการแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตรก่อน แต่จะหยุดอยู่เพียงนั้นไม่ได้ ต้องรู้จักคิดและใช้ปัญญาฝึกฝนไปที่ละขั้น จนสามารถวินิจฉัยแยกแยะสิ่งดี สิ่งชั่ว แล้วละเว้นสิ่งชั่ว เพิ่มพูนสิ่งที่ชอบธรรม และมีจิตใจผ่องใสบริสุทธิ์ได้

3. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักของไตรสิกขา เป็นการฝึกหัดอบรมตนที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปหานามธรรม เริ่มจากสิ่งที่ง่ายไปสู่สิ่งที่ยาก เช่นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบด้วยศีล กิเลสอย่างกลางด้วยสมาธิ กิเลสอย่างละเอียดอ่อนด้วยปัญญา จนสามารถกำหนดรู้สภาวะลักษณะ สามัญลักษณะ และกำหนดรู้ด้วยการละความยึดติดในสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นเสียได้โดยสิ้นเชิง

4. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการพัฒนาคนทั้งทางร่างกาย วาจา ความคิดเห็น จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นการพัฒนาที่กว้างและลึกมากกว่าการศึกษาที่เราเข้าใจโดยทั่ว ๆ ไป

5. การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการ ที่ว่ามีลักษณะบูรณาการนั้น เพราะองค์ประกอบของไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง 3 ตัวนี้อาศัยกันและกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต้องระมัดระวังตนไว้ด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือความสงบมั่นคงแห่งจิตอันเป็นอุปกรณ์

กันและกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต้องประทับประคองตนไว้ด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือความสงบมั่นคงแห่งจิตอันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวาย ย่อมใช้ปัญญาได้อย่างดี ปัญญาที่ใช้อย่างดี ทำให้เจียบคม ว่องไว พอกพูนมากขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้ศีล สมาธิปัญญา มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลย์กัน มีความสอดคล้องรองรับกัน ยากที่จะแยกออกอย่างโดดเดี่ยว และไม่สามารถตัดองค์ประกอบของข้อใดทิ้งไปได้

วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม (2527 : 128 – 129) ได้อธิบายถึงมรรคมีองค์แปด ได้แก่

1. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ)	}	ปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ (ความมุ่งหมายดำริชอบ)		
3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	}	ศีล
4. สัมมากัมมันตะ (ทำการงานชอบ)		
5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ)		
6. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ)	}	สมาธิ
7. สัมมาสติ (ความระลึกชอบ)		
8. สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบ)		

จากหลักการมรรคแปด จะเห็นได้ว่าเป็นหลักไตรสิกขานั่นเอง คำว่า ไตรสิกขา “ไตรสิกขา”

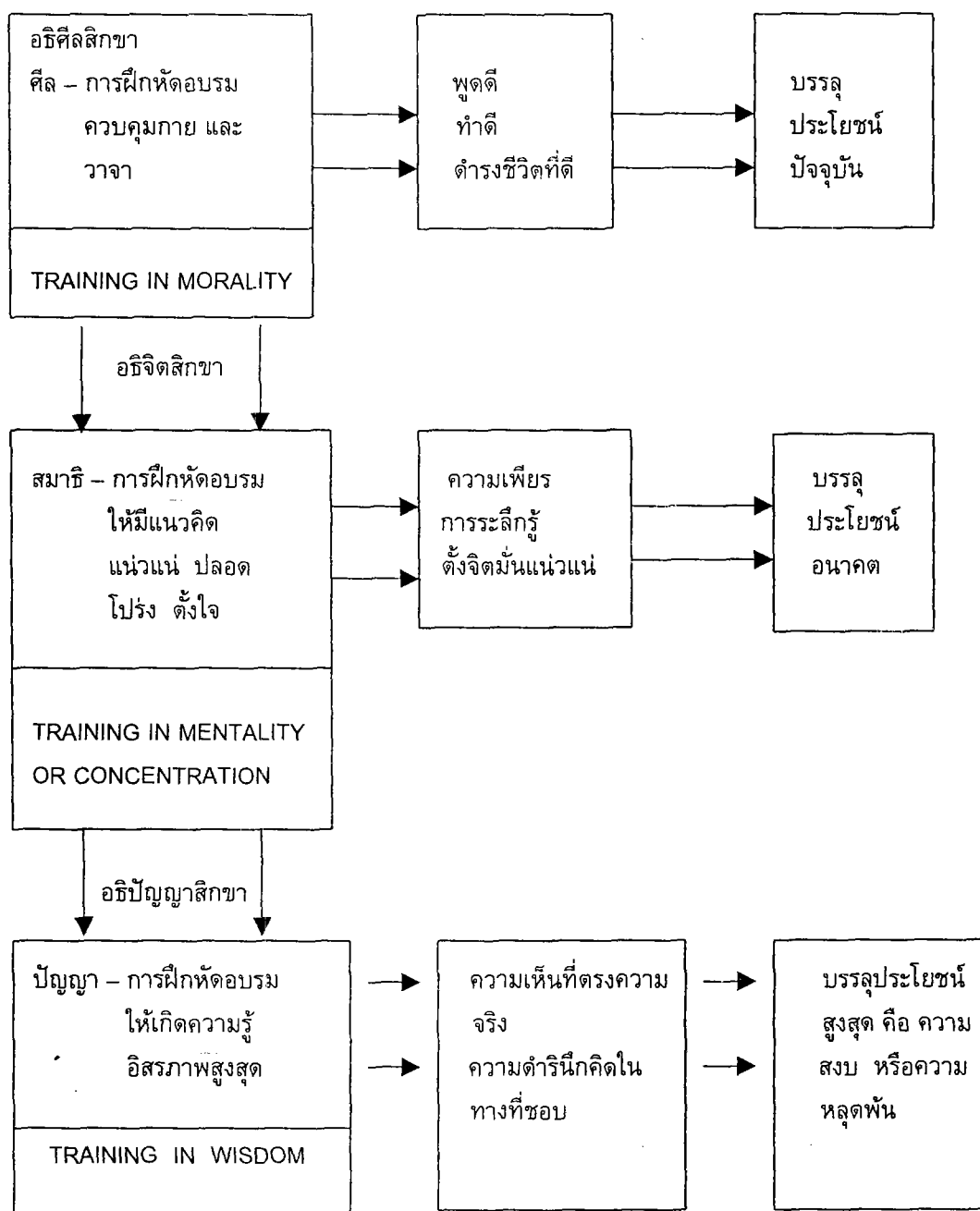
หมายถึง การเรียนรู้หรือการปฏิบัติ 3 หลักการ คือ

1. ศีลสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ให้มีระเบียบ มีระบบ มีวิธีการแสดงออกที่เหมาะสมและมีวินัย

2. จิตสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อฝึกจิตให้มีโยนิโสมนสิการ ไม่วอกแวก กระสับกระส่าย ควบคุมได้ดี เพราะการกระทำทั้งหลายทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม มีใจเป็นหัวหน้า

3. ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญา ให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา สุนน อมรวิวัฒน์ (2528 : 39) กล่าวว่า ไม่ว่านำทฤษฎี หลักการหรือศาสตร์ที่เป็นสากลในปัจจุบันข้อใดมา กำหนดก็จะสามารถวิเคราะห์และมองเห็นรูปแบบการศึกษาที่แท้จริง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์อย่างไม่มีข้อสงสัย ดังจะขยายความแสดงเป็นแผนภูมิเพื่ออธิบายแนวคิดนี้ให้กระจ่างต่อไป

ภาพประกอบ 2 กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

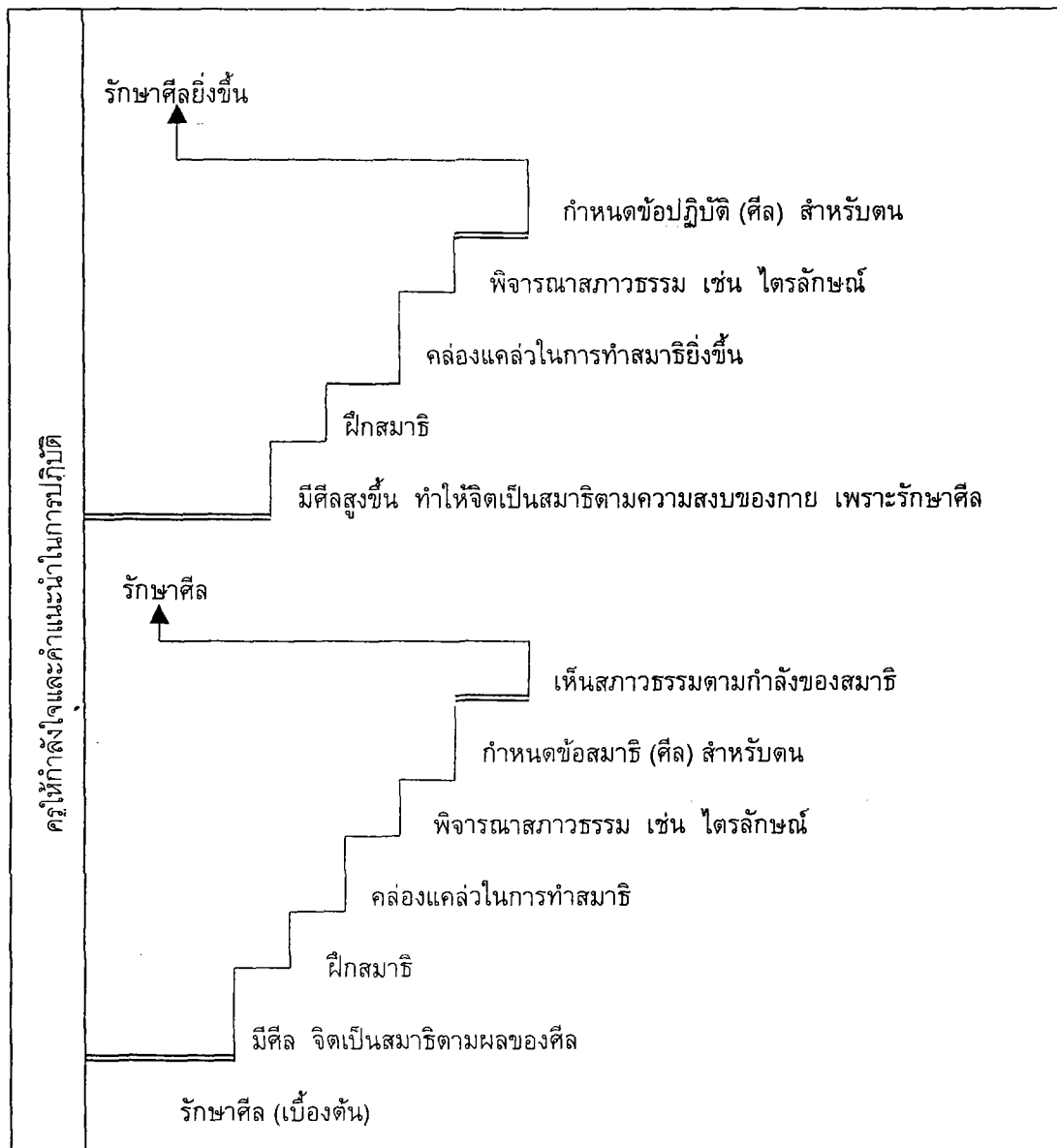
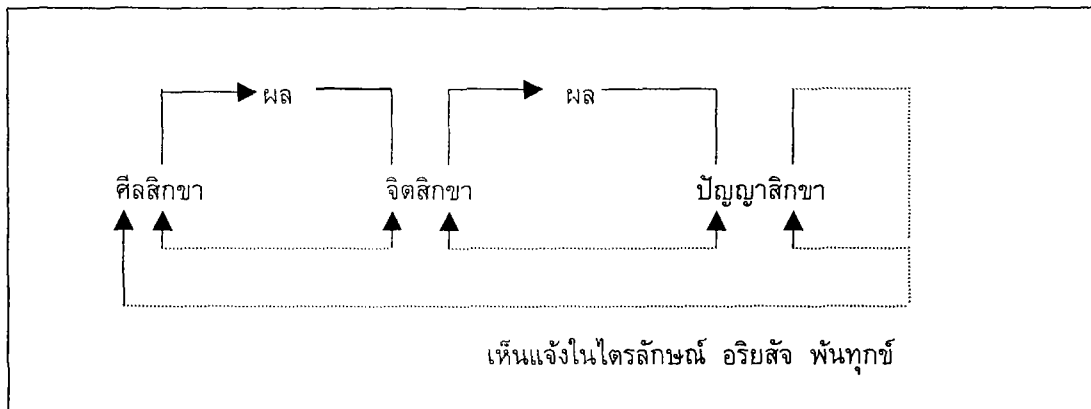
ที่มา : สุนน อมรวิวัฒน์. (2535) สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย : 39

1. 3.2 หลักการสอนและรูปแบบการสอนแบบไตรสิกขา

คุชฎี สิตลวรงค์ (2524 : 29) ได้ให้หลักการสอนแบบไตรสิกขาไว้ดังนี้

การสอนแบบไตรสิกขา เป็นการสอนที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามลำดับดังนี้

1. นักเรียนรักษาศีลโดยควบคุมกาย วาจาของตนให้อยู่ในระเบียบวินัย และศีลธรรม
 2. นักเรียนฝึกสมาธิโดยการสวดมนต์ กำหนดลมหายใจ และอุบายฝึกจิตอื่น ๆ ผู้เรียนจะสามารถบรรยายความรู้สึก ความคิดในขณะที่ฝึกจิตหรือสมาธิได้ถูกต้องชัดเจน
 3. นักเรียนพิจารณาร่างกาย ความคิด ความรู้สึก (โดยสรุป คือ ขั้น 5) ของตนเองจนเข้าใจดีตามสภาพเป็นจริง (ว่าไม่ยั่งยืน ไม่มีสาระหรือตัวตนให้ยึดเอาว่าเป็นเรา เป็นของเรา) จนกำหนดข้อควบคุมตนเอง (ศีล) และปฏิบัติได้ถูกต้องตามสภาพปัญหาที่เผชิญ
- ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสรุปหลักธรรมที่ผู้เรียนพิจารณาได้ให้กระชับรัดแน่นข้อความพิจารณา และให้กำลังใจในการปฏิบัติไตรสิกขาในแต่ละขั้นที่นักเรียนปฏิบัตินั้น ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ 3 ขั้นตอนการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา

จากภาพประกอบ 3 ผู้เรียนต้องรักษาศีล (ศีลสิกขา) ฝึกสมาธิ (จิตสิกขา) พิจารณาสภาวะธรรมจนกำหนดหลักความประพฤติของตนได้ (ปัญญาสิกขา) จากนั้นผู้เรียนจะมีพฤติกรรมถูกหลักจริยธรรมยิ่งขึ้น (มีศีลยิ่งขึ้น) ผู้เรียนต้องกระทำศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา ต่อไปเป็นวงจรเช่นนี้ ไปจนกระทั่งพันทุกซ์รูปแบบการสอนแบบไตรสิกขา

สมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 47 –48) ได้ให้รูปแบบการสอนแบบไตรสิกขาไว้ดังนี้

การสอนแบบไตรสิกขา คือ การสอนโดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นศีล หมายถึง ขั้นที่ผู้เรียนต้องควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยทั้งทางกาย และวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ ร่างกายพร้อมที่จะเรียนเสมอ

3. ขั้นสมาธิ หมายถึง ขั้นที่ผู้เรียนต้องรวบรวมจิตใจ ความคิดให้แน่วแน่ เป็นจุดเดียวไม่ซัดส่ายไปสู่เรื่องอื่น สิ่งอื่น นอกห้องเรียน นอกเรื่องที่เรียน ไม่คิดตริตรอง วิดกกังวลถึงเรื่องอื่น ๆ ที่จะทำให้สมองไม่ปลอดโปร่ง ผู้เรียนต้องตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ (ปณิโพธิ) ออกจากความคิด จิตใจ

3. ขั้นปัญญา หมายถึง ขั้นที่ผู้เรียนใช้สมาธิ พลังความมีจิตใจแน่วแน่ทำความเข้าใจ แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญารุ่งขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามที่เป็นจริง

การสอนแบบไตรสิกขามีความเชื่อว่า คนที่จะมีปัญญาและเกิดปัญญาวิสุทธีขึ้นย่อมเกิดจากมีกำลัง (พละ) จิตใจ กำลังความคิดที่แน่วแน่ ไม่หวั่นไหวซัดส่ายวอกแวกต้องเพ่งพินิจคิดตรองในเรื่องเดียว คนที่มักจะมีกำลังความคิดรวมเป็นจุดเดียวแน่วแน่ (สมาธิ) ไม่หวั่นไหวซัดส่ายได้ก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติเรียบร้อย สงบเรียบร้อย มีระเบียบวินัย (มีศีล) นั่นคือ ถ้าผู้เรียนฝึกควบคุมสภาพทางกายให้อยู่ในระเบียบวินัยเรียบร้อยก็จะช่วยให้จิตใจสงบไม่ฟุ้งซ่านหวั่นไหวไปนอกเรื่อง นอกห้องเรียน ซึ่งจะช่วยให้มีกำลังความคิด คมกล้า สามารถแก้ปัญหาทำความเข้าใจปัญหาได้ ทำให้เกิดปัญญา มีความรู้แจ้ง เรื่อง นั้น ๆ (ปัญญา) ได้ด้วยตนเองประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงแต่รู้หรือทราบจากการบอกเล่าให้ฟังเท่านั้น

คุชฎี สิตลวรงค์ (2524 : 3) ได้สร้างรูปแบบการสอนแบบไตรสิกขาไว้ดังนี้ การสอนแบบไตรสิกขา ได้แก่ การสอนที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติตนอย่างระมัดระวังทั้งทางกาย วาจา ใจแล้วพิจารณาผลของการปฏิบัติของตนจนกำหนดหัวข้อควบคุมประพฤติทางกาย วาจา (ศีล) ของตนได้ วิธีสอนนี้มีขั้นที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ 3 ขั้น ดังนี้

1. ศีลสิกขา คือ การสำรวมกาย วาจา ให้ถูกต้องต่อมารยาทสังคม กรอบของศีลธรรมทั้งนี้โดยการควบคุมตนเอง เมื่อกาย วาจา อยู่ในศีลแล้วจิตจะประณีตมั่นคง

2. จิตสิกขา คือ การฝึกจิตให้มั่นคง ไม่คล้อยตามความต้องการที่จะทำชั่วของตน จิตที่ฝึกดีแล้วจะสามารถพิจารณาธรรมได้ตรงกับสภาพที่เป็นจริง มีความมั่นคง ผ่องใสมีสมาธิ และมีศีลมั่นคงขึ้น

3. ปัญญาสิกขา คือ การเฝ้าสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ความคิด (โดยสรุปคือขั้น 5) ของตนเอง ในขณะที่จิตเป็นสมาธิว่าต่างก็ไม่เที่ยง ทนทานอยู่ไม่ได้ ไม่มีตัวตนสำหรับการยึดมั่น แล้วนำมาเป็นหลักในการปฏิบัติตนเองอย่างเหมาะสมต่อสถานการณ์โดยไม่ก่อทุกข์ หรือเบียดเบียนตนเอง หรือผู้อื่น ถ้ามีปัญหาแล้วสมาธิและศีลก็จะมั่นคงขึ้นตามลำดับแห่งปัญญานั้น

การสอนแบบไตรสิกขานี้ ผู้เรียนต้องปฏิบัติสิ่งที่เรียนจริง ๆ แล้วพิจารณาผลการปฏิบัตินั้นให้เป็นประโยชน์ คุณโทษ ตามความเป็นจริง ปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้แบบไตรสิกขาเป็นความรู้จากการเห็นสภาวะธรรมที่เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อันเป็นผลมาจากการพิจารณาในใจโดยแยบคาย แล้วนำความรู้้นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติตนเองอย่างจริงจัง ครูเป็นเพียงผู้ประทับประคอง และชี้จุดสำคัญที่ผู้เรียนพึงพิจารณาเท่านั้น

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา สรุปได้ว่าการสอนแบบไตรสิกขาเป็นการสอนที่นำกระบวนการฝึกอบรม และพัฒนามนุษย์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์เป็นการสอน ที่ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างสถานการณ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติตนอย่างระมัดระวังทั้งทางกาย วาจา ใจ แล้วพิจารณาผลของการปฏิบัติตนต่อสถานการณ์นั้นจนกำหนดข้อควบคุมความประพฤติทางกาย ทางวาจา ของตนได้ การสอนนี้มีขั้นที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ 3 ขั้นดังนี้

1. ศีลสิกขา คือ การสำรวมกาย วาจา ให้มีสภาพปกติ คือ การปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ให้อยู่ในระเบียบวินัยให้ถูกต้องต่อกฎเกณฑ์และมารยาทของสังคมต่อกอบของศีลธรรม เพื่อปกป้องตนเองมิให้กระทำชั่วทางกาย ทางวาจา เมื่อกาย วาจา อยู่ในขั้นศีลแล้วจิตจะประณีตมั่นคงขึ้น

2. จิตสิกขา คือ การฝึกจิตให้มั่นคง สามารถควบคุมสติไม่ให้ฟุ้งซ่าน ให้แน่วแน่เป็นจุดเดียว ไม่คิดนึกวิตกกังวลถึงเรื่องอื่น ๆ ใจก็ค่อย ๆ สงบนิ่ง ผ่องใสแน่วแน่และมั่นคง ไม่คล้อยตามความต้องการที่จะทำชั่วของตน จิตที่ดี แล้วจะมั่นคงอ่อนโยน พร้อมทั้งจะใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งหลายได้ ตรงกับสภาพเป็นจริง และจะทำให้ศีลมั่นคงขึ้น

3. ปัญญาสิกขา คือ การเฝ้าตามสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ความคิดของตนเอง (โดยสรุป คือ ขั้นที่ 5) ในขณะที่จิตเป็นสมาธิว่าต่างก็ไม่เที่ยงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเป็นทุกข์ทนทานอยู่ไม่ได้ สภาพที่ทนทานอยู่ไม่ได้เป็นทุกข์ไม่มีตัวตนสำหรับการยึดมั่น จนสามารถรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง แล้วนำมาเป็นหลักในการปฏิบัติอย่างเหมาะสมต่อสถานการณ์ เพื่อความปลอดภัยจากความชั่วโดยไม่ก่อความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น ถ้ามีปัญญาแล้วสมาธิ และศีล ก็จะมีมั่นคงขึ้นตามลำดับแห่งปัญญา

การสอนแบบไตรสิกขานี้ เป็นการสอนที่ผู้เรียนต้องลงมือปฏิบัติสิ่งที่เรียนด้วยตนเองอย่างแท้จริง แล้วใช้ปัญญารูจักคิดพิจารณาฝึกฝนจนสามารถกำหนดรู้สามัญลักษณะ สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ และแยกแยะได้ว่าสิ่งใดชั่วจนสามารถกำหนดข้อควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ได้ การสอนนี้ครูจะเป็นผู้ประทับประครองชี้จุดสำคัญ ให้ผู้เรียนเท่านั้นส่วนในการปฏิบัตินักเรียนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง

1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบธรรมสากัจฉา

1.4.1 การเรียนรู้โดยกระบวนการธรรมสากัจฉา

ในสมัยที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธธรรมแก่บรรดาสาวกทั้งหลาย นั้น ทรงใช้วิธีการสั่งสอนด้วยการสื่อสารทางวาจาเป็นส่วนใหญ่ทั้งที่สอนเป็นรายบุคคลและสอนเป็นกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีสื่อการสอนทางเทคโนโลยีมาช่วย พระองค์ทรงใช้วิธีการสนทนาธรรม ปุจฉา วิสัชนา ยกตัวอย่าง นำธรรมชาติแวดล้อมและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นมาเปรียบเทียบขยายความคำสอนให้เป็นที่เข้าใจชัดเจน

มงคลสูตร ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ 38 ประการนั้น มงคลข้อ 26 กาเลนธมมสสวน แปลว่าฟังฟังธรรมตามกาล หาโอกาสแสวงหาความรู้เกี่ยวกับหลักความจริง ความดีงาม และเรื่องที่เป็นประโยชน์ ส่วนมงคลข้อที่ 30 กาเลน ธมฺมสากัจฉา แปลว่า ฟังสนทนาธรรมตามกาล หาโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักความจริง ความดีงามและเรื่องที่เป็นประโยชน์ หากพิจารณาความหมายของมงคลทั้ง 2 ข้อข้างต้นคำแปลจากพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม (พระเทพเวที : ป.อ.ปยุตโต : 2532) จะเห็นได้ว่ามงคลข้อที่ 26 นั้นเป็นเพียงการฟังคำสอน ส่วนมงคลข้อที่ 30 เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การปุจฉา-วิสัชนา การซักถาม การค้นคว้าหาคำตอบและร่วมกันอภิปรายเนื้อหาสาระจนแจ่มแจ้งชัดเจนนำไปปฏิบัติได้

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตโต. 2543 : 6-7) ได้อธิบายไว้ในหนังสือกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาตอนหนึ่งว่า

“...ตรรกศาสตร์เป็นวิชาที่สอนให้คนรู้จักคิด วิธีฝึกให้คิดเป็นก็อาศัยการสนทนาโต้ตอบหรือธรรมสากัจฉา (สนทนาธรรม)” ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กาลเนน ธมฺมสากัจฉา เอตมมฺงคฺคมฺมุตตมํ การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอันสูงสุด ในการสนทนาธรรมต้องมีการถาม-ตอบ หรือปุจฉา-วิสัชนา ตัวอย่างของปุจฉาวิสัชนา ฉบับคลาสสิกที่เข้มข้นมากก็คือ กถาวัตถุ ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 37 และคัมภีร์มิลินทปัญญา

มหาวิทยาลัยนาลันทา (พ.ศ. 263 – พ.ศ. 1213) มีคณะที่สอนเน้นการอภิปรายโต้ตอบ หรือธรรมสากัจฉา โดยอาจารย์และศิษย์อภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน คณะนี้เป็นที่สนใจของนิสิตเป็นจำนวนมาก พระถังซำจั๋ง (นักศึกษ พ.ศ. 1180 – พ.ศ. 1185) บันทึกไว้ว่า การเรียนและการอภิปรายทำให้เวลาวัน ๆ หนึ่งหมดไปอย่างรวดเร็ว ธรรมสากัจฉา เป็นไปอย่างเสรี อาจารย์และศิษย์มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ การอภิปรายและโต้วาทะเป็นกิจกรรมที่นิยมและแพร่หลายอย่างยิ่ง วันหนึ่งมีหัวข้อธรรมสากัจฉามากถึง 100 หัวข้อ นักศึกษาเข้าฟังธรรมสากัจฉากันคับคั่ง ไม่มีใครขาดเรียน วิชานี้ การเรียนการสอนแบบธรรมสากัจฉาทำให้เกิดนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก...”

วัฒนธรรมการเรียนการสอนแบบพุทธในมหาวิทยาลัยนาลันทาได้สูญสลายไปเมื่อมหาวิทยาลัยนาลันทาถูกทำลาย ห้องสมุดถูกเผาและคณาจารย์ถูกสังหาร โดยมีมือของ กองทัพมุสลิมเติร์กในพุทธศตวรรษที่ 18

ถึงกระนั้น บันทึกหลักฐานที่เหลืออยู่ช่วยให้เราทราบว่าวัฒนธรรมแห่งการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนาลันทาดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ว่าการเรียนรู้เกิดจากปัจจัย 2 ประการคือ ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายมีปัจจัยสองประการที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ปัจจัยสองประการเป็นไฉน ปัจจัยสองประการคือ ปรโตโมสะ (เสียงจากผู้อื่น) และโยนิโสมนสิการ (พิจารณาโดยแยบคาย)”

ปรโตโมสะหรือเสียงจากผู้อื่น หมายถึงแหล่งความรู้ที่พึ่งาม อาจเป็นครู หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ มัลติมีเดีย หรือสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ซึ่งให้ความรู้ที่ถูกต้อง เหล่านี้จัดเป็นกัลยาณมิตรทั้งสิ้น ปรโตโมสะ เป็นแหล่งข้อมูลที่มาจากภายนอกตัวผู้เรียน

โยนิโสมนสิการ หรือการพิจารณาโดยแยบคาย หมายถึงการคิดพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบ เพื่อกลั่นกรองหาความจริง นั่นคือการคิดเป็น จัดเป็นองค์ประกอบภายในตัวผู้เรียน

ที่กล่าวว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนาลันทามีทั้งปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ก็เพราะว่าการเรียนคัมภีร์พระสูตรและศาสตร์ต่าง ๆ จากครูและห้องสมุดที่สมบูรณ์จัดเป็น ปรโตโมสะ ส่วนการสอนตรรกศาสตร์และธรรมสากัจฉาจัดเป็นการฝึกโยนิโสมนสิการ

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการธรรมสากัจฉานั้นเป็นการสนทนาซักถามหรือโต้ตอบกันตามหลักวิชาการ แสดงว่าผู้สนทนาต้องได้ค้นคว้าแสวงหาความรู้และจับประเด็นปัญหาหรือสาระสำคัญมาก่อนที่จะเข้าสู่สนทนา นอกจากนั้นผู้สนทนาต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร สามารถฟัง จับประเด็น และวิเคราะห์ แสดงความคิดเห็นได้ชัดเจน มีความสนใจใฝ่รู้ และถือว่าการสนทนาเช่นนี้เป็นวิธีการเรียนรู้อย่างหนึ่ง

การนำกระบวนการธรรมสากัจฉามาใช้ในการศึกษาปัจจุบันสามารถนำมาปฏิบัติได้ ทั้งที่เป็นการศึกษาแบบใหม่ (ควรเป็นการสอนในระดับขั้นที่นักเรียนมีทักษะภาษาดีพอแล้ว) การเรียนการสอนนอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย สื่อมวลชนทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ก็ได้จัดรายการสนทนาเพื่อ

แลกเปลี่ยนการเรียนรู้กันอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดสังคมแห่งความรู้กว้างขวางมากขึ้น ทั้งนี้ประเด็นหัวข้อการสนทนามีได้จำกัดอยู่เฉพาะด้านธรรมะเท่านั้น เนื้อหาสาระได้เพิ่มขึ้นอย่างหลากหลายตามเหตุการณ์และความสนใจของคนในสังคม

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์(พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต.2536:108)ได้ให้ความหมายไว้ว่า ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาธรรมหรือการสนทนากันในทางธรรม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต 2544 : 46) ได้อธิบายวิธีสอนแบบธรรมสากัจฉาหรือสนทนา ว่าวิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเข้าเฝ้าหรือผู้ที่พระองค์ทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรมในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด และทรงส่งเสริมให้มีการสนทนาธรรมกันในกลุ่มสาวก

ประสาร ทองภักดี (2526 : 27-123) ได้สรุปวิธีสอนแบบธรรมสากัจฉาว่าการสอนแบบนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดเพื่อหาคำตอบด้วยตัวเอง ซึ่งทำให้เข้าใจลึกซึ้ง เป็นความเข้าใจที่มั่นคง วิธีสอนนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อย ๆ ในสมัยพุทธกาลพระภิกษุมักสนทนาธรรมกันเสมอ พระพุทธเจ้ามักเสด็จมาเป็นประธานด้วย ทำให้ผู้เข้าประชุมได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและปรากฏว่ามีผู้บรรลุอรหัตผลด้วยพุทธวิธีสอนนี้อยู่เสมอ

สมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 50) ได้อธิบายไว้ว่า ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาธรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอภิปรายปัญหา การแสวงหาเหตุผลคิดค้น คัดค้าน หรือคล้อยตาม การปุจฉาวิสัชนา การโต้เถียงทางวิชาการ การซักถามและแก้ปัญห พุทธวิธีสอนนี้ใช้กันมาแต่ครั้งพุทธกาล ไสคราติส และอริสโตเติลนิยมการสนทนาปัญหาต่าง ๆ เป็นอันมาก ดังนั้นการสอนแบบนี้จึงไม่ใช่ของใหม่ การสอนแบบธรรมสากัจฉาเป็นการสอนเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิดแก้ปัญหา เป็นคนมีเหตุผล และช่วยให้ผู้เรียนได้แนวความคิดทางธรรมและได้ฝึกฝนอย่างจริงจัง

กลวิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉามีวิธีการดังนี้คือ

1. คู่สนทนา ได้แก่ ครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับวิทยากร โดยตั้ง

จุดมุ่งหมายการสนทนาให้ตรงกัน

2. คู่สนทนากำหนดหัวข้อเรื่อง หัวข้อปัญหา ขอบเขตการถกเถียง การซักถามในเรื่องอะไร

3. คู่สนทนาจะต้องค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งวิชาการต่าง ๆ ในหัวข้อที่จะสนทนาโดยเฉพาะการอ่านในใจจะต้องรวบรวมประเด็นเพื่อนำมาสนทนา

4. การจัดให้มีการแสดงความคิดเห็น อาจทำได้ดังนี้

4.1 อภิปรายทั่วไป ครูเป็นผู้ดำเนินการอภิปราย นักเรียนแสดงความรู้ แสดงความคิดเห็นหรือคัดค้าน ตามเวลาที่กำหนดให้ และครูเป็นผู้สรุป

4.2 อภิปรายเฉพาะกลุ่ม ครูจัดให้นักเรียนประมาณ 4-5 คน อภิปรายหน้าชั้น โดยมีครูเป็นผู้ดำเนินการอภิปรายซักถามนักเรียน

4.3 อภิปรายเป็นกลุ่ม แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม แต่ละกลุ่มค้นคว้าแล้วให้อภิปรายในกลุ่มของตน ให้นักเรียนกลุ่มหนึ่งอภิปรายหน้าชั้นและให้นักเรียนกลุ่มอื่น ๆ ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

4.4 จัดนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5-7 คน แต่ละกลุ่มนำความรู้ที่อ่านมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สรุปเป็นข้อคิดในเวลา 5-7 นาที แล้วให้ประธานกลุ่มอภิปรายหรือสนทนาหน้าชั้น

4.5 จัดได้ว่าที่

4.6 แบ่งกลุ่ม ๆ ละ 5-7 คน ค้นคว้าหาความรู้แล้วแสดงความคิดเห็นในกลุ่ม แล้วส่งผู้แทน

มาอภิปรายหน้าชั้น

4.7 ให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ แล้วช่วยกันระดมความคิด เขียนบนกระดานดำ นักเรียน
ทั้งชั้นช่วยกันพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

5. การแสดงความคิดเห็น จะต้องมีการสรุปความคิดเห็นและเรื่องราวทุกครั้ง การสรุปบทเรียน
อาจทำได้โดย

- 5.1 ครูสรุปด้วยการบอกเล่าและอธิบายเพิ่มเติม
- 5.2 นักเรียนช่วยกันสรุปและเขียนลงบนกระดานดำ
- 5.3 นักเรียนที่เป็นเลขานุการ จดประเด็นและความคิดลงในสมุดให้ครูตรวจ
- 5.4 นักเรียนที่เป็นเลขานุการ จดประเด็นและความคิดเห็นแล้วพิมพ์สำเนาแจก

พระสมชายฐานวทโธ (2539 : 278-280) ได้สรุปความหมายของการสนทนาธรรมว่า เป็น
การสนทนาให้รู้ว่สิ่งใดเป็นอกุศลธรรมความชั่ว จะได้ละเว้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลธรรมความดีจะได้ตั้งใจทำให้
มาก และสิ่งใดเป็นอภัยกถธรรมคือความจริงตามธรรมชาติ ไม่ดีไม่ชั่ว ก็รู้เท่าทันทุกประการจะได้ไม่หลง
เข้าใจผิดให้เกิดทุกข์

องค์ประกอบของการสนทนาธรรมมีดังนี้

1. คู่สนทนาต้องพูดธรรมเป็น เมื่อเข้าใจอย่างไรแล้วก็สามารถถ่ายทอดเป็นคำพูดให้เข้าใจ
ตามนั้นได้ด้วย โดยยึดหลักการพูดในมงคล 10 มีวาจาสุภาสิตเป็นบรรทัดฐาน คือ
 - 1.1 เรื่องที่พูดต้องเป็นเรื่องจริง
 - 1.2 เรื่องที่พูดนั้นเป็นเรื่องที่มีประโยชน์
 - 1.3 ต้องพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ
 - 1.4 ต้องพูดถูกกาลเทศะ
 - 1.5 ต้องพูดด้วยเมตตาจิต
2. คู่สนทนาต้องฟังธรรมเป็น การฟังธรรมที่ถูกต้องคือการฟังด้วยการพิจารณา โดยต้องปฏิบัติ

ดังนี้

- 2.1 ควบคุมตนเองและควบคุมใจให้อยากฟัง
- 2.2 ต้องละกิเลสต่าง ๆ เช่น ความหวัหือ ความถือตัว ความเห็นผิดที่คอยต่อต้านธรรมไว้
ผู้ฟังเป็นจะต้องหมั่นฟังธรรมบ่อย ๆ จนเคยชิน ฝึกเป็นคนมีความเคารพ มองคนอื่นในแง่ดี
มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตัว มีความสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม รู้จักพอรู้จักประมาณและมีความ
กตัญญู รู้จักอุปการคุณที่ท่านทำแล้วแก่ตน จะทำให้มีอริยาศยไฝธรรม ฟังธรรมเป็น สามารถรองรับธรรมที่
ได้ยินได้ฟังนั้นได้

3. คู่สนทนาต้องสนทนาธรรมเป็นคือทั้งฟังด้วยและพูดด้วยในเวลาเดียวกัน เขาพูดเราฟัง
คู่สนทนาธรรมได้จะต้องฝึกขันติจนมีความอดทนต่อการถูกติ ทนคำพูดที่ไม่ชอบใจได้ทั้งจากคนที่สูงกว่าและ
ต่ำกว่า และเลือกคู่สนทนาเป็น ต้องเป็นคนประเภทไฝธรรมด้วยกัน

หลักการสนทนาธรรม

1. สนทนาในธรรม คือ เรื่องที่จะสนทนาต้องอยู่ในวงธรรมไม่สนทนาออกนอกเรื่องที่ไร้สาระ
2. สนทนาด้วยธรรม คือ ผู้ที่สนทนาจะต้องแสดงกิริยาวาจาให้เหมาะสม มีความเคารพซึ่งกัน
และกัน

3. สนทนาเพื่อธรรม คือ คู่สนทนาต้องตั้งจุดหมายไว้ในใจให้แน่นอนว่าจะต้องหาความรู้
ความเข้าใจในธรรมให้อย่าง ชื่นไป

คุษฎี สัตถวรางค์ (2524 : 31-34) ได้อธิบายวิธีสอนแบบธรรมสากัจฉาว่า เป็นการสอนที่อาศัย การสนทนาเป็นหลัก มีทั้งการอภิปรายกันในกลุ่มผู้เรียน โดยมีผู้สอนเป็นประธาน การถามการตอบระหว่าง ผู้เรียนและการถามการตอบระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ความรู้ที่ได้จากการสนทนาธรรมนี้ เกิดจากการ ไตร่ตรองความรู้ที่ได้ยินที่ได้เห็น ที่น่าสังเกตคือธรรมที่สนทนานั้นเป็นเรื่องที่ผู้เรียนสนใจอยู่หรือไม่ก็เป็นเรื่อง ที่ผู้เรียนเคยประสบมาแล้วแต่แก้ปัญหาไม่ได้ทั้งสิ้น

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523 : 21-22) กล่าวว่า วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา หรือแบบสนทนา แบบเสนาเป็นวิธีสอนที่ผู้สอนกับผู้เรียนร่วมกันสนทนาซักถาม โต้ตอบ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาที่ ทั้งสองฝ่ายสนใจ ทุกฝ่ายมีโอกาสดแสดงความคิดเห็น โต้ตอบซักถามกันและกันเพื่อความเข้าใจ ความ กระจ่างแจ้งในเนื้อหาที่ตนสนใจ เป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีพื้นความรู้ในเนื้อหาพอสมควรและต้องการ ที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีสอนนี้ใช้ได้กับผู้เรียนจำนวนน้อยและมีความสามารถในการใช้ ภาษา การซักถามโต้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอควร ถ้าผู้เรียนมีจำนวนมากอาจแบ่ง เป็นกลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มมีผู้นำซึ่งเป็นผู้มีความรู้เข้าใจเนื้อหา มีความสามารถที่จะช่วยให้กลุ่มเข้าใจในเนื้อหาที่ เพิ่มขึ้นได้

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉานี้ผู้สอนจะต้องเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน เป็นวิธีสอนที่จะทำให้ผู้เรียน เข้าใจและยอมรับนำสิ่งที่เรียนไปใช้ได้ เพราะผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาและได้รับประสบการณ์จากเพื่อนคนอื่น ๆ ในกลุ่มด้วย ส่วนมากจะใช้วิธีนี้หลังจากผู้เรียนได้ค้นคว้าเนื้อหาหรือได้ฟัง ได้ศึกษาเนื้อหาแล้ว เพื่อให้เข้าใจ เนื้อหาชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักการสนทนาธรรมตามแนวธรรมสากัจฉา การสนทนาธรรมที่ดีมีหลัก ดังนี้

1. ทุกฝ่ายต้องยอมรับนับถือและให้โอกาสแก่กันโดยเท่าเทียมกัน ไม่บังคับให้เชื่อหรือผูกขาด ความคิด
2. ต้องเคารพความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นตรงตามเนื้อหาด้วยความตั้งใจ
3. แสดงความคิดเห็นโต้ตอบซักถามด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ในการอนุเคราะห์ผู้อื่นให้ ได้รับประโยชน์มากที่สุด
4. มีการอธิบายยกตัวอย่างเปรียบเทียบประกอบการอภิปรายและแสดงความคิดเห็นโต้ตอบ เพื่อ สร้างความเข้าใจชัดเจนขึ้น
5. ทุกฝ่ายต้องรับผิดชอบและถือเป็นหน้าที่ที่ต้องแสวงหาความกระจ่างในเนื้อหาร่วมกับกลุ่มให้ มากที่สุด
6. แสดงความคิดเห็นโต้ตอบ ซักถามด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน สุภาพไม่แสดงอวดภูมิข่มผู้อื่น แต่มุ่งให้ความรู้แก่คนอื่นเป็นสำคัญ
7. ต้องแสดงความคิดเห็นต่อกลุ่มให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามความเหมาะสม และตามมรรยาท
8. การสนทนาธรรมไม่ใช่การโต้เถียงเอาแพ้เอาชนะกันด้วยคารม แต่เป็นการแสดงความคิดเห็น ต่อเรื่องต่าง ๆ ให้ผู้ฟังพิจารณาตัดสินด้วยปัญญาของตนเอง หรือให้ผู้รู้ที่เป็นกลางตัดสินในขั้นสุดท้าย
9. ทุกฝ่ายต้องเป็นกัลยาณมิตรพร้อมช่วยเหลือ อนุเคราะห์ให้เพื่อนได้รับความรู้เสริมแรงให้แสดง ความคิดเห็น และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มมากที่สุด

สรุปได้ว่า ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกันจน สรุปหลักธรรมได้

การเรียนรู้โดยกระบวนการธรรมสากัจฉา จึงเป็นกิจกรรมบูรณาการที่ฝึกฝนทักษะภาษา ทักษะ การแสวงหาและค้นพบความรู้ ทักษะการคิดหาเหตุผล ทักษะกระบวนการกลุ่ม ทักษะทางสังคม และ

คุณธรรมด้านการสร้างศรัทธา ความเป็นกัลยาณมิตร กระบวนการธรรมสภาัจฉานี้ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการเรียนการสอนทุกวิชา มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการสอนจริยศึกษาเท่านั้น

1.4.2 หลักการสอนและรูปแบบการสอนแบบธรรมสภาัจฉา

สุนน อมรวิวัฒน์ (2544 : 132-134) ได้นำพุทธวิธีสอนดังกล่าวมาประยุกต์จัดเป็นกระบวนการเรียนรู้ขึ้น เรียกว่ากระบวนการธรรมสภาัจฉา หมายถึง การเรียนรู้จากกระบวนการสนทนา อภิปรายซักถาม โต้เถียงกันทางวิชาการ มีวิธีการ 4 ขั้นตอน คือ

- ขั้นที่ 1 การแสวงหาความรู้
- ขั้นที่ 2 การค้นพบประเด็นความรู้
- ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้
- ขั้นที่ 4 การปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ความรู้และทบทวน
- ขั้นที่หนึ่ง การแสวงหาความรู้

หากพิจารณาตามลำดับของมงคลสูตรจะเห็นได้ว่า การสนทนาธรรมเป็นข้อที่ตามมาภายหลัง การฟังธรรม แสดงว่า เมื่อได้ฟังคำสอนเนื้อหาสาระแล้วจำเป็นต้องมีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ เช่นการอ่านข้อมูลค้นคว้าเพิ่มเติม การสนทนา การสังเกต การฝึกหัดอบรม การจดบันทึก ทั้งนี้เพื่อการมีความพร้อมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ขั้นที่สอง การค้นพบประเด็นความรู้

เมื่อนักเรียนแสวงหาความรู้จนได้ข้อมูลมากพอก็ต้องมีการจัดหมวดหมู่จำแนกประเด็นต่าง ๆ ให้ชัดเจนเพื่อจะสามารถนำมาใช้แสดงเหตุผลในการสนทนาได้ และสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนในกลุ่มได้ตามหลักวิชาการ มิใช่เพียงโดยใช้สามัญสำนึกแต่เพียงอย่างเดียว

ขั้นที่สาม การวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้

เมื่อได้จัดประเด็นความรู้แล้วผู้เรียนได้รับการฝึกให้รู้จักวิเคราะห์ จัดประเด็นแนวคิดแนวปฏิบัติ วิเคราะห์จุดเด่นจุดด้อย เกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่า และได้แนวปฏิบัติที่ชัดเจน

ขั้นที่สี่ การพิสูจน์ความรู้ด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

หรือทดลองวิธีการปฏิบัติตามความคิดที่ได้วิเคราะห์คุณค่าแล้ว มีการทบทวน ประเมินผล การปฏิบัติและปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสมอยู่เสมอ

ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นอันเป็นการสนทนาธรรม สุนน อมรวิวัฒน์ (2544 : 133) ได้กล่าวถึงการเริ่มกระบวนการธรรมสภาัจฉาด้วยการสร้างศรัทธา ซึ่งเป็นความรู้สึกเชื่อมั่น เลื่อมใส เห็นคุณค่าของการเรียน มีความเชื่อถือไว้วางใจต่อกันและกันทั้งครูและศิษย์ นอกจากนั้น ครูควรจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ปลูกเร้าและเสริมแรงให้เกิดการเรียนรู้ มีสื่อการสอนที่ช่วยขยายหรืออธิบายประเด็นต่าง ๆ ของเนื้อหาสาระที่ละเอียด ครอบคลุม

นอกจากนั้น ครูควรฝึกทักษะการสื่อความหมาย การใช้ภาษาทั้งที่ฟัง พูด อ่าน เขียน คิด จับประเด็น จดบันทึก ตลอดจนมรรยาทในการแสดงความคิดเห็นที่เหมาะสม

คุณสมบัติของครูในฐานะผู้นำการสนทนา หรือผู้จัดการสนทนาก็มีความสำคัญ ครูควรปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ มีความสามารถในการจัดการสนทนาและอภิปรายแบบต่าง ๆ มีใจกว้างรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย และสามารถนำการสนทนาที่กำลังจะออกนอกเรื่องให้กลับเข้าสู่ประเด็นได้ตรงจุดประสงค์ของบทเรียน ครูควรให้กำลังใจนักเรียนที่ขาดความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น และสามารถสรุปสาระการสนทนาให้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ประเมินผลได้

การเรียนรู้โดยกระบวนการธรรมสากัจฉามีได้เป็นเพียงการสนทนา เพื่อแสวงหาความรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นการฝึกคิดอย่างถูกต้องแบบค่ายอีกด้วย สุคนธ์ สินธพานนท์ (2538) ได้ฝึกให้นักเรียนคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยโดยจัดกิจกรรมตามแนวการสอนแบบธรรมสากัจฉา ดังนี้

หลังจากกิจกรรมการสร้างศรัทธาและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แล้ว ครูได้จัดกิจกรรม คือ

1. นักเรียนศึกษาจุดประสงค์ของบทเรียน เพื่อทราบว่ากำลังทำอะไร จะทำให้เกิดผลอย่างไร
2. จัดกิจกรรมนำสู่บทเรียนเพื่อให้นักเรียนได้เห็นปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เห็นคุณค่าของการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้อง
3. นักเรียนร่วมกันศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากเอกสาร ตำรา ข่าวเหตุการณ์ ป้ายนิเทศและสื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันสรุปประเด็นความรู้ โดยมีครูคอยช่วยชี้แนะอย่างมีเมตตา
4. นักเรียนฝึกคิดวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้อย่างมีเหตุผล โดยนำกรณีตัวอย่างมาฝึกให้นักเรียนคิดหาสาเหตุของปัญหา หรือคิดแก้ปัญหาโดยใช้วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
5. ฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูลความรู้และประเมินค่า โดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มและเสนอต่อชั้นเรียนโดยครูเป็นผู้ช่วยให้คำแนะนำ
5. จัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติ พิสูจน์ความรู้ให้นักเรียนทุกคนได้วางแผนการปฏิบัติตน และเลือกแนวปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้เรียนไปแล้วทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน โดยให้เลือกแนวทางที่สามารถปฏิบัติได้คล้ายคลึงกันในกลุ่มของตน เพื่อจะได้รู้ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการปฏิบัติ เพื่อจะได้นำมาอภิปรายร่วมกันและหาแนวทางแก้ไข
7. ให้นักเรียนทุกคนได้พิสูจน์ความรู้ด้วยการปฏิบัติจริงตามแนวทางที่กลุ่มของตนได้เลือกไว้ โดยใช้เวลาปฏิบัติ 1 สัปดาห์
8. สรุปผลการปฏิบัติและพิสูจน์ความรู้ตามทางเลือกของนักเรียนแต่ละกลุ่ม โดยสมาชิกแต่ละกลุ่มนำผลการปฏิบัติมาเล่าสู่กันฟัง มีเรื่องใดที่เป็นปัญหาและอุปสรรค หาสาเหตุของปัญหาและช่วยกันเสนอแนะแนวทางแก้ไข หรือถ้าคนใดในกลุ่มได้ผลดีจากการปฏิบัติให้ช่วยกันหาสาเหตุของผลการปฏิบัตินั้น โดยใช้วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
9. นำผลสรุปการปฏิบัติตนของแต่ละกลุ่มแลกเปลี่ยนกัน โดยให้นักเรียนแสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น พูด เขียน ฯลฯ เพื่อแสดงความมั่นใจว่าธรรมะที่เรียนในบทเรียนมีความเป็นไปได้ มีคุณค่าและปฏิบัติได้ผลจริง แล้วประเมินผลการปฏิบัติโดยวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้น ประเมินตนเอง รับฟังการประเมินโดยผู้อื่นและปรับปรุงตนเอง

กระบวนการธรรมสากัจฉา หรือการสนทนาธรรมนี้ นอกจากเป็นการเรียนรู้ด้านคุณธรรม ด้านการสร้างศรัทธา และฝึกวิธีการคิดที่ถูกต้องแล้วในส่วนบุคคลยังเป็นการฝึกคุณสมบัติทางทักษะสังคม คือการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความมั่นใจในตนเอง การปรับตัวในกระบวนการกลุ่ม และการทำงานร่วมกับกลุ่มอย่างมีความสุขเพราะได้ลดอัตตา ความถือตัวลงไปบ้าง ทางทักษะการทำงานนั้นผู้เรียนได้ฝึกการแสวงหาความรู้ การค้นพบความรู้ที่หลากหลายแล้วนำมาจับประเด็น คัดเลือกแล้วนำมาวางแผนสู่การปฏิบัติตลอดจนรู้จักทบทวนผลการปฏิบัติด้วยตนเอง

ในส่วนสังคมนั้น การได้ฝึกสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยมีฐานความคิดทางวิชาการและทางคุณธรรมนั้นช่วยให้สังคมและชุมชนสามารถทำความเข้าใจกันในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ช่วยลดความขัดแย้งเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเสีย ไม่ได้รับความเป็นธรรมได้แสดงปัญหาของเขาสันติวิธี

ดุษฎี สิตลวรารค์ (2524 : 31-33) ให้หลักการสอนแบบธรรมสากัจฉาไว้ดังนี้

การสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นการสอนที่ผู้สอนกำหนดสถานการณ์ทำให้ผู้เรียนสนทนา ชักถาม จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้เอง การสอนนี้แบ่งพฤติกรรมการเรียนการสอนเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1. สนทนาอภิปรายกันในหมู่ผู้เรียนโดยมีผู้สอนเป็นประธาน
2. ตั้งตัวแทนขึ้นถาม-ตอบกันระหว่างผู้เรียนสองฝ่ายโดยมีผู้สอนเป็นประธาน
3. ชักถามกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

หน้าที่ของผู้สอน คือ เสนอสถานการณ์ปัญหาการผิดหลักจริยธรรมที่น่าสนใจแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสนทนาอภิปรายจนสรุปหลักธรรมได้ด้วยตนเอง

วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นการสอนที่อาศัยการสนทนาเป็นหลัก มีทั้งการอภิปรายในหมู่ผู้เรียน โดยมีผู้สอนเป็นประธาน การถามตอบระหว่างผู้เรียน และการถามตอบระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ความรู้ที่ได้จากการสนทนาธรรมนี้เกิดจากการไตร่ตรองความรู้ที่ได้ยินได้เห็นมา

สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ (2545 : 227-228) ให้หลักการสอนแบบธรรมสากัจฉา ไว้ดังนี้

การสอนแบบธรรมสากัจฉา หมายถึง การสอนที่ใช้หลักการสนทนาเป็นสำคัญ เป็นการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกัน มีทั้งการอภิปรายกันในหมู่ผู้เรียนโดยมีผู้สอนเป็นประธาน มีการถามตอบระหว่างผู้เรียนและการถามตอบระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

การสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นการสอนที่พระพุทธเจ้าใช้บ่อย ๆ วิธีหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงใช้ถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม ทรงส่งเสริมให้มีการสนทนาธรรมกันในหมู่สาวก ดังนั้นการสอนแบบธรรมสากัจฉาจึงเป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ในการสอนได้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ มิใช่เฉพาะเรื่องธรรมเท่านั้น

ในการสอนตามแบบธรรมสากัจฉานั้น ผู้สอนจะจัดกิจกรรมที่เน้นเรื่องการสนทนาเป็นหลัก ซึ่งอาจจะเป็นการสนทนาในเรื่องทั่วไป แต่ต้องเป็นเรื่องที่มีคุณค่า มีสาระ หรือจะเป็นเรื่องธรรม ตั้งจุดมุ่งหมายการสนทนาให้ตรงกัน มีการกำหนดหัวข้อเรื่อง หัวข้อปัญหา ตลอดจนขอบเขตการอภิปราย ชักถามให้ชัดเจน ผู้สอนจะต้องมอบหมายให้ผู้เรียนซึ่งเป็นคู่สนทนาค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการสนทนา ผู้สอนจะต้องชี้แจงคู่สนทนาให้รู้จักพุทธธรรมเป็น กล่าวคือ เรื่องที่พูดนั้นต้องเป็นเรื่องจริงมีประโยชน์ มีการสนทนาด้วยถ้อยคำสุภาพ พูดด้วยเมตตาจิต ถูกกาลเทศะ นอกจากนั้นผู้เรียนยังต้องรู้จักฟังธรรมเป็น มีข้อสังเกตว่าหัวข้อที่สนทนานั้นควรจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจหรือเป็นเรื่องที่เคยประสบปัญหามาแล้ว แต่แก้ปัญหาไม่ได้

พฤติกรรมการเรียนการสอนแบบธรรมสากัจฉาจะมีลักษณะดังนี้

1. มีการสนทนาอภิปรายกันในหมู่ผู้เรียน โดยผู้สอนเป็นประธาน
2. มีการชักถามกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน
3. มีการอภิปรายกันในหมู่ผู้เรียน โดยผู้สอนได้กำหนดเรื่องตลอดจนขอบข่ายสาระในการสนทนา

ตลอดระยะเวลาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบธรรมสากัจฉานั้น คู่สนทนาจะต้องรับบทบาทหน้าที่ของตน และปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม คู่สนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดด้วยและฟังด้วยในเวลาเดียวกัน และต้องใช้หลักเหตุผลในการสนทนา ปฏิบัติตามกติกาของการดำเนินการสนทนา และดำเนินการสนทนาจนมีความเข้าใจชัดเจนในหัวข้อสนทนา

การจัดระบบการเรียนรู้โดยใช้การสอนแบบธรรมสากัจฉาจะมีวิธีการที่สอดคล้องกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ จะมีการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ฝึกฝนการจับประเด็นของความรู้ และนำมาแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่มของตน รู้จักวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้โดย

เลือกเฟ้น รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ มาวิเคราะห์และประเมินค่าจนเห็นคุณค่าและความรู้สึกอยากประพฤติตาม หลังจากนั้นก็จะนำไปปฏิบัติเป็นการพิสูจน์ความรู้ ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของการสอนแบบธรรมสาส์กัจฉานั้นเป็นการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนทุกวัย ขึ้นอยู่กับผู้สอนจะจัดสภาพแวดล้อมตลอดจนวิธีการพัฒนาการเรียนรู้ตามขั้นตอนอย่างเหมาะสม

รูปแบบการสอนแบบธรรมสาส์กัจฉา

สுகนธ์ สินธพานนท์ (2538 : 25-50) ได้จัดระบบการเรียนการสอนแบบธรรมสาส์กัจฉา ไว้ดังนี้

1. การเตรียมการก่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

1.1 การสร้างศรัทธาให้ผู้เรียนได้มีศรัทธา คือ มีความเชื่อความรู้สึกลึกซึ้งซึ่ง มีความมั่นใจต่อการใช่วิธีสอนแบบธรรมสาส์กัจฉาต่อการจัดการเรียนรู้ มีความเชื่อมั่นในความจริง ความดีงาม เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อด้วยเหตุผล

1.2 จัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านการตกแต่งห้องเรียน การจัดห้องเรียนให้เป็นระเบียบ มีการตกแต่งป้ายนิเทศหน้าห้องเรียนให้สวยงาม มีข้อความสัมพันธ์กับเรื่องที่จะเรียน มีการกำหนดกติกา กฎระเบียบ แนวปฏิบัติร่วมกันในกลุ่มอย่างเหมาะสม การอภิปรายกลุ่มต้องเป็นไปด้วยความเป็นกันเอง

1.3 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน มีการทักทาย สันทนาการกับผู้เรียนในเรื่องทั่วไปก่อนนำเข้าสู่บทเรียน และในระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนผู้สอนจะต้องเอาใจใส่ผู้เรียนทุกคนอย่างทั่วถึง โดยการสนทนาซักถาม

1.4 สร้างบุคลิกภาพของผู้สอน ผู้สอนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพ การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย การพูดจาไพเราะ สันทนาการกับผู้เรียนด้วยความเป็นกันเอง สุขภาพจิตดี อารมณ์แจ่มใส มีความมั่นใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเรียนแก่ผู้เรียนอย่างทั่วถึง

1.5 เตรียมสื่อการเรียน ใบความรู้ ใบงานอย่างเหมาะสม และมีการวัดและประเมินผลผู้เรียนครบทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

ข้อสังเกต

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช่วิธีสอนแบบธรรมสาส์กัจฉานั้น ผู้เรียนจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้เพื่อนำความรู้มาเป็นพื้นฐานในการคิดวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้ ร่วมสนทนาอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน วิจาร์ณ พุดโต้ตอบกัน และซักถามกันอย่างมีเหตุผล และสามารถนำผลการคิดวิเคราะห์ไปพิสูจน์ความรู้ด้วยการปฏิบัติ ผู้เรียนจะต้องปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตร

2. ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2.1 ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน

ผู้สอนนำข่าวหรือสถานการณ์ต่าง ๆ มาเสนอผู้เรียน เพื่อให้เห็นปัญหาและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และเห็นคุณค่าของการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง

2.2 ขั้นสอน

2.2.1 แสวงหาความรู้ ผู้สอนออกแบบกิจกรรมหรือกำหนดประเด็น เพื่อให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยการค้นคว้าหาความรู้จากเอกสาร ตำรา หนังสือประเภทต่าง ๆ ป้ายนิเทศ สื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งความรู้ด้านเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ และนำมาแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยสรุป โดยผู้สอนคอยช่วยชี้แนะอย่างมีเมตตา

2.2.2 ค้นพบความรู้ ขณะที่ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างหลากหลายนั้น ผู้เรียนก็ย่อมค้นพบความรู้ไปด้วย ซึ่งถ้าจะให้ค้นพบความรู้ได้ตรงประเด็นนั้นผู้สอนควรจัดทำใบงาน กำหนดหัวข้อหรือตั้งประเด็นคำถามเพื่อเป็นการกำกับผู้เรียนให้ศึกษาข้อมูลความรู้ได้ตรงตามเป้าหมาย

2.2.3 การวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้ ผู้สอนควรได้นำวิธีคิดรูปแบบต่าง ๆ แทรกเข้ามา เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักวิเคราะห์และประเมินค่าความรู้อย่างมีเหตุผล ผู้สอนอาจนำกรณีตัวอย่างมาให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดหาสาเหตุของปัญหา หรือคิดแก้ไขปัญหาโดยใช้วิธีคิดแบบใดแบบหนึ่งในวิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ตัวอย่างเช่น วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก ฯลฯ ซึ่งผู้สอนอาจจะใช้วิธีคิดแบบอื่นนอกเหนือจากวิธีคิดตามที่ยกตัวอย่างมาแล้วก็ได้ ต่อจากนั้นให้ผู้เรียนได้ฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูลความรู้และประเมินค่าโดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม และเสนอต่อชั้นเรียน

2.2.4 พิสูจน์ความรู้ เป็นขั้นที่ผู้สอนได้จัดกิจกรรมปฏิบัติพิสูจน์ความรู้ ให้ผู้เรียนทุกคนได้วางแผนการปฏิบัติตนและเลือกแนวปฏิบัติตามหลักธรรมที่ได้เรียนไปแล้วทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน โดยจะให้เลือกแนวทางที่ผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้คล้ายคลึงกันในกลุ่มของตนเพื่อจะได้รู้ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการปฏิบัติ เพื่อจะได้นำมาอภิปรายร่วมกันเพื่อหาแนวทางแก้ไข

ในขั้นปฏิบัตินี้ผู้สอนควรให้เวลาผู้เรียนได้มีโอกาสดำเนินการตามแนวทางที่กลุ่มของตนได้เลือกไว้ ซึ่งอาจจะใช้เวลาสัก 1-2 สัปดาห์เป็นอย่างน้อย

2.3 ขั้นสรุป

2.3.1 ให้ผู้เรียนทุกคนสรุปผลการปฏิบัติและพิสูจน์ความรู้ ตามทางเลือกของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม โดยสมาชิกแต่ละกลุ่มได้นำผลการสรุปมาเล่าสู่กันฟัง ให้ทราบถึงผลการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร มีเรื่องใดเป็นปัญหาหรืออุปสรรค หาสาเหตุของปัญหา และช่วยกันเสนอแนวทางแก้ไข ถ้าบุคคลใดได้ผลดีจากการปฏิบัติให้ช่วยกันหาสาเหตุของผลการปฏิบัตินั้น ซึ่งอาจใช้วิธีคิดในแบบที่ผู้เรียนคิดว่าเหมาะสม

2.3.2 ต่อจากนั้นให้นำผลการสรุปของแต่ละกลุ่มมาแลกเปลี่ยนกันด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น พูด เขียน ฯลฯ เพื่อแสดงความมั่นใจว่าข้อมูลที่ได้รับการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัตินั้นเป็นไปได้ มีคุณค่าและปฏิบัติได้ผลจริง

ดุชะฎี สิตลวรงค์ (2524 : 9) ได้สร้างรูปแบบการสอนแบบธรรมสภาจกฉาไว้ดังนี้

การสอนแบบธรรมสภาจกฉา หมายถึง การสอนที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีลหรือการขาดหลักธรรม ให้ผู้เรียนสนทนากันจนได้ข้อสรุปความรู้ทางธรรม โดยมีลักษณะการสอนหนา 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ขึ้นอภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่ผู้เรียน จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้
 2. ขึ้นซักถามกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน โดยผู้เรียนเป็นฝ่ายถาม ผู้สอนเป็นฝ่ายตอบ หรือผู้สอนเป็นฝ่ายถาม ผู้เรียนเป็นฝ่ายตอบ หรือผู้สอนและผู้เรียนผลัดกันถามผลัดกันตอบ จนผู้เรียนสรุปหลักธรรมได้
 3. ขึ้นตั้งตัวแทนขึ้นซักถามกันระหว่างผู้เรียนสองฝ่าย จนสรุปหลักธรรมได้
- ลักษณะการสอนหนาทั้งสามนี้ ในบางคาบอาจมีทั้งสามลักษณะสลับกันไป ในบางคาบอาจเลือกสนทนาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ตามความเหมาะสมแก่เนื้อหา วิธีสอนแบบธรรมสภาจกฉาเน้นการเรียนรู้ธรรมจากการสนทนาธรรม

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบธรรมสภาจกฉา สรุปได้ว่า การสอนแบบธรรมสภาจกฉา ได้แก่ การสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับความรู้โดยการอภิปราย ซักถาม ระหว่างผู้เรียนกันเองหรือผู้เรียนกับผู้สอน

โดยครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาธรรม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจซักถาม อภิปราย จนผู้เรียนสรุปหลักความรู้ได้ การสอนนี้มีพฤติกรรมการเรียนการสอน 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ผู้สอนถามผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนคิด ค้นหาและสรุปหลักธรรมได้
2. ผู้เรียนซักถามผู้สอนในธรรมที่ผู้เรียนสนใจหรือสงสัย ซึ่งผู้สอนจะอธิบายตามลำดับที่ผู้เรียนถาม จนผู้เรียนสรุปหลักการของธรรมนั้น ๆ ได้

3. สนทนาหรืออภิปรายกันเองในหมู่ผู้เรียน จนสรุปหลักธรรมได้

การสอนแบบธรรมสภาภังคะนี้ ผู้เรียนจะได้รับความรู้โดยการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการสนทนากับประสบการณ์เดิมของตน นับเป็นปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอก คือการสนทนากับกัลยาณมิตร

จากทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีสอนทั้งสองดังที่กล่าวแล้ว ทำให้มองเห็นว่าการสอนแบบไตรสิกขาและการสอนแบบธรรมสภาภังคะ มีพฤติกรรมการเรียนการสอนแตกต่างกัน โดยการสอนแบบไตรสิกขานับเป็นการเรียนรู้อัตนัย โดยการใช้ปฏิบัติธรรมแล้วพิจารณาสภาวธรรมด้วยตนเอง ส่วนการสอนแบบธรรมสภาภังคะเน้นการเรียนรู้อัตนัยจากการสนทนาธรรม

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

ความหมายของจริยธรรม

ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “จริยธรรม” ในลักษณะต่าง ๆ กันไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้ความหมายของจริยธรรมในฐานะเป็นคำนามว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรมหรือกฎศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน. 2525 : 214)

กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา (2523 : 8) กล่าวว่า จริยธรรม คือ การกระทำทั้งกาย วาจา และใจที่ดีงามเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2530 : 10) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง สิ่งที่ทำให้ในทางวินัยจนเกิดความเคยชินขึ้นมา มีพลังใจ มีความตั้งใจแน่วแน่ มีความประทับใจ เรื่องจริยธรรมต้องอาศัยปัญญา ปัญญาอันเกิดจากความศรัทธาเชื่อถือผู้อื่นไปก่อนก็ได้ ในบางครั้งจริยธรรมก็เกิดโทษเมื่อไม่มีปัญญากำกับ

พระยาอนุมานราชชน (2516 : 109) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “จริยธรรม (Morality) โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับจริยศาสตร์ (Ethics) ในเรื่องของปรัชญาเป็นเรื่องของการค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติในสังคม ซึ่งถือว่าถูกต้อง ดีงาม และสิ่งซึ่งถือว่าผิดหรือชั่ว ไม่ควรประพฤติและวางหลักกำหนดมาตรฐานไว้”

ระวี ภาวิไล (2530 : 74) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมเป็นธรรมชาติภายในจิตใจที่กำหนดพฤติกรรมที่บุคคลมีความสัมพันธ์ทั้งในตนเอง และในความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น และถ้าหากไม่มีจิตใจก็ไม่มีจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 21) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า เป็นลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ โดยลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่า การกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือ ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม เป็น

การกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควร ดังนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก ประเภทหลังน้อย

จึงสรุปได้ว่า จริยธรรม คือ แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนทั้งทางกาย วาจา และใจให้เป็นที่ยอมรับของสังคม ทำให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม

ลักษณะทางจริยธรรมของมนุษย์

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 2-3) ได้จำแนกลักษณะทางพฤติกรรมของมนุษย์ ออกเป็น 4 ประการ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้สามารถบอกได้ว่า การกระทำชนิดใดดีควรกระทำ การกระทำใดเลวควรงดเว้น ค่านิยมของสังคมไทยเป็นอย่างไร ความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคลจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และระดับสติปัญญา
2. ทศคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่าชอบหรือไม่ชอบเพียงใดทศคติเชิงจริยธรรม จะแปรเปลี่ยนไปตามความรู้เชิงจริยธรรม
3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวมานั้นจะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรม จะทำให้ทราบว่าบุคคลที่จริยธรรมแตกต่างกัน อาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ และบุคคลที่มีการกระทำเหมือนกันอาจจะมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำ และมีจำนวนจริยธรรมในระดับที่แตกต่างกัน
4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การกระทำที่บุคคลแสดงออกมาตามที่สังคมชมชอบ หรืองดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนค่านิยมในสังคมนั้น

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม

1. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ (Piaget)

เพียเจท์ เป็นผู้ริเริ่มศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก และมีความคิดว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความฉลาดในการที่จะรับรู้ กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม ดังนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจึงขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น ๆ และได้แบ่งขั้นของจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 3 ขั้น คือ

1.1 ขั้นก่อนจริยธรรม พัฒนาการขั้นนี้เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เด็กในวัยนี้ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด แต่มีความต้องการทางกาย ซึ่งต้องการที่จะได้รับการตอบสนองโดยไม่คำนึงถึงกาลเทศะใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อเด็กเริ่มมีความสามารถในการพูดก็จะเริ่มเรียนรู้สภาพแวดล้อม และบทบาทของตนเองต่อบุคคลอื่น

1.2 ขั้นยึดคำสั่ง พัฒนาการขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 2-8 ปี เด็กจะมีความเกรงกลัวผู้ใหญ่ และเห็นว่าคำสั่งของผู้ใหญ่ คือ ประกาศิตที่ตนต้องกระทำตาม

1.3 ขั้นยึดหลักแห่งตน พัฒนาการขั้นนี้จะอยู่ในช่วงอายุ 8-10 ปี เพียเจท์เชื่อว่าเกิดขึ้นจากพัฒนาการทางสติปัญญา และจากประสบการณ์ในการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อนด้วยกัน ความเกรงกลัวอำนาจภายนอกจะเป็นหลักภายในจิตใจของเด็กเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งหมายถึงการแลกเปลี่ยนและความเท่าเทียมกันของบุคคลในช่วงอายุ 8-10 ปี เด็กที่อยู่ในสังคมปกติจะบรรลุถึงขั้นที่สาม แต่อาจจะมีเด็กบางคนพัฒนาการอาจหยุดชะงักอยู่ในขั้นที่สอง เนื่องจากการบีบบังคับอย่างผิดปกติของผู้เลี้ยงดูหรือสังคม หรือเกิดจากการขาดประสบการณ์ในกลุ่มเพื่อนก็ได้ (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉินก. 2520 : 40-41)

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

โคลเบอร์ก ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมตามแนวเพียเจต์ และพบว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ มีได้บรรลุจุดสมบูรณ์เมื่อบุคคลอายุได้ 10 ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอน จากอายุ 11-25 ปี (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2524ก : 391) โคลเบอร์กเชื่อว่าการจัดชั้นพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น จะต้องใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเดียวนั้น (Kohlberg, 1976 : 31)

โคลเบอร์กได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวของเพียเจต์และพบว่า พัฒนาการทางจริยธรรมนั้นมีถึง 6 ขั้นตอน มนุษย์สามารถบรรลุจริยธรรมขั้นสูงสุดได้ เมื่อมีเหตุผลและความคิดในวัยผู้ใหญ่ จะมีลักษณะเป็นเหตุผลสากล เป็นอุดมคติไม่เข้าข้างตนเอง โคลเบอร์กได้แบ่งชั้นทางจริยธรรมเป็น 6 ชั้น โดยจัดไว้ 3 ระดับ ซึ่งดวงเดือน พันธุมนาวิน (2522 : 35-37) ได้สรุปและเขียนตารางไว้ดังนี้

ระดับ 1 ก่อนกฎเกณฑ์ (Proconventional Level)

ระดับนี้บุคคลจะตอบสนองต่อกฎเกณฑ์ ซึ่งกำหนดไว้โดยผู้มีอำนาจเหนือตน จะเลือกทำพฤติกรรมเฉพาะที่จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้อื่น ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการลงโทษ (Obedience and Punishment Orientation) ผู้มีจริยธรรมขั้นนี้จะเลือกกระทำหรืองดกระทำสิ่งใด เพราะกลัวถูกลงโทษ และยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่ หรือผู้มีอำนาจทางกายเหนือตน การตัดสินใจว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับพฤติกรรมนั้น ๆ ว่าทำไปแล้วถูกลงโทษหรือไม่

ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (Naively Egotistic Orientation) การเลือกกระทำในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้ตนเองนั้น ตัดสินการกระทำตามใจตนเอง มักเป็นไปในรูปที่ต้องการรางวัลจากผู้อื่น การที่ทุกคนทำในสิ่งที่เขาต้องการเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้ว่าการกระทำนั้นจะขัดกับผู้อื่น หรือความไม่ถูกต้องของสังคม ชอบการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน เช่น หนูจะขยันเรียนให้สอบได้ที่ 1 ถ้าแม่ซื้อจักรยานให้หนู

ระดับ 2 ตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level)

เป็นระดับที่กระทำไปตามความคาดหวังของบุคคลอื่น การดำเนินและการยกย่องชมเชยจากสังคม เป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติมีการกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อย ๆ ของตน ระดับนี้ยังต้องการการควบคุมจากภายนอก แต่ก็ยังมีความสามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทั้งสามารถแสดงบทบาทที่สังคมต้องการได้ ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 3 หลักการทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (Good-boy Orientation) ผู้มีจริยธรรมขั้นนี้มุ่งที่จะทำให้ผู้อื่นพอใจ เพื่อให้เขายอมรับเข้าเป็นพวก ชอบคล้อยตามคนอื่น โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อนทำตามแบบที่คนส่วนใหญ่ยึดถือ

ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (Authority and Social Order Maintenance Orientation) บุคคลจะรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ตนจะต้องทำหน้าที่ตามกฎหมายเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ทางสังคมกำหนดให้ หรือคาดหมายพฤติกรรมที่ถูกต้องเคารพต่อกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมตั้งไว้ ความถูกต้องขึ้นอยู่กับสังคม สังคมจะเป็นตัวกำหนดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง

ระดับ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional Level)

เป็นระดับที่มีจริยธรรมเป็นของตนเอง ซึ่งมีอยู่ในวัยผู้ใหญ่เป็นส่วนใหญ่ และมักจะมีในอายุ 20 ปีขึ้นไป ระดับนี้จะมีการตัดสินใจขัดแย้งด้วยการนำความคิด ตรรกะตรงด้วยตนเองและตัดสินใจไปตามแต่ว่าจะ

เห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากัน การยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมจะตั้งอยู่บนฐานของหลักจริยธรรมสากลที่กำหนดขึ้นอย่างเป็นที่ยอมรับกันของทุกสังคม ระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (Contractual Legelistic Orientation) ผู้มีจริยธรรมชั้นนี้ยังยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ยังเห็นว่าการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายเป็นสิ่งที่ทำได้ เมื่อใช้พิจารณาด้วยเหตุผลที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม

ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (Conscience or Principle Orientation) ผู้มีจริยธรรมในชั้นนี้ถือว่า ความถูกต้องตัดสินด้วยจิตสำนึกที่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมที่ตนเลือกแล้ว และมีความสมเหตุสมผลที่เป็นสากล โดยคำนึงถึงความเท่าเทียมกันของสิทธิมนุษยชน เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของแต่ละคน

ตาราง 1 แสดงเหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ชั้น แบ่งเป็น 3 ระดับในทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ชั้นให้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับจริยธรรม
ชั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (2-7 ปี) ชั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7-10 ปี)	1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (2-10 ปี) (ระดับต่ำ)
ชั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (10-13 ปี) ชั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (13-16 ปี)	2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (10-16 ปี) (ระดับกลาง)
ชั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (16 ปีขึ้นไป) ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)	3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (16 ปีขึ้นไป) (ระดับสูง)

โคลเบอร์กเชื่อว่าพัฒนาการทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นไปตามขั้นจากชั้นที่ 1 ผ่านแต่ละขั้นไปถึงชั้นที่ 6 จะพัฒนาข้ามขั้นไม่ได้ เพราะการใช้เหตุผลในขั้นที่สูงขึ้นไปจะเกิดขึ้นด้วยการมีความสามารถในการใช้เหตุผลในขั้นที่ต่ำกว่าอยู่ก่อนแล้ว และต่อมามีบุคคลได้รับประสบการณ์ทางสังคมใหม่ ๆ หรือสามารถเข้าใจความหมายของประสบการณ์เก่า ๆ ได้ดีขึ้นตามลำดับ

บ่อเกิดของเหตุผลเชิงจริยธรรมนั้น โคลเบอร์กมีเหตุผลว่ามาจากการพัฒนาการทางการเรียนรู้ในขณะเด็กได้มีโอกาสติดต่อกับผู้อื่น การได้เข้ากลุ่มทางสังคมประเภทต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้ที่มีความฉลาดได้เรียนรู้บทบาทของตนเอง และของผู้อื่น อันจะช่วยให้เขาพัฒนาทางจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไปได้อย่างรวดเร็ว โคลเบอร์กเชื่อว่า การพัฒนาทางจริยธรรมนั้นมิใช่การรับรู้จากการพร่ำสอนของผู้อื่นโดยตรง แต่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนต่อผู้อื่น และบทบาทของผู้อื่นด้วย รวมทั้งข้อเรียกร้องและกฎเกณฑ์ของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจจะขัดแย้งกัน แต่ในขณะเดียวกันก็ผลักดันให้บุคคลพัฒนาไป

ตามขั้นตอนในทิศทางเดียวกันเสมอ ไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในกลุ่มใด หรือสังคมใดก็ตาม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2524ก : 31)

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับจริยธรรมในประเทศไทย ในด้านที่ประเมินพัฒนาการทางจริยธรรมของคนไทยนั้น ส่วนใหญ่ใช้เกณฑ์การแบ่งระดับของโคลเบอร์ก ดังเช่น การวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย โดยดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจวบจิณี (2520) พบว่า กลุ่มนักเรียนที่มีช่วงอายุ 11-13 ปี 15-17 ปี และ 19-21 ปีนั้น แต่ละกลุ่มก็มีคนส่วนใหญ่มีจริยธรรมระดับขั้นที่ 4 รองลงไปคือ ขั้นที่ 3 ส่วนขั้นที่ 1 และ 2 กับขั้นที่ 5 และ 6 นั้นมีจำนวนน้อยใกล้เคียงกัน (กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา. 2523 : 7)

ศาสนาและจริยธรรม

จริยธรรมและศาสนาเป็นสิ่งที่แยกกันได้ยากเพราะมาจากกันและกัน จริยธรรมมีพื้นฐานการตัดสินใจคุณค่าอยู่ในเกณฑ์ของศาสนา (ประภาศรี สีหอำไพ. 2535 : 24) ถ้าศึกษาถึงประวัติความเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติจะพบว่า สิ่งใดเป็นจริยธรรมสิ่งนั้นเป็นเรื่องของศาสนา จึงกล่าวได้ว่าศาสนาและจริยธรรมสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดตลอดมาในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ แนวปฏิบัติทางศาสนาถือว่าเป็นความดีงามก่อนที่จะมีแนวปฏิบัติอันเป็นจริยธรรมจริง ๆ แยกตัวออกมาต่างหาก (น้อย พงษ์สนธิ. 2520 : 88) ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและจริยธรรมจึงสัมพันธ์กันดังนี้

1. ศาสนามีพื้นฐานจริยธรรมที่บ่งชี้ความดี ความงาม ความถูกต้อง บุญกุศลเป็นแก่นสารของศาสนาที่ศาสนานำมาประกอบเป็นหลักธรรมคำสอน ศาสนากำหนดมาตรฐานความประพฤติ เรียกว่าจริยธรรม ออกมาเป็นข้อปฏิบัติ และเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมบุคคล

2. ศาสนาและจริยธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่สามารถวิเคราะห์แยกแยะรายละเอียดออกจากกันได้ โดยลักษณะการวิเคราะห์ทางธรรมชาติวิทยากับจริยศาสตร์ ศาสนา เปรียบเทียบเหมือนคลองที่มีฝั่งทั้งสองขนาบเป็นขอบเขตให้สายน้ำไหลไปสู่จุดหมายปลายทาง จริยธรรมเปรียบเหมือนกับน้ำที่ไหลไปตามลำคลอง ถ้าลำคลองปราศจากน้ำย่อมไร้คุณค่า จริยธรรมจึงเป็นคุณค่าที่ทำให้ศาสนาดำรงสืบทอดมาโดยตลอด ศาสนาเป็นคลองธรรมกำหนดวิถีทางการดำรงชีวิตที่มีกรอบเป็นขอบเขตรักษาคุณค่าของจริยธรรมให้เป็นแนวเดียวกัน ศาสนาเป็นสื่อในการดำรงและสืบทอดคุณธรรมให้เป็นที่ยอมรับนับถือตลอดมา

3. ศาสนาอาจเสื่อมเพราะขาดการปฏิบัติอย่างจริงจังของศาสนิกชน แต่จริยธรรมเป็นคุณค่าที่ถาวร ไม่มีสิ่งใดลบล้างได้

4. จริยธรรมมีรายละเอียดปลีกย่อย สามารถใช้วิเคราะห์เหตุผล ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร ได้หลายทางตามสภาพเหตุการณ์แวดล้อม ทำให้ยุ่งยากแก่การตัดสินใจว่ามีจริยธรรมมากน้อยเพียงใด ศาสนาจึงเป็นกฎที่ใช้ตัดสิน สร้างระเบียบวินัยขึ้นในสังคม

5. ความสัมพันธ์ของศาสนาและจริยธรรมนำไปสู่การปลูกฝังลักษณะที่ดีในจิตใจของบุคคล สร้างสันติสุขขึ้นในโลก ทำให้คนมีความรักความเมตตา กรุณา มีการให้อภัย ปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจและปรารถนาดี ศาสนาและจริยธรรมมีลักษณะที่สนับสนุนเสริมภาพของมนุษย์ในด้านปลูกสำนึกในมโนธรรมของบุคคล มีบทกำหนดโทษและให้รางวัลทางจิตใจ ซึ่งมีลักษณะตรงกับคำว่า "สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ"

6. ศาสนาและจริยธรรมปรัชญาคุณธรรมเป็นแก่นสาร เช่นเดียว ดีความว่าศาสนา คือ ความต่อเนื่องของคุณธรรมที่มีพื้นฐานมาจากอำนาจปาฏิหาริย์ จริยธรรม คือ คุณค่าที่สร้างสรรค์ความบริสุทธิ์สมบูรณ์ให้แก่บุคคลและสังคมส่วนรวม ซึ่งนักการศึกษากล่าวว่า จริยธรรม คือ คุณธรรมที่ต้องสนับสนุนให้มี

การสอนและฝึกปฏิบัติให้แก่ผู้เรียน การศึกษาศาสนาจึงต้องศึกษาจริยธรรมของศาสนานั้นจึงจะเข้าใจศาสนาได้ดี (ประภาศรี สีหอำไพ. 2535 : 32-35)

จึงสรุปได้ว่า ศาสนาเป็นพื้นฐานอันดีงามของจริยธรรม ศาสนามีจริยธรรมเป็นเครื่องแสดงออก ส่วนจริยธรรมก็เป็นการแสดงออกให้ศาสนาปรากฏ ศาสนาและจริยธรรมต่างทำหน้าที่ควบคู่กันไป (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน. 2520 : 26) ดังนั้นการศึกษาเรื่องของศาสนา จริยธรรมจึงมักจะถูกกล่าวถึงควบคู่กันไป

พุทธศาสนากับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

ทฤษฎีที่กล่าวถึงพัฒนาการทางศาสนาว่าขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญา และการได้รับประสบการณ์ทางสังคม คือ ทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg. 1976 : 33-36) โคลเบอร์กได้วิจัยและสร้างทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมจากการวิเคราะห์ลักษณะคำตอบของเยาวชนอเมริกัน อายุ 10-16 ปี เกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนบุคคล และกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม แล้วเรียงเหตุการณ์เหล่านี้ตามอายุของผู้ให้เหตุผล โดยเรียงเหตุผลประเภทที่ผู้ตอบอายุ 10 ปี ใช้อย่างมากที่สุดไปจนถึงประเภทที่ 6 ซึ่งผู้ตอบอายุ 16 ปี ใช้อย่างมากที่สุดกว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่าทั้งหมด ขั้นตอนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กนั้นแบ่งเป็น 3 ระดับ ๑ละ 2 ขั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระดับที่ 1 ก่อนเกณฑ์ หมายถึง การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนโดยไม่คำนึงถึงผลที่เกิดแก่ผู้อื่น

ขั้นที่ 1 การหลบหลีกมิให้ตนเองถูกลงโทษทางกาย เพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับ ยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่ เพราะเป็นผู้มีอำนาจทางกายเหนือตน

ทางด้านศาสนา ปฏิบัติตามข้อบัญญัติทางศาสนา ประพฤติตนเป็นคนดี ไม่เบียดเบียนรังแกผู้อื่น เพราะกลัวการตกนรก

ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัล คือ การเลือกกระทำในสิ่งที่นำความพอใจมาให้ตนเท่านั้น เด็กวัยนี้จะกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนที่คุ้มค่าเสมอ

ทางด้านศาสนา เด็กจะมีความเห็นว่า ศาสนาที่ตนนับถือจะให้ผลตอบแทนที่เป็นสิ่งของ เงินตรา และเห็นว่าศาสนาของตนจะดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้ตนอย่างสมบูรณ์

ระดับที่ 2 ตามกฎเกณฑ์ หมายถึง การทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อย ๆ ของตนทำตามกฎหมาย และศาสนา บุคคลที่มีจริยธรรมระดับนี้ยังต้องการการควบคุมจากภายนอก แต่มีความสามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา และสามารถแสดงบทบาททางสังคมได้

ขั้นที่ 3 การทำตามผู้อื่นเห็นชอบ ยังไม่เป็นตัวของตัวเอง ชอบคล้อยตามการชักจูงของเพื่อน ทางด้านศาสนา มีความเห็นว่าการนับถือศาสนาช่วยให้ตนเองเข้ากลุ่มได้ ถ้าไม่นับถือศาสนาใดจะเป็นคนไม่มีพวก เพื่อให้ตนเองเป็นที่รักและเป็นคนดีของศาสนาในศาสนาของตน จึงพยายามทำตามแบบอย่างที่ได้บัญญัติไว้

ขั้นที่ 4 การทำตามหน้าที่ทางสังคม บุคคลจะมีความรู้สึกถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง

ทางด้านศาสนา การนับถือศาสนาเน้นการปฏิบัติ เพราะเห็นวาระเบียบวินัยทางศาสนาเป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์ มีความสำคัญในตัวเอง

ระดับที่ 3 เหนือกฎเกณฑ์ หมายถึง การตัดสินใจขัดแย้งต่าง ๆ ด้วยการนำมาคิดตรองโดยตนเอง แล้วตัดสินใจไปตามแต่ว่าจะเห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากัน

ขั้นที่ 5 การทำตามคำมั่นสัญญา คือ การเห็นความสำคัญของคนหมู่มากไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ตามกฎหมายของผู้อื่น สามารถควบคุมและบังคับใจตนเองได้ ไม่ยึดมั่นในกฎระเบียบของสังคมอย่างงมงาย มุ่งกระทำให้ตนเพื่อความสุขของสังคม

ด้านศาสนา บุคคลนับถือศาสนา เพราะการยึดมั่นในศาสนา ทำให้รู้จักควบคุมตนเอง เมื่อได้ทางกระทำความดีด้านความถูกต้องจะได้รับความสบายใจเป็นรางวัลตอบแทน และจะรู้สึกขุ่นมัวเศร้าหมองเมื่อทำชั่ว เป็นการลงโทษตนเองที่ทางพุทธศาสนา เรียกว่า หิริ (ความละอาย)

ขั้นที่ 6 การยึดอุดมคติสากล เป็นขั้นสูงสุดแสดงความเป็นสากลอยู่นอกเหนือกฎหมาย กฎเกณฑ์สังคม และมีความยึดหยุ่นทางจริยธรรม เพื่อจุดมุ่งหมายในบั้นปลาย อันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่

ทางด้านศาสนา เมื่อบุคคลนับถือศาสนายึดมั่นในหลักธรรมประจำใจในการไม่ทำชั่ว เพราะถือว่าการกระทำชั่วเพียงเล็กน้อยที่ตนได้กระทำให้ไปในตอนแรก อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ตนต้องทำความชั่วที่ยิ่งใหญ่กว่า และกระทำความชั่วมากขึ้นทุกที เพื่อปิดบังความชั่วเพียงเล็กน้อยที่ตนเองได้กระทำในตอนแรก

ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน (2533 : 24-25) ได้เปรียบเทียบหลักการทางพุทธศาสนากับระดับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก พบว่า มีความสอดคล้องกันเป็นอย่างดี ในทางพุทธศาสนามีข้อสังเกตว่า ผู้ที่มีกายเป็นมนุษย์อาจมีระดับจิตใจ และภูมิธรรมแตกต่างกันได้มาก ส่วนที่ตรงกับทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กที่ได้กล่าวมา น่าจะเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นสัตว์มักเป็นผู้เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ กลัวการถูกลงโทษเขี้ยวเหน็ดทรมาณร่างกาย เห็นความสำคัญของวัตถุที่จะมาบำรุงร่างกายของตนเท่านั้น มนุษย์ที่มีลักษณะจิตใจเช่นนี้ตรงกับผู้มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับก่อนกฎเกณฑ์ คือ ขั้นที่ 1 และ 2 มนุษย์ประเภทนี้สมควรได้รับการพัฒนาให้มีจิตใจสูงขึ้น

ประเภทที่ 2 มนุษย์ที่มีจิตใจเป็นคน มักเป็นผู้ที่ชอบอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทำอะไรทำตามกัน กลัวการฉีกขาด แสวงหาแต่ลาภ ยศ สรรเสริญ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของตนในสังคม เป็นผู้ที่มีระดับจิตใจอยู่ในกรอบและระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนด เพราะเห็นประโยชน์ของความสนุกเรเียบร้อยของสังคม มนุษย์ประเภทนี้มีระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับขั้นที่ 3,4 เป็นที่คาดหวังจากมนุษย์ในระดับทั่วไป

ประเภทที่ 3 คือมนุษย์ที่มีจิตใจเป็นเทวดา เป็นผู้ที่มีความละเอียดใจตนเองเมื่อทำผิดและเกรงกลัวความชั่ว เพราะเชื่อว่าความชั่วจะทำให้จิตใจของตนตกต่ำ หิริโอตตปิปะนี้พระพุทธรศาสนาเชื่อว่าเป็นคุณลักษณะเทวดา ซึ่งตรงกับระดับเหนือกฎเกณฑ์ขั้นที่ 5, 6 มนุษย์อาจจะจะมีเหตุผลที่จะกระทำหรือไม่กระทำโดยยึดหลักธรรมที่สูงส่ง เช่น หลักมนุษยธรรม หลักสัจธรรม หลักการทำงานเพื่อประสิทธิผลของงานเป็นสำคัญ มนุษย์ประเภทนี้ถือเป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นบุคคลที่น่าปรารถนา จะเป็นผู้มีมีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต

จะเห็นว่าลักษณะทางพุทธศาสนากับทฤษฎีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กสอดคล้องกันเป็นอย่างดี เพราะลักษณะทางพระพุทธศาสนาของบุคคลจะพัฒนาการไปตามขั้นตอนของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการทางศาสนาของบุคคลตั้งแต่ขั้น 1-6 จะพัฒนาการไปตามลำดับขั้นตามอายุที่สูงขึ้น จะไม่มีการข้ามขั้น แต่บุคคลอาจมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 3 และขั้นที่ 4 (ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก. 2520)

วิธีการยกระดับเหตุผลเชิงจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2522 : 45-52) ได้เขียนไว้ในตำราจิตวิทยาการพัฒนาจริยธรรม มีวิธีการดังต่อไปนี้

1. การให้ความรู้ขั้นสูงขึ้น วิธีการฝึกฝนเด็กโดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นต่ำให้สามารถใช้หลักเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไปนั้น เริ่มจากการศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กเล็กตามทฤษฎีของเพียเจท์ นักจิตวิทยาได้ใช้วิธีการให้เหตุผลที่เหนือกว่าที่เด็กใช้ ทั้งนี้เพื่อให้เด็กได้ความรู้ในขั้นสูงขึ้นกว่าขั้นที่ตนมีอยู่ เมื่อเด็กได้รับเหตุผลใหม่เด็กจะนำไปใช้เปรียบเทียบกับเหตุผลเดิมของตน ซึ่งการเปรียบเทียบนี้เด็กจะเกิดความรู้ที่ขัดแย้งกันหรือเกิดความไม่สมดุลทางความคิดขึ้น ความไม่สมดุลนี้จะเป็เครื่องกระตุ้นให้เด็กเกิดมีการปรับปรุงโครงสร้างทางความคิดของตน เพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เด็กเข้าใจและยอมรับเหตุผลในขั้นที่สูงกว่าขั้นของตนได้

2. การให้แสดงบทบาทวิธีการนี้เกิดจากความเข้าใจที่ว่า การที่คนเราจะเข้าใจผู้อื่นได้ดั้นต้องให้เขาได้มีโอกาสสวมบทบาทอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ตนเป็นอยู่ ซึ่งคอลลินส์ (Collins) กล่าวว่า วิธีเดียวที่จะทำให้คนได้คิดหรือรู้สึกแตกต่างไปจากที่เขาเป็นอยู่ได้ ก็คือ ให้เขาได้แสดงออกในบทบาทที่ต่างไปจากเดิม และบทบาทนั้นควรเกี่ยวข้องกับจริยธรรม โคลเบอร์ก กล่าวว่า การสวมบทบาทนั้นได้แก่ การรับเอาทัศนคติของคนอื่น การรับรู้ในความคิดและความรู้สึกของคนอื่น การนำตนเองไปอยู่ในฐานะของคนอื่นด้วย กระบวนการดังกล่าวจะทำให้มีความคิดกว้างขวางและเกิดความคิด ความเข้าใจแตกต่างไปจากเดิม ไม่ยึดอยู่แต่ตนเอง

3. การใช้อิทธิพลของกลุ่มให้เกิดการคล้อยตาม การแสดงเหตุผลเชิงจริยธรรมเพื่อเป็นการยกระดับจิตใจของเด็กนั้น อาจทำได้โดยใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน ซึ่งแสดงออกทางจริยธรรมในระดับเดียวกัน เด็กจะยึดถือเพื่อนเป็นแบบอย่าง และคล้อยตามลักษณะของเพื่อนไปโดยง่าย เพื่อนนับว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อเด็กมาก สารสำคัญของทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ ได้เน้นที่ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนแบบเสมอภาคกัน (Equalitarian peer Interaction) ว่าเป็นแหล่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความรู้ และระดับจริยธรรม โคลเบอร์กได้ยืนยันเช่นเดียวกัน โดยเขากล่าวว่า การปฏิสัมพันธ์ต่อเพื่อนจะมีผลต่อระดับจริยธรรม เด็กที่ร่วมสังคมกันจะมีความก้าวหน้ากว่าเด็กที่แยกเดี่ยวจากเพื่อน ทั้งนี้เพราะการที่เด็กมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้โต้แย้งกันกับเพื่อน จะทำให้เขาได้รับความคิดเห็นและทัศนคติใหม่ ๆ ต่างไปจากที่ตนมีอยู่ ถ้าเขาได้พิจารณาเปรียบเทียบกับความรู้เดิมที่เขามีอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดแนวคิดที่จะให้กลุ่มเพื่อนและเหตุผลใหม่เป็นสิ่งที่ช่วยในการฝึกฝนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแก่บุคคล โดยใช้กลุ่มเพื่อนเป็นสื่อเสนอความรู้ และเหตุผลใหม่ให้ในระดับที่สูงขึ้นกว่าที่บุคคลมีอยู่เดิม

4. การให้เลียนแบบจากตัวแบบ การใช้ตัวแบบแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ให้ผู้ถูกทดลองเห็น จะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผู้ถูกทดลองทำพฤติกรรมนั้น ๆ ตามตัวแบบได้ การจัดตัวแบบให้นี้ก็เป็นการให้ความรู้แก่ผู้ถูกทดลองวิธีหนึ่งนอกเหนือจากการเขียน ให้อ่านแบบวิธีแรกทีกล่าวมาแล้ว หรือการให้แสดงบทบาทเพื่อรับคำแนะนำจากเพื่อน หรือการให้เพื่อนแสดงความคิดเห็นที่เหมือนกับเป็นเอกฉันท์ อันทำให้ผู้ถูกทดลองคล้อยตามกลุ่มเพื่อนได้มาก การจัดตัวแบบให้เกิดการเลียนแบบเป็นวิธีที่มีการศึกษาค้นคว้ามามากพอประมาณ เพราะเป็นวิธีที่นักจิตวิทยาเชื่อว่าจะเรียนรู้จากสังคมได้มากที่สุด และเป็นวิธีการเดียวที่เด็กอาจทำตามโดยไม่รู้สึกว่าการกำลังถูกชักจูง ลักษณะของการเลียนแบบนี้เป็นลักษณะหนึ่งที่เป็นไปตามทฤษฎีอิทธิพลทางสังคม เป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ลักษณะของการเลียนแบบ (Immitation) ก็ดี การเทียบเคียง (Indentification) ก็คือ ล้วนเป็นวิธีที่ต้องอาศัยตัวแบบ ลักษณะและ

ความเหมาะสมของตัวแบบเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับวิธีนี้ เพราะตัวแบบจะต้องมีลักษณะดึงดูดและชักชวนให้ผู้อื่นสังเกตเห็น เกิดความเชื่อถือและคล้อยตามได้มาก ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ และเพื่อน ลักษณะอีกประการหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเลียนแบบได้มาก คือ ความเหมาะสมของตัวแบบ การเชื่อในเรื่องความรู้ความสามารถของตัวแบบในเรื่องที่เขาจะแสดงออก จะทำให้ผู้สังเกตคล้อยตามได้มาก ลักษณะภายในของผู้เลียนแบบเองก็เป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดการเลียนแบบได้เช่นกัน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยภายในประเทศ

3.1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจันดา

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้ศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่มีความคล้ายกัน 4 เรื่อง ดังนี้ คือ งานวิจัยของ ดุษฎี สิตลวรารักษ์ (2524) งานวิจัยของ เยาวภา ประคองศิลป์ (2530) งานวิจัยของ นิภาพรณ แดงโรจน์ (2530) งานวิจัยของไพรัตน์ ญาติฉิมพลี (2540)

สำหรับงานวิจัยของดุษฎี สิตลวรารักษ์ (2524) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการเปรียบเทียบการสอนแบบไตรสิกขาและธรรมสภาจันดา ในการสอนเบญจศีลและพราหมณ์ธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสิงห์บุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2524 จำนวน 60 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 1 จำนวน 30 คน ได้รับการสอนแบบไตรสิกขาและกลุ่มทดลอง 2 จำนวน 30 คน ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจันดา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาเรื่องเบญจศีลและพราหมณ์ธรรม และแบบทดสอบวัดการใช้หลักธรรมในการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาของกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของเยาวภา ประคองศิลป์ (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความเห็นชอบตามหลักพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนาด้วยการสอนแบบปจฉาวิสัชนา การสอน แบบไตรสิกขา กับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเคการาม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2530 จำนวน 120 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองที่ 1 จำนวน 40 คน กลุ่มทดลองที่ 2 จำนวน 40 คน และกลุ่มควบคุมจำนวน 40 คน นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการสอนโดยการสอนแบบปจฉาวิสัชนา นักเรียนในกลุ่มทดลองที่ 2 ได้รับการสอนโดยการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มควบคุมสอนตามคู่มือครู เครื่องมือที่ใช้คือ แผนการสอนแบบปจฉาวิสัชนา แผนการสอนแบบไตรสิกขา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาและแบบทดสอบวัดความเห็นชอบตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียน ทั้ง 3 กลุ่ม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของนิภาพรณ แดงโรจน์(2530)ได้ศึกษาเปรียบเทียบความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนแบบไตรสิกขา กับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา 2529 โรงเรียนราชวินิตบางแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 80คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 40 คน เป็นกลุ่มควบคุม 40 คน นักเรียนในกลุ่มทดลองได้รับการสอนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา นักเรียนกลุ่มควบคุมได้รับการสอนตามคู่มือแนวการสอนของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และความสามารถในการวิเคราะห์ตนเองของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01, .05 ตามลำดับ ส่วนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพรัตน์ ญาติฉิมพลี (2540) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวินิตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 100 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 50 คน กลุ่มควบคุม 50 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนแบบไตรสิกขา แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสอบถามการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรม พบว่า มีผู้ศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา และมัธยมศึกษาที่ความคล้ายกัน 4 เรื่อง ดังนี้คือ งานวิจัยของ สง่า วุฒิประจักษ์ (2531) งานวิจัยของ อนุกุล มโนชัย (2536) งานวิจัยของ รุ่งรัตน์ ไกรทอง (2537) งานวิจัยของ ปราณี สมสกุล (2538)

สำหรับงานวิจัยของ สง่า วุฒิประจักษ์ (2531) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการสอนจริยธรรมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วยการสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการตอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2531 จำนวน 80 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 40 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา และแบบสอบถามวัดความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยธรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุกุล มโนชัย (2536) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในวิชาจริยศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนโดยใช้กิจกรรมเกมกับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2536 โรงเรียนวัดทรัพย์สโมสร เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 25 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แผนการสอนโดยใช้กิจกรรมเกม และแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมก่อนและหลังที่ได้รับการสอนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งรัตน์ ไกรทอง (2537) ได้ศึกษาผลของการใช้บทบาทสมมติที่มีต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กับการสอนตามคู่มือครู กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2536 จำนวน 30 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ โปรแกรมการใช้บทบาทสมมติ และแบบสอบถามการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อ ผลการวิจัย พบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อที่ได้รับการสอนของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปราณี สมสกุล (2538) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2538 จำนวน 80 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 40 คน เครื่องมือที่ใช้

คือ แผนการสอนคิดแบบโยนิโสมนสิการ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา และแบบทดสอบวัดการตัดสินใจ ผลการวิจัย พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

3.2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับพุทธวิธีสอน

การวิจัยในต่างประเทศเกี่ยวกับหลักธรรม เกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ และการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการวิจัย โดยนักศึกษาไทยในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ในพุทธศักราช 2510 อำนาจ ทะพิงค์แก (Amnuay Tapingkae. 1973 : 14 -18) ได้ทำการวิจัยในระดับดุษฎีบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาแบบจิตนิยมของอเมริกากับพุทธศาสนาเถรวาท (A Comparative Study of Educational Philosophies of American Idealish and Theravada Buddhism) โดยมีข้อเสนอถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้าว่าตลอดระยะเวลา 45 ปี ของการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้การสอนแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและปลูกฝังแนวความคิดใหม่และหักล้างแนวความคิดเดิม อาทิเช่น การใช้คำพูดสั่งสอนให้เหมาะสมกับระดับของผู้ฟัง การอภิปราย การบรรยาย การพรรณนา การถกเถียง การโต้แย้ง เป็นต้น การสอนนั้นจะต้องตรงกับ ความสนใจของผู้เรียน สอดคล้องกับความสามารถในการรับฟังของผู้เรียน และเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน รูปแบบวิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่ผู้วิจัยเน้นเป็นพิเศษอีกประการหนึ่ง ก็คือ หลังจากที่บรรยายเสร็จสิ้นแล้ว ผู้เรียนจะต้องแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย เพื่ออภิปรายถกเถียงถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตนยังไม่เข้าใจ หรือสนใจเป็นพิเศษอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการศึกษาดูตามพุทธวิธีเป็นการศึกษาตามเอกัตภาพนั่นเอง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2521 ศักดา ปรังค์ประทานพร (Sakda Prangpatanpon. 1978 : 91 - 97) ได้ทำวิจัยที่มหาวิทยาลัยบอสตัน เรื่องพุทธปรัชญาการศึกษา และความเกี่ยวข้องกับการศึกษาของไทย (A Buddhish Philosophy of Education : With Imflications for Education in Thailand) โดยกล่าวถึงการสอนของพระพุทธเจ้าว่าในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสุตตนปิฎก ที่มณีกาย มีเรื่องเกี่ยวกับเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า และพฤติกรรมตอบสนองของผู้เรียนมากมาย ซึ่งแม้ว่าจะนำมาเปรียบเทียบกับหลักวิชาศึกษาศาสตร์ในปัจจุบันนี้ก็สามารถพูดได้อย่างเต็มภาคภูมิว่า การสอนของพระพุทธเจ้ายังคงทันสมัย และใช้ได้เหมาะสมในหลายสถานการณ์ด้วยกัน

3.2.2 งานวิจัยเกี่ยวกับเหตุผลเชิงจริยธรรม

เซลแมนและดามอน (Salman and Damon. 1975 : 712-716) ได้ทดลองใช้ฟิล์มสตริปที่มีเสียงประกอบเสนอเรื่องราวในการสอนร่วมกับการอภิปรายปัญหาจริยธรรมของเด็กนักเรียนเกรด 2 พบว่าผลในการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นกว่าการไม่ใช้ฟิล์มสตริป นั่นก็คือ การใช้สื่อเสนอเรื่องราวปัญหาให้เด็กเข้าใจง่ายขึ้น เป็นสาเหตุช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงจริยธรรมได้ และนับว่าจำเป็นสำหรับการสอนจริยธรรมในระดับประถมศึกษา

บิสกิน และฮอสกินสัน (Biskin and Hoskinson. 1977 : 407-415) ได้ทดลองสอนจริยธรรมโดยใช้วิธีการจัดโครงการอภิปรายเกี่ยวกับจริยธรรมที่ตัดสินใจจากวรรณคดี และการอ่านเรื่องราว โดยใช้ นักเรียนระดับเกรด 4-5 แบ่งออกเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม แล้ววัดจริยธรรมตามวิธีของโคลเบอร์ก จากนั้นทดลองโดยกลุ่มทดลอง มีการจัดโครงสร้างการอภิปรายอย่างเป็นระบบ ครุใช้คำถาม 3 แบบ คือ คำถามเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง ดีความ การประเมิน เพื่อยั่วให้ผู้เรียนสมมติบทบาทของตนลงไป ส่วนกลุ่มควบคุมปล่อยให้มีการอภิปรายไปตามยถากรรม จากนั้นวัดระดับจริยธรรมตอนหลัง ผลการวิจัยพบว่า การอภิปรายอย่างเป็นระบบที่ให้โอกาสผู้เรียนให้อยู่ในบทบาทในท้องเรื่อง สามารถเปลี่ยนแปลงตัดสินใจ

เชิงจริยธรรมในระดับที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ นั้นหมายความว่า ผู้สอนสามารถพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้โดยให้เด็กมีโอกาสอยู่ในสถานการณ์ของสังคมที่ทำให้เขาต้องกระทำบทบาทต่าง ๆ กัน

เมย์ (Mays. 1975 : 192-A) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการทางจริยธรรม และการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลทางสติปัญญาในเด็กเกรด 2 และ 5 พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม แต่ระดับเกรดมีความสัมพันธ์กับการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

มิลเลอร์, ซุมอฟ และสตีเฟน (Miller, Sumoff and Stephen. 1974 : 261-268) ศึกษาเปรียบเทียบทักษะการคิดใช้เหตุผลจากการทดสอบงานของเพียเจต์ กับการคิดใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระหว่างเด็กที่อยู่ในสถานกักกัน เด็กที่เรียนช้าและเรียนปกติ พบว่า เด็กปกติมีพัฒนาการทางทักษะการคิดใช้เหตุผลได้สูงกว่าเด็กอื่นๆ แต่การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเด็กกลุ่มต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน เมื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการคิดใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ปรากฏว่า มีแนวโน้มจะสัมพันธ์กันในวัยเด็กตอนปลายถึงเด็กวัยรุ่น ได้มีผู้ศึกษาเด็กเกรด 6 ในโรงเรียนรัฐบาลและนักศึกษาวิทยาลัย เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ขั้นนามธรรม กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ผลของการคิดทางตรรกศาสตร์ต่อการคิดใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์กับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และการคิดใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์มีผลต่อการคิดใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

จากการศึกษางานวิจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ สรุปได้ว่าประมวลผลงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะมีผลทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในวิชาพระพุทธศาสนาแตกต่างกันซึ่งจะมีความสอดคล้อง และสนับสนุนกันเป็นส่วนใหญ่ จึงสรุปได้ว่าการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาเมื่อมีการสอนแตกต่างกัน โดยเน้นให้นักเรียนได้คิดทำ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง ก็จะมีผลทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจเนื้อหาของบทเรียนได้อย่างแท้จริงและทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นครูควรใช้วิธีการสอนให้เหมาะสม โดยเน้นให้นักเรียนได้คิดทำ แก้ปัญหาด้วยตนเอง แล้วจะก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น และเป็นไปอย่างเต็มศักยภาพ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. การกำหนดประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวนทั้งหมด 160 คน จำนวนห้องเรียนทั้งหมด 6 ห้องเรียน จากโรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประกอบด้วย นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 25 คน รวม 50 คน โดยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random sampling) มา 2 ห้องด้วยการจับฉลาก แล้วจับฉลากอีกครั้งเพื่อเลือกกลุ่ม

กลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา

กลุ่มทดลองที่ 2 ได้รับการสอนแบบธรรมสภาจณา

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา
2. แผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสภาจณา
3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
4. แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ

1. แผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา

1.1 ศึกษาหลักการ วิธีการสอนแบบไตรสิกขาจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ

1.2 ศึกษาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สารและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายภาค สารการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ เวลาเรียน และแผนการจัดการเรียนรู้

1.3 จากผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง สาระการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ วิเคราะห์เป็นจุดประสงค์การเรียนรู้แล้วสร้างแผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา จำนวน 14 คาบ ซึ่งประกอบด้วย

- 1.3.1 สาระสำคัญ
- 1.3.2 จุดประสงค์การเรียนรู้
- 1.3.3 สาระการเรียนรู้
- 1.3.4 กระบวนการเรียนรู้
- 1.3.5 การวัดและประเมินผล
- 1.3.6 แหล่งการเรียนรู้

1.4 นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คนตรวจแก้ไขความถูกต้องของ สาระการเรียนรู้และการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยแก้ไขการใช้ภาษาให้เข้าใจง่ายขึ้น

1.5 นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ปรับปรุงแล้ว ไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน เพื่อหา ข้อบกพร่องในการใช้ภาษาความเหมาะสมของกิจกรรมการเรียนการสอนกับเวลาที่กำหนดแล้วนำมาแก้ไข ปรับปรุงแผนการจัดการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้นก่อนจะนำไปทดลองจริง

1.6 นำแผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาไปสอนเพื่อทำการวิจัยต่อไป

2. แผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสภาจณา

2.1 ศึกษาหลักการวิธีการสอนแบบธรรมสภาจณาจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ

2.2 ศึกษาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่ม สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) เพื่อนำ มาใช้ในการกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายภาค สาระการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ เวลาเรียน และแผนการจัดการเรียนรู้

2.3 จากผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง สาระการเรียนรู้ คำอธิบายรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ วิเคราะห์เป็นจุดประสงค์การเรียนรู้แล้วสร้างแผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสภาจณา จำนวน 14 คาบ ซึ่ง ประกอบด้วย

- 2.3.1 สาระสำคัญ
- 2.3.2 จุดประสงค์การเรียนรู้
- 2.3.3 สาระการเรียนรู้
- 2.3.4 กระบวนการเรียนรู้
- 2.3.5 การวัดและประเมินผล
- 2.3.6 แหล่งการเรียนรู้

2.4 นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คนตรวจแก้ไขความถูกต้องของ สาระการเรียนรู้และการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยแก้ไขการใช้ภาษาให้เข้าใจง่ายขึ้น

2.5 นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ปรับปรุงแล้ว ไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 คน เพื่อหา ข้อบกพร่องในการใช้ภาษาความเหมาะสมของกระบวนการเรียนรู้กับเวลาที่กำหนดแล้วนำมาแก้ไขปรับปรุง แผนการจัดการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้นก่อนจะนำไปทดลองจริง

2.6 นำแผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสากัจฉาไปสอนเพื่อทำการวิจัยต่อไป

3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ตามลำดับขั้นตอนดังนี้

3.1 ศึกษาการสร้างแบบทดสอบ จากหนังสือเทคนิคการวัดและประเมินผลการเรียนรู้การสอนวิชาสังคมศึกษา ของสมบุรณ์ ชิตพงศ์ (2523 : 1 – 140) และเทคนิคการเขียนข้อสอบ ของชวาล แพรัตกุล (2522 : 1 – 407)

3.2 ทำการวิเคราะห์หน่วยการเรียนรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ในมาตรฐานช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) โดยผู้วิจัยกับนิสิตระดับปริญญาโท เอกการมัธยมศึกษา (การสอนสังคม) และอาจารย์ผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 3 ท่าน ร่วมกันทำการวิเคราะห์หลักสูตร และสร้างตารางวิเคราะห์หลักสูตรจากหน่วยการเรียนรู้ และพฤติกรรมที่ต้องการวัดตามหลักของบลูม (Bloom) เป็นเกณฑ์ในการกำหนดพฤติกรรมที่ต้องการวัดจากหน่วยการเรียนรู้ และจำนวนข้อสอบ

3.3 สร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหน่วยการเรียนรู้ ที่ใช้ในการทดลอง โดยยึดหลักเกณฑ์ตามผลการวิเคราะห์หลักสูตร ข้อสอบที่สร้างเป็นแบบปรนัย 5 ตัวเลือก โดยให้ครอบคลุมเนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้ที่สอน จำนวน 80 ข้อ

3.4 นำแบบทดสอบไปให้ผู้เชี่ยวชาญในด้านการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และการวัดผลจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้ และความเที่ยงตรงตามโครงสร้าง โดยนำไปเปรียบเทียบกับตารางวิเคราะห์หลักสูตรว่าแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์สามารถวัดได้ครอบคลุมพฤติกรรมต่าง ๆ ตามตารางวิเคราะห์หลักสูตรหรือไม่ แล้วคัดเลือกแบบทดสอบที่มีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป มาปรับปรุงคำถามตัวเลือก การใช้ภาษาตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ใช้ได้ทั้งหมด 80 ข้อ มีค่า IOC .67-1.00 จัดพิมพ์เป็นชุดแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์

3.5 นำแบบทดสอบที่สร้างตามเกณฑ์วิเคราะห์หลักสูตรไปทดลองสอบกับนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี จำนวน 100 คน ที่เคยเรียนบทเรียนเพื่อหาคุณภาพของแบบทดสอบ

3.6 นำมาตรวจให้คะแนนและวิเคราะห์ข้อสอบเป็นรายตัวเลือก โดยการตรวจให้คะแนนข้อสอบถูกให้ 1 คะแนน ส่วนข้อที่ตอบผิดหรือไม่ตอบหรือตอบเกินกว่า 1 แห่ง ให้ 0 คะแนน เมื่อตรวจและรวมคะแนนแบบทดสอบเรียบร้อยแล้ว จึงทำการวิเคราะห์เพื่อหาค่าความยากง่าย (p) และหาค่าอำนาจจำแนก (r) ของข้อสอบแต่ละข้อโดยใช้เทคนิค 27 % ของจุง เดร์ ฟาน (Fan. 1952 : 3 – 32) แล้วเลือกเฉพาะข้อสอบที่มีค่าความยากง่าย (p) ระหว่าง .20 - .80 และมีค่าอำนาจจำแนก (r) .20 ขึ้นไป (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. 2538 : 217 – 218) คัดเลือกไว้จำนวน 40 ข้อ

ในการวิจัยครั้งนี้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา มีค่าความยากง่าย (p) อยู่ระหว่าง .22 - .78 และมีค่าอำนาจจำแนก (r) ระหว่าง .20 - .78

3.7 นำแบบทดสอบที่คัดเลือกไว้ 40 ข้อ ไปทดสอบหาคุณภาพอีกครั้งกับนักเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน โดยใช้สูตร KR-20 ของคูเดอร์ ริชาร์ดสัน (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2538 : 197 – 198 : อ้างอิงจากคูเดอร์ ริชาร์ดสัน)

ในการวิจัยครั้งนี้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา มีค่าความเชื่อมั่น 0.84

ตัวอย่าง แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

คำชี้แจง แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นแบบทดสอบแบบเลือกตอบ 5 ตัวเลือก ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

ความเข้าใจ (0) พ่อบ้านแม่เรือน ผู้มีศีลธรรม หมายความว่าตรงกับข้อใด

1. ผู้นิยมเดินจงกรมวิปัสสนา
2. ผู้มีความซื่อสัตย์ ขยันขันแข็ง
3. ผู้มีความสงบเสงี่ยม
4. ผู้ไปวัดเป็นประจำทุกวัน
5. ผู้สวดมนต์เป็นประจำทุกเช้า – ค่ำ

ตอบข้อ 2

4. แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยนำแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ของปราณี สมสกุล(2538:172-183) มาใช้ในการวิจัย มีจำนวน 25 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนก (t) 1.97-10.14 และค่าความเชื่อมั่น .82 และผู้วิจัยได้นำไปทดลองใช้กับนักเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คนนำมาหาค่าความเชื่อมั่น ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.76

วิธีการตรวจให้คะแนนแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามขั้นทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก คือ ถ้าอยู่ในขั้นที่ 1 ได้ 1 คะแนน ถ้าอยู่ในขั้นที่ 6 ได้ 6 คะแนน แต่ละข้อมีคะแนนอยู่ระหว่าง 1 – 6 คะแนน จากนั้นนำคะแนนของทุกข้อมารวมกันเป็นคะแนนแสดงการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของแต่ละคน เกณฑ์ในการตัดสินว่าผู้ใดจะมีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นใดดังต่อไปนี้

คะแนน 28 – 37	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 1
คะแนน 38 – 62	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 2
คะแนน 63 – 87	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 3
คะแนน 88 – 112	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 4
คะแนน 113 – 137	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 5
คะแนน 138 – 150	มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 6

ตัวอย่าง (0) ข้าพเจ้าขึ้นรถประจำทางที่มีคนโดยสารแน่นมาก กระเป๋ารถลิ้มเก็บเงินค่าโดยสาร ข้าพเจ้าจะยื่นเงินค่าโดยสารให้เขาเพราะ

- 4....ก. เป็นหน้าที่ของผู้โดยสารที่จะต้องเสียค่าบริการ
- 3....ข. ข้าพเจ้าต้องการจะให้เป็นอย่างที่ดีแก่ผู้พบเห็น
- 5....ค. ข้าพเจ้าจะเกิดความละอายใจตนเองมากที่ถือโอกาสไม่ให้เงินแก่เขา
- 1....ง. ข้าพเจ้าต้องการป้องกันมิให้มีเรื่องบาดหมางกับกระเป๋ารถไม่ว่ากรณีใด ๆ
- 6....จ. การช่วยเหลือผู้ที่บกพร่องต่อหน้าที่โดยไม่เจตนา เป็นการกระทำที่เหมาะสม
- 2....ฉ. ถ้าข้าพเจ้าเป็นกระเป๋ารถก็คงต้องการให้ผู้โดยสารจ่ายเงินค่าโดยสารโดยไม่ต้องทวงถาม

3 การดำเนินการทดลอง

3.1 แบบแผนการทดลอง

เป็นการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการทดลองตามแนวแบบแผนการวิจัยแบบ
 สุ่มกลุ่ม – สอบก่อน – สอบหลัง (Randomized Control Group Pretest Posstest Design)
 (ลัวัน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2538 : 249) ซึ่งมีรูปแบบการทดลองดังนี้

ตาราง 2 แบบแผนการทดลอง

กลุ่ม	สอบก่อน	ทดลอง	สอบหลัง
RE ₁	T ₁	X ₁	T ₂
RE ₂	T ₁	X ₂	T ₂

สัญลักษณ์ที่ใช้ในแบบแผนการทดลอง

RE ₁	แทน	กลุ่มทดลองที่ 1 ที่เลือกมาแบบสุ่ม
RE ₂	แทน	กลุ่มทดลองที่ 2 ที่เลือกมาแบบสุ่ม
T ₁	แทน	การสอบก่อนการจัดกระทำทดลองที่ 1
T ₂	แทน	การสอบหลังการจัดกระทำทดลองที่ 2
X ₁	แทน	การสอนแบบไตรสิกขา
X ₂	แทน	การสอนแบบธรรมสภาจันดา

3.2 วิธีดำเนินการทดลอง

หลังจากที่ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลองตามขั้นตอนดังนี้

1. ทำการทดสอบก่อนการเรียนรู้กลุ่มทดลอง ทั้ง 2 กลุ่ม โดยใช้แบบทดสอบวัด

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หลักธรรมในพุทธศาสนา แบบวัดการใช้เหตุผลเชิง จริยธรรม แล้วบันทึกผลเป็นคะแนนไว้เพื่อนำไปใช้วิเคราะห์ในขั้นต่อไป ใช้ระยะเวลา 2 คาบ

2. ผู้วิจัยเป็นผู้สอนนักเรียนทั้งสองกลุ่ม กลุ่มทดลองที่ 1 สอนแบบไตรสิกขา ส่วนกลุ่มทดลองที่ 2 สอนแบบธรรมสภาจันดา โดยใช้เนื้อหาเดียวกันและระยะเวลา 14 คาบเท่ากัน

3. หลังจากเสร็จสิ้นการทดลอง ทำการทดสอบทั้งสองกลุ่มอีกครั้ง โดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นแบบทดสอบชุดเดิม ใช้ระยะเวลา 2 คาบ นำคะแนนที่ได้มาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อทดสอบสมมติฐานต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระหว่างกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 โดยใช้สถิติ t-test ในรูปของ Difference Score

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. สถิติพื้นฐาน

- 1.1 หาค่าคะแนนเฉลี่ย คำนวณจากสูตรของ Ferguson (ลัวัน สายยศ และอังคณา

สายยศ. 2538 : 73)

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

เมื่อ $\bar{X}$ แทน คะแนนเฉลี่ย
 $\sum X$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด
 N แทน จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง

1.2 หาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน คำนวณจากสูตรของ Edwards (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2538 : 79)

$$S = \sqrt{\frac{N\sum X^2 - (\sum X)^2}{N(N-1)}}$$

เมื่อ S แทน ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
 $(\sum X)^2$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมดยกกำลังสอง
 $\sum X^2$ แทน ผลรวมของคะแนนแต่ละตัวยกกำลังสอง
 N แทน จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง

2. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

2.1 หาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อสอบกับจุดประสงค์การเรียนรู้โดยใช้สูตร (พวงรัตน์ ทวีรัตน์ 2531 : 124)

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC แทน ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อสอบกับจุดประสงค์การเรียนรู้
 $\sum R$ แทน ผลรวมคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ
 N แทน จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

2.2 หาค่าความยากง่ายและค่าอำนาจจำแนกของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาพระพุทธศาสนา โดยใช้เทคนิค 27% จากตารางวิเคราะห์ ข้อสอบจุ่ง เตห์ ฟาน(Fan, 1952 : 3 - 31)

2.3 หาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา คำนวณจากสูตร KR – 20 ของ Kuder Richardson (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2538 : 197 - 198)

$$r_{tt} = \frac{n}{n-1} \left(1 - \frac{\sum pq}{S_t^2} \right)$$

เมื่อ	r_{tt}	แทน ความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
	n	แทน จำนวนข้อของแบบทดสอบ
	p	แทน สัดส่วนของผู้ทำถูกในข้อหนึ่ง ๆ = $\frac{\text{จำนวนคนทำถูก}}{\text{จำนวนคนทำทั้งหมด}}$
	q	แทน สัดส่วนของผู้ทำผิดในข้อหนึ่ง ๆ หรือ คือ $1 - p$
	S_i^2	แทน คะแนนความแปรปรวนของแบบทดสอบ

2.4 หาความเชื่อมั่นของแบบสอบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมทั้งฉบับ โดยใช้สัมประสิทธิ์

แอลฟา (α - coefficient) ของครอนบัค (Cronbach) (ลวิน สายยศและอังคณา สายยศ. 2538 : 170-172)

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left\{ 1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right\}$$

เมื่อ α คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่น

n คือ จำนวนข้อของเครื่องวัด

S_i^2 คือ ความแปรปรวนของคะแนนเป็นรายข้อ

S_t^2 คือ ความแปรปรวนของคะแนนของเครื่องมือทั้งฉบับ

3. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมระหว่างกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 คำนวณโดยใช้ t -test ในรูปของ Difference Score คำนวณจากสูตร (Scott. 1966 : 264)

$$t = \frac{MD_1 - MD_2}{S_{MD1-MD2}} \quad ; \quad df = N_1 + N_2 - 2$$

$$S_{MD1-MD2} = \sqrt{\frac{S_D^2}{N_1} + \frac{S_D^2}{N_2}}$$

$$S_D^2 = \frac{\sum (D_1 - MD_1)^2 + \sum (D_2 - MD_2)^2}{N_1 + N_2 - 2}$$

เมื่อ	t	แทน ค่าที่ใช้พิจารณาใน t - distribution
	MD_1	แทน ค่าเฉลี่ยของผลต่างระหว่างการทดสอบหลังการเรียนกับก่อนการเรียนของกลุ่มทดลอง 1
	MD_2	แทน ค่าเฉลี่ยของผลต่างระหว่างการทดสอบหลังการเรียนกับก่อนการเรียนของกลุ่มทดลอง 2
	D_1	แทน ผลต่างระหว่างการทดสอบหลังการเรียนกับก่อนการเรียนของกลุ่มทดลอง 1

D_2	แทน	ผลต่างระหว่างการทดสอบหลังการเรียนกับก่อนการเรียนของ กลุ่มทดลอง 2
S_0^2	แทน	ค่าความแปรปรวนของผลต่างระหว่างการทดสอบ หลังการ เรียนและก่อนเรียนของกลุ่มทดลอง 1 และกลุ่มทดลอง 2
$S_{MD1 - MD2}$	แทน	ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของผลต่างระหว่างการ ทดสอบหลังการเรียนกับก่อนการเรียนของกลุ่มทดลอง 1 และ กลุ่มทดลอง 2
N_1	แทน	จำนวนนักเรียนในกลุ่มทดลอง 1
N_2	แทน	จำนวนนักเรียนในกลุ่มทดลอง 2

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้เข้าใจตรงกันในการแปลความหมายของผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ดังนี้

N	แทน	จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง
$\bar{X}_1$	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ยจากการทดสอบก่อนเรียน
$\bar{X}_2$	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ยจากการทดสอบหลังเรียน
MD	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ยของผลต่างของคะแนนระหว่างการสอบหลังเรียนกับก่อนเรียน
$S_{MD1 - MD2}$	แทน	ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของผลต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างการทดสอบหลังเรียนกับก่อนเรียนของกลุ่มทดลอง 1 และกลุ่มทดลอง 2
k	แทน	จำนวนข้อของเครื่องมือวัด
t	แทน	ค่าสถิติที่ใช้พิจารณาใน t-distribution
df	แทน	ชั้นของความอิสระ (Degrees of freedom)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนเรื่องหลักกรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจณา
2. เปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนเรื่องหลักกรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจณา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ดังนี้

1. จากจุดมุ่งหมายข้อที่ 1 ที่ว่า เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักกรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจณา ซึ่งมีสมมุติฐานว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจณา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน จากการทดสอบสมมุติฐานโดยใช้ t-test แบบ Independent Sample ในรูปผลต่างของคะแนน (Difference Score) ปรากฏผลดังตาราง 3

ตาราง 3 การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนที่เรียน โดยการสอนแบบไตรสิกขา กับนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา

กลุ่มตัวอย่าง	N	k	$\bar{X}_1$	$\bar{X}_2$	MD	$S_{MD1-MD2}$	t	p
กลุ่มทดลองที่ 1	25	40	23.60	28.84	5.24	1.42	1.879	.066
กลุ่มทดลองที่ 2	25	40	21.88	29.80	7.92			

จากตาราง 3 พบว่าค่าเฉลี่ยหลังการทดลองทั้งของกลุ่มทดลองที่ 1 ที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มทดลองที่ 2 ที่เรียนโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา สูงกว่าก่อนการทดลอง และเมื่อทำการทดสอบโดยใช้ t-test ในรูปผลต่างของคะแนน (difference Score) พบว่านักเรียนกลุ่มที่เรียนหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขา กับนักเรียนกลุ่มที่เรียนหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

2.จากจุดมุ่งหมายข้อ 2 ที่ว่า เพื่อเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา ซึ่งมีสมมุติฐานว่า นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน จากการทดสอบสมมุติฐานโดยใช้ t-test แบบ Independent Sample ในรูปผลต่างของคะแนน (Difference Score) ปรากฏผลดังตาราง 4

ตาราง 4 การเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาจณา

กลุ่มตัวอย่าง	N	k	$\bar{X}_1$	$\bar{X}_2$	MD	$S_{MD1-MD2}$	t	p
กลุ่มทดลองที่ 1	25	25	112.32	119.88	7.56	3.46	0.634	.529
กลุ่มทดลองที่ 2	25	25	108.24	118.00	9.76			

จากตาราง 4 พบว่าค่าเฉลี่ยหลังการทดลองของกลุ่มทดลองที่ 1 ที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขา และกลุ่มทดลองที่ 2 ที่เรียนโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา สูงกว่าก่อนการทดลองและเมื่อทำการทดสอบโดยใช้ t-test ในรูปผลต่างของคะแนน (Difference Score) พบว่านักเรียนกลุ่มที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขา กับนักเรียนกลุ่มที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา ซึ่งสรุปสาระสำคัญและผลการศึกษา ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา
2. เพื่อเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา กับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา

สมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน
2. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาัจฉา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวนทั้งหมด 160 คน จำนวนห้องเรียนทั้งหมด 6 ห้องเรียน จากโรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม โรงเรียนมัธยมศึกษากรมสามัญศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประกอบด้วย

นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 จำนวน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 25 คน รวม 50 คน โดยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยการจับฉลากจาก 6 ห้องเรียนเหลือ 2 ห้องเรียน และจับฉลากอีกครั้งเพื่อกำหนดเป็นกลุ่มทดลองที่ 1 และกลุ่มทดลองที่ 2 ดังนี้

1.2.1 กลุ่มทดลองที่ 1 จำนวน 25 คน สอนด้วยการสอนแบบไตรสิกขา

1.2.2 กลุ่มทดลองที่ 2 จำนวน 25 คน สอนด้วยการสอนแบบธรรมสภาัจฉา

2. ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทำการทดลองในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 โดยผู้วิจัยดำเนินการสอนด้วยตนเอง จำนวน 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 18 คาบ คาบละ 50 นาที

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. แผนการสอนแบบไตรสิกขา เป็นแผนการสอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยกำหนดจากสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรมช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) เรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา ได้แก่พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ขวราวาสธรรม 4 ทิฐุธรรมิกกัตถประโยชน์ 4 ความกตัญญูกตเวที กุลจิรัฐติธรรม 4 ความมีระเบียบวินัย จำนวน 7 แผน แผนละ 2 คาบ

2. แผนการสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นแผนการสอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยกำหนดจากสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรมช่วงชั้นที่ 4 (ม.4-ม.6) เรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา ได้แก่พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ขวราวาสธรรม 4 ทิฐุธรรมิกกัตถประโยชน์ 4 ความกตัญญูกตเวที กุลจิรัฐติธรรม 4 ความมีระเบียบวินัย จำนวน 7 แผน แผนละ 2 คาบ

3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา เป็นข้อสอบแบบเลือกตอบ 5 ตัวเลือก จำนวน 40 ข้อ มีค่าความยากง่าย (p) ระหว่าง 0.22-0.78 และค่าอำนาจจำแนก (r) ระหว่าง 0.20-0.78 ค่าความเชื่อมั่น 0.84

4. แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับปรุงแบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของ ปราณี สมสกุล (2538 : 172-183) จำนวน 25 ข้อ มีคำตอบ 6 ตัวเลือก มีค่าความเชื่อมั่น 0.76

การดำเนินการทดลอง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลองตามขั้นตอน ดังนี้

1. ทำการทดสอบก่อนการเรียนกลุ่มทดลอง ทั้ง 2 กลุ่ม โดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา แบบสอบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม แล้วบันทึกผลเป็นคะแนนไว้เพื่อนำไปใช้วิเคราะห์ในขั้นต่อไป

2. ผู้วิจัยเป็นผู้สอนนักเรียนทั้งสองกลุ่ม กลุ่มทดลองที่ 1 สอนแบบไตรสิกขา ส่วนกลุ่มทดลองที่ 2 สอนแบบธรรมสากัจฉา โดยใช้เนื้อหาเดียวกันและระยะเวลาเท่ากัน

3. หลังจากเสร็จสิ้นการทดลอง ทำการทดสอบทั้งสองกลุ่มอีกครั้ง โดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา แบบสอบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นแบบทดสอบชุดเดิม นำคะแนนที่ได้มาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อทดสอบสมมุติฐานต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ระหว่างกลุ่มทดลองที่ 1 กับกลุ่มทดลองที่ 2 โดยใช้ t-test แบบ Independent Groups ในรูปผลต่างของคะแนน (Difference Score)

2. เปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ระหว่างกลุ่มทดลองที่ 1 กับกลุ่มทดลองที่ 2 โดยใช้ t-test แบบ Independent Groups ในรูปผลต่างของคะแนน (Difference Score)

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

1. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างกัน

2. นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา ผลการศึกษาค้นคว้าอภิปรายได้ดังนี้

1. จากผลการวิจัยพบว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างกัน อาจเนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

1.1 การสอนแบบไตรสิกขา เป็นการสอนที่มีกิจกรรมซึ่งเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้มาก เพราะแต่ละขั้นตอนชัดเจนและเป็นระบบ นักเรียนจะต้องดำเนินตามขั้นตอนเหล่านั้นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ซึ่งเริ่มการสอนด้วยขั้นศีล นักเรียนจะต้องสำรวมกาย วาจา มองตนเองทำให้เกิดความมีระเบียบวินัย ขั้นสมาธินักเรียนจะต้องฝึกจิตให้สงบ มีสติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความตั้งใจเรียนดังสมเด็จพระญาณสังวร กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเสริมความมีระเบียบให้เข้าถึงจิตใจ ศีล หรือวินัยเป็นปฐมศึกษา โดยถือว่าศีลหรือวินัยเป็นปฐมศึกษา อันเป็นข้อพึงศึกษาเป็นขั้นแรก และควบคู่ไปกับศีลปวิทยา (สมเด็จพระญาณสังวร. 2522 : 360-366) โดยทั่วไปคนเรามีจิตเป็นสมาธิอยู่แล้วโดยธรรมชาติ และเมื่อได้รับการฝึกฝนประคับประคองให้ถูกวิธีก็จะสงบและอยู่ในสภาพที่เรียกว่า กัมมณีโย คือ พร้อมทั้งจะรู้ สามารถนำไปคิดพิจารณาสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ได้ (พุทธทาสภิกขุ. 2508 : 100) ซึ่งสอดคล้องกับมินท์ที่มีความเห็นว่า การทำสมาธิภาวนา เป็นวิธีการสำคัญสำหรับการอบรมและพัฒนาจิต เพื่อให้จิตเกิดความสงบลงเป็นหนึ่งเดียว มีกำลังที่จะศึกษาเล่าเรียนเรื่องราวต่างๆได้ต่อไป (Min. 1980 : 114-116) ซึ่งก็คือ ขั้นเกิดปัญญานั้นเอง และเมื่อนักเรียนพิจารณาหัวข้อหลักธรรมที่ผู้สอนอธิบาย หรือนักเรียนช่วยกันซักถามจนเกิดความเข้าใจ พร้อมทั้งโยงเข้าสู่การพิจารณาปัญหาจากกรณีตัวอย่าง หรือจากเหตุการณ์ที่นักเรียนเข้าร่วมในสถานการณ์ที่ผู้สอนจัดให้ ก็ย่อมสามารถทำความเข้าใจหลักธรรมเหล่านั้นอย่างแจ่มชัดด้วยตนเอง ตลอดจนทำให้เกิดปัญญาที่แท้จริงในเบื้องต้น ทำให้บุคคลประพฤติดี ปฏิบัติดี ฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น ไขปัญญาในการพัฒนาชีวิต จนถึงมีชีวิตอยู่ได้ด้วยปัญญา (สุมน อมรวิวัฒน์. 2528 : 38-39) ดังนั้นนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนแบบไตรสิกขา จึงน่าจะจำเนื้อหาวิชาที่เรียนได้ดี และทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น ดังที่ วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม (2527 : 127) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้แบบพุทธวิธีไว้ในหัวข้อ การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึงการเอาใจติดตามพินิจดูจนความรู้ปรากฏที่ใจ หรือเห็นความรู้ด้วยใจ เกิดความสามารถในการทำความเข้าใจในสาระความรู้เป็นข้อเป็นตอน ผู้ฝึกสามารถฝึกใช้วิธีนี้ด้วยตนเอง ซึ่งต้องอาศัยวิธีการทางสมาธิเข้าช่วย ให้อยู่ด้วยความรู้สึกปลอดโปร่งปราศจากอารมณ์รบกวน ปราศจากอารมณ์กังวล

1.2 การสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆฝึกฝนทักษะในการจับประเด็นของความรู้ และนำมาแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่มของตน รู้จักคิดวิเคราะห์เหตุผล ทำให้เข้าใจหลักธรรมที่เรียนได้ดี ซึ่งการสอนแบบธรรมสากัจฉาเป็นการสอนที่เหมาะสมกับวัยของนักเรียน สอดคล้องกับคำกล่าวของ สุรางค์ ไคว์ตระกูล (2541 : 153) สรุปได้ว่า วิชาต่างๆจะสอนให้นักเรียนเข้าใจได้ทุกวัย ถ้าครูสามารถใช้วิธีการสอนที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ครูควรจัดสภาพสิ่งแวดล้อมของห้องเรียน ให้นักเรียนมีโอกาสเรียนรู้ตามขั้นพัฒนาการเข้าใจปัญหาของตน สุนทร สันธพานนท์ (2538 : 51) กล่าวว่า การสอนแบบธรรมสากัจฉาจะให้นักเรียนรู้จักปรับปรุงพฤติกรรมของตน ทั้งในด้าน

การเรียนรู้ การทำงานกลุ่ม ความเป็นกัลยาณมิตร นับได้ว่าเป็นการฝึกทักษะทางวิชาการและทักษะทางสังคมให้สัมพันธ์กัน และเป็นการฝึกทักษะการอยู่ร่วมกันแบบประชาธิปไตย

1.3 การแบ่งกลุ่มนักเรียนให้ปฏิบัติกิจกรรมในการเรียนนั้น มีนักเรียนกลุ่มละ 5 คน ซึ่งทำให้การสนทนา อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชักถาม โต้ตอบกันและรวมความคิดได้อย่างทั่วถึงเหมาะสม ทุกคนมีส่วนร่วมและหาข้อสรุปได้อย่างชัดเจน ทำให้นักเรียนเป็นคนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล เป็นการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ตัดสินใจร่วมกัน เป็นการมุ่งเน้นการค้นคว้า สร้างความรู้ร่วมกัน ส่งผลต่อการพัฒนาและความสามารถของผู้เรียน จึงทำให้ผลการเรียนของผู้เรียนสูงขึ้น

จากเหตุผลดังกล่าวสนับสนุนได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจณา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างกัน

2. จากผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบไตรสิกขา กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยการสอนแบบธรรมสภาจณา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกัน อาจเนื่องมาจากเหตุผลดังต่อไปนี้

2.1 การสอนแบบไตรสิกขา เน้นการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองอย่างจริงจังจึงเป็นลำดับ และต่อเนื่องตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองทั้งกาย วาจา จิตใจ ความคิด อารมณ์และสติปัญญาได้มาก กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการปฏิบัตินำไปสู่ปัญญาอันลึกซึ้งเป็นลำดับ เพราะผู้เรียนจะสามารถพิจารณาแยกแยะสภาวะของตนเอง ที่ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรหรือเหตุการณ์ในสภาวะปัญหาต่างๆในขณะจิตเป็นสมาธิ ดังที่ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2529 : 834) ได้กล่าวว่า การฝึกสมาธิมีผลทำให้ผู้เรียนมีจิตใจสงบ เยือกเย็น สดชื่น ผ่องใส มีความเมตตา กรุณา จิตใจอยู่ในสภาพพร้อมที่จะรับการปลูกฝัง จริยธรรม เพราะเมื่อจิตมีความสงบทำให้เกิดความแจ่มใสทางปัญญา จิตมีคุณภาพสูง พร้อมทั้งจะพิจารณาในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของโคลเบอร์ก (ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2524 : 31 ; อ้างอิงจาก โคลเบอร์ก. 1976) ที่กล่าวว่า จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลจากการคิดไตร่ตรอง อาศัยข้อมูลความเข้าใจของตนเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับใหม่

2.2 การสอนแบบธรรมสภาจณา การซักถามและการอภิปรายช่วยในการสร้างความคิดรวบยอดและมีความคิดอย่างมีเหตุผล ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดจากคนอื่น เป็นผลให้นักเรียนสามารถฝึกฝนการวิเคราะห์ปัญหาต่างๆได้ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้เรียนจะสวมบทบาท โดยสมมุติตนเป็นบุคคลที่พบปัญหาของเรื่องในสภาพการณ์นั้น โดยยึดหลักของคณัติ หลักศีลธรรม และกฎหมายเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม เลือกแนวปฏิบัติการตัดสินใจจะถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการคิด โดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ที่มาจากการควบคุมตนเองของบุคคลที่จะเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง(สมน อมรวิวัฒน์. 2531 : 1-3) การที่จะสอนให้นักเรียนใช้เหตุผลตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม ถูกต้องด้วยตนเองนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เพราะเด็กจะต้องอาศัยประสบการณ์พื้นฐานจากความรู้เดิม จากการอบรมเลี้ยงดู การที่จะให้ได้รู้จักใช้เหตุผลและการตัดสินใจอย่างถูกต้องนั้น ย่อมต้องอาศัยกิจกรรมการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ได้อย่างดี เพื่อให้เกิดการรู้จักการใช้เหตุผล จากการเรียนการสอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 มีอายุระหว่าง 15-16 ปี ซึ่งเป็นวัยที่เริ่มสนใจและปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม สามารถคิด ตัดสินใจอย่างมีเหตุผลด้วยตนเองได้ ซึ่งก่อนการสอนจะแนะนำเฉลยของความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจอยู่ขั้นที่ 4 คือ หลักการทำหน้าที่ทางสังคม ผลดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางจริย

ธรรมของโคลเบอร์กที่ว่าเด็กอายุระหว่าง 13-16 ปีจะมีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในระดับกลาง คือ ระดับทำตามหน้าที่ทางสังคม

หลังจากที่สอนด้วยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา ทำให้คะแนนเฉลี่ยของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นถึงขั้นที่ 5 คือ หลักการทำตามคำมั่นสัญญา แสดงว่า การสอนทั้ง 2 วิธีสามารถพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนสูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976 : 32) ที่กล่าวว่า จริยธรรมสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ถ้าได้รับการส่งเสริม และฝึกการใช้เหตุผลสอดคล้องกับ สุนน อมรวิวัฒน์ (2535 : 69) ที่ว่าการพัฒนาผู้เรียนที่อายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไป ให้มีหลักเกณฑ์การตัดสินใจถูกผิดด้วยเหตุผลในระดับสูง เป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาระดับจริยธรรมให้สูงขึ้น เพราะพระพุทธเจ้าสอนให้ยึดหลักเหตุและผลในการใช้สติปัญญาพิจารณาปัจจุบันย้อนไปสู่อดีต และเพ่งผลที่จะเกิดในอนาคต เป็นการเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ เลือกแนวปฏิบัติที่ถูกต้องบนพื้นฐานแห่งคุณธรรม ซึ่งเป็นการใช้เหตุผลในทางที่ดี

จากเหตุผลดังกล่าว สนับสนุนได้ว่า นักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบไตรสิกขากับนักเรียนที่เรียนโดยการสอนแบบธรรมสากัจฉา มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

ข้อสังเกต

1. ในการเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา มีกรณีตัวอย่างให้นักเรียนศึกษาวิเคราะห์ ช่วยสร้างความรู้สึกอยากรู้ อยากเห็น กระตุ้นให้เกิดความอยากเรียนและมีความสุขสนุกสนานในการเรียน ทำให้เข้าใจเรื่องที่เรียนได้ดียิ่งขึ้น
2. บรรยากาศในห้องเรียนต้องเน้นความสะอาด สวยงาม จัดโต๊ะเก้าอี้ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากว่าบรรยากาศที่น่าเรียน ห้องเรียนที่สะอาดสวยงามย่อมมีผลต่อสภาพจิตใจของนักเรียน เป็นแรงกระตุ้นให้อยากเรียน มีความสุขในการเรียน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ
3. วิธีการที่จะช่วยให้นักเรียนเกิดความพึงพอใจในการเรียน คือ ครูต้องพยายามจำชื่อนักเรียนทุกคนให้ได้ พยายามทำความรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล เมื่อเข้าห้องเรียนให้พยายามเรียกชื่อนักเรียนทุกคนโดยทั่วถึง เพื่อแสดงให้เห็นนักเรียนเห็นว่าครูมีความเป็นกันเอง และเห็นความสำคัญของทุกคน ทำให้นักเรียนเกิดความภูมิใจในตนเอง มีความสุขในการเรียน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และการวิจัยครั้งต่อไป

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 จากการทำวิจัยควรนำการสอนแบบพุทธวิธีมาใช้ในการสอน โดยเฉพาะการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสากัจฉา ซึ่งเป็นการสอนให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติ ช่วยสร้างเสริมจริยธรรมให้กับนักเรียน ทำให้เกิดปัญญารู้จักหาทางแก้ไขปัญหาย่างถูกต้อง

1.2 การสอนแบบธรรมสากัจฉา มีกิจกรรมที่สำคัญ คือ การอภิปรายเปิดโอกาสให้นักเรียนกล้าแสดงความคิดเห็น รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นการฝึกการอยู่ร่วมแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญด้านหนึ่งที่ต้องเน้นในการเรียนการสอนทุกวิชา

1.3 การสอนแบบไตรสิกขา มีขั้นสามรวมกาย วาจา ใจ เป็นการฝึกให้นักเรียนเกิดความพร้อมในการเรียนรู้ได้อย่างดี ขณะเดียวกันบรรยากาศในการเรียนการสอนก็เป็นไปอย่างสงบ เป็นระเบียบ

เรียบร้อย มีวินัย ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนและทำให้เข้าใจสาระการเรียนรู้ยิ่งขึ้น จึงควรนำขั้นตอนเหล่านี้ไปใช้ในการเรียนการสอนวิชาอื่นๆ

1.4 หลักธรรมที่จะใช้สอนนักเรียน ต้องเป็นหลักธรรมที่ใกล้ตัวนักเรียน ทำให้นักเรียนเข้าใจหลักธรรมที่เรียนได้ง่าย แต่ถ้าหลักธรรมที่ใช้สอนเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง หรือเป็นเรื่องที่ห่างไกลตัวนักเรียน กรณีตัวอย่างที่ใช้นำเข้าสู่บทเรียน ควรจะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวนักเรียน

1.5 การสอนหลักธรรมในพุทธศาสนา ผู้สอนควรเน้นการนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ในชั้นกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องมีกิจกรรมที่ผู้เรียนได้มีโอกาสวิเคราะห์พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ จากกรณีตัวอย่างและจากตนเองด้วย

1.6 สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการผลิตครู ควรมีการให้ความรู้และฝึกอบรมให้ครูมีความรู้ในด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาแก่นักเรียน ในด้านความรู้ทางหลักธรรม ทางจริยธรรม ทศนคติทางจริยธรรม พฤติกรรมทางจริยธรรม และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการทำวิจัย โดยนำการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจนาไปใช้กับหลักธรรมอื่นๆ และในกลุ่มตัวอย่างอื่นๆ เช่น เพศ อายุที่แตกต่างกัน

2.2 ควรมีการทำวิจัยผลของการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนแบบธรรมสภาจนากับตัวแปรอื่นๆ เช่น ความฉลาดทางอารมณ์ ความมีวินัยในตนเอง ความรับผิดชอบ

2.3 ควรมีการทำวิจัยถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

2.4 ควรมีการทำวิจัยความสัมพันธ์ของความรู้หลักธรรมในพุทธศาสนากับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา. (2523). การศึกษาเกณฑ์ปกติของระดับพัฒนาการทางจริยธรรมและองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2544). สารและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์
- _____. (2545). หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา. (2514). พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 19. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2514). พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. (2523). แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2533). การสัมมนาหลักสูตรสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2533). ลักษณะจิตสังคมที่เกี่ยวกับการบวชในพุทธศาสนาของชายไทยในภาคใต้ รายงานการวิจัย ฉบับที่ 43. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชวาล แพรัตกุล. (2522). เทคนิคการวัดผล. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.
- ชัยวัฒน์ อัมพพันธ์. (2520). จริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ญาณสังวร, สมเด็จพระ. (2522). หลักพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพฯ : นิธิ “น้อย คชวัตร” มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2522). การพัฒนาจริยธรรม : ตำราจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2524ก). ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น รายงานการวิจัย ฉบับที่ 26. สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2524ข). การพัฒนาจริยธรรม : ตำราจิตวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2527, มิถุนายน). “การเสริมสร้างจริยธรรมแก่นักเรียน : ฐานะหน้าที่ของครูทุกฝ่ายในโรงเรียน,” *แนะแนว*. 18(93) : 11 – 17.
- ดวงเดือน พันธุมนาวินและเพ็ญแข ประจันปัจฉินก. (2520). จริยธรรมของเยาวชนไทยรายงานการวิจัย ฉบับที่ 21. สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ดุขฎิ สิตลวรารักษ์. (2524). การเปรียบเทียบวิธีสอนแบบไตรสิกขา และธรรมสากัจฉาในการสอนเบญจศีลและขรรวาสธรรม ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อุดสาเนา.
- น้อย พงษ์สนิท. (2520). จริยศาสตร์. เชียงใหม่ : โครงการตำรามนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- นิภาพรรณ แดงโรจน์. (2530). การศึกษาความสามารถในการวิเคราะห์ตนเอง และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- ประดิษฐ์ พรหมเสนา. (2523). การนำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การสอนสังคมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- ประกาศรี สีหอำไพ. (2535). พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสาร ทองภักดี. (2526). กลวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์. ศึกษาศาสตร์ตามแนว พุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 ระบบการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปราณี สมสกุล. (2538). การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนโดยการสอนคิดแบบโยนิโสมนสิการกับการสอนตามคู่มือครู. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2544). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- พระพุทธทาสภิกขุ. (2508). คู่มือมนุษย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสสมัย.
- พระราชวรมนี. (2523). ชาวพุทธกับชะตากรรมของ สังคม ปาฐกถาโกมลคีมทอง ประจำปี 2523. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). พุทธธรรมฉบับปรับปรุง. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2530). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ปจำกัด.
- _____. (2532). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2536). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ : มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2543). กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย. (2544, กันยายน). ปฏิรูปการศึกษาเพื่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. วารสารวิชาการ. 4(9) : 37 – 39.
- พระศรีวิสุทธิกวี. (2530). การพัฒนาจิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระสมชาย ฐานวทโธ. (2539). มงคลชีวิต ฉบับ “ธรรมทายาท”. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2531). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์(ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล.

- ไพรัตน์ ญาติฉิมพลี. (2540). การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยการสอนแบบไตรสิกขากับการสอนตามคู่มือครู. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- เยาวภา ประคองศิลป์. (2530). การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความเห็นชอบตามหลักพระพุทธศาสนา (สัมมาทิฐิ) ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนโดยการสอนแบบปฏิจจสามัคคี การสอนแบบไตรสิกขา และการสอนตามคู่มือครู. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- ระวี ภาวิไล. (2530, กรกฎาคม – กันยายน). คุณค่าใหม่ทางจริยธรรมสังคมไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์. 16(1) : 1.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- รุ่งรัตน์ ไกรทอง. (2537). ผลของการใช้บทบาทสมมติที่มีต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความเอื้อเฟื้อของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. (การประถมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. (2538). เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- วสิน อินทสระ. (2534). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา.
- วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. (2527). จิตวิทยาพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- สง่า วุฒิประจักษ์. (2531). การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการสอนจริยธรรมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วยการสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการสอนตามคู่มือครู. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- สมทรง บุญญฤทธิ์. (2525). คู่มือครูสอนศีลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : ธรรมบูรพาคณะเผยแผ่การดำเนินชีวิตอันประเสริฐ.
- สมบูรณ์ จ่างจิต และ คณะ. (2513). "พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย." รวมรายงานปฐมนิเทศทางการศึกษา. 223 – 229 : ดวงเดือน พิศาลบุตร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ ชิตพงศ์. (2523). เทคนิคการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนสังคมศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุคนธ์ สินธพานนท์. (2538). การใช้วิธีสอนแบบธรรมสภากิจจำแนกเพื่อสร้างศรัทธา และวิจิตตาม หลักพุทธธรรมแก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. วิทยานิพนธ์ (หลักสูตร และการสอน) นนทบุรี : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. อัดสำเนา.
- สุคนธ์ สินธพานนท์และ คณะ. (2545). การจัดกระบวนการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- สุน อมรวิวัฒน์. (2513). "พุทธวิธีสอน," เอกสารการประชุมทางวิชาการ พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

- สุมน อมรวิวัฒน์. (2528). "พุทธวิธีสอน." การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไตรธรรมสาร.
- _____. (2530). การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- _____. (2535). สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2544). หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุรางค์ โค้วตระกูล. (2541). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). แผนการศึกษา ศาสนา ศิลปและวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2545 – 2559. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ. (2543). ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับมัธยม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล.
- อนุกุล มโนชัย. (2536). การเปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในวิชาจริยศึกษาของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการสอนโดยใช้กิจกรรมเกมกับการสอนโดยใช้กิจกรรมตามแผนการสอนของกรมวิชาการ. ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. (การประถมศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- อนุนาธาชน, พระยา. (2516). ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- อาคม จันทสุนทร. (2527). การสอนเพื่อตอบสนองสมรรถภาพมนุษย์. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- Amnuay Tapingkae" (1973). "The Buddhist Theories of the Learner and of the Teacher," in *Education in Thailand, Some Thai Perspectives*. p. 14 –18 Washington D.C., U.S.: Department of Health Education and welfare.
- Biskin, Donald S. and Kenneth Hoskinson. (1977, April). "An Experimental test of the Effect of Structure Discussions of Moral Dilemmas Found in Children's Literatures on Moral Reasoning," *The Elementary School Journal*. 77(5) : 407 – 418.
- Fan, Chung – Tah. (1952). *Item Analysis Table*. New Jersey : Education Testing Service Princeton.
- Kohlberg Lowrence, N. Hoan and J. Langer. (1976, December). "Family Patterns of Moral Reading," *Child Development*. 47 (7) : 1204 – 1205.
- _____. (1976). "Moral Stages and Moralization : The cognitive Developmental Approach in Lickona," *In Moral Development and Behavior : Theory Research and Social Issues*. New York : Holt Rinchart and Winston.
- Mays, Eileen M. (1975, August). "An Investigation of the Relationship of Moral and Cognitive Mode of thought in Second and Fifth Grade Children," *Dissertation Abstracts*. 36(20) : 6-3048-B.
- Miller, Charles, K., Larry Zumoff and Beth Stephens. (1974, May). "A Comparison of Reasoning Skills and Moral Judgments in Delingent, Releaded and Normal Adolescent Girls," *Journal of Psychology*. 86(11) : 258-261.
- Min, U Kyaw. (1980). *Buddhist Abhidhamma Meditation and Concentration*. Singapore: Times Books International.

- Sakda Prangpatanpon. (1978). *A Buddhist Philosophy of Education : With Implications for Education in Thailand*. Dissertation Ph.D. (Philosophy of Education) Massachusetts : Graduate school Boston University. Photocopied.
- Saiman, R, and Damon, W. (1975, June). "The Necessity (batinsufficiency) of Social Perspective Taking for Conceptions of Justice at Three Early Levels," In DcPalma, D.J. I Foley, J.M. *Moral Development*. 51 (13) : 73.
- Scott, William A. (1966). *Introduction to Psychological Research*. New York : Willey and Son, Inc..

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาและตรวจประเมินนิพนธ์
รายนามผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือในการวิจัย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาและตรวจปริญญานิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์ดร.เนตร อัครสวัสดิ์
ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. รองศาสตราจารย์นิภา ศรีไพโรจน์
ภาควิชาการวัดผลและวิจัยการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รายนามผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. พระอาจารย์ดำรงค์ จารุวิโส
วิทยาเขตมหาสารคามราชวิทยาลัย จ.พระนครศรีอยุธยา
2. อาจารย์สนอง ตรงเที่ยง
ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายปกครอง โรงเรียนเบญจมราชานุสรณ์ จ.นนทบุรี
3. อาจารย์พัชรา อุเทนสุด
อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนศรีบุญยานนท์ จ.นนทบุรี
4. อาจารย์สุรศักดิ์ ไวจรรยา
อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนศรีบุญยานนท์ จ.นนทบุรี
5. อาจารย์นิภาพรรณ แดงโรจน์
อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร

ภาคผนวก ข

- แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
- แบบทดสอบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
- ค่าความยากง่าย (p) ค่าอำนาจจำแนก (r)
ของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
- คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองที่ 1, 2
- คะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลองที่ 1, 2

แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

หน่วยหลักธรรมในพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

คำชี้แจง

1. แบบทดสอบฉบับนี้วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในหน่วยหลักธรรมในพุทธศาสนา มีข้อสอบทั้งหมด 40 ข้อ ใช้เวลา 40 นาที
2. คำถามในแบบทดสอบนี้เป็นแบบเลือกตอบทั้งสิ้น คือ คำถามแต่ละข้อจะให้เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว จาก 1, 2, 3, 4 และ 5 ที่ให้ไว้

เมื่อเลือกคำตอบใดให้ไปขีดกากบาทในกระดาษคำตอบ ดังตัวอย่างการตอบ

ตัวอย่างการตอบ

ข้อ	1	2	3	4	5
0		☒			

ถ้าต้องการเปลี่ยนคำตอบใหม่ ให้ขีดเส้นทับคำตอบเดิมแล้วเลือกคำตอบใหม่ เช่น เปลี่ยนข้อ 2 เป็นข้อ 4

ข้อ	1	2	3	4	5
0		☒		☒	

3. ถ้าพบข้อยากให้เว้นไปทำข้ออื่นก่อน เมื่อมีเวลาเหลือจึงย้อนกลับมาใหม่
4. นักเรียนอย่าขีดเขียนหรือทำเครื่องหมายใดๆ ให้ทำลงในกระดาษคำตอบเท่านั้น
5. ให้นักเรียนเขียนชื่อ ชั้น เลขที่ ลงในกระดาษคำตอบ
6. หลังจากทำแบบทดสอบนี้เรียบร้อยแล้ว ให้นำแบบทดสอบและกระดาษคำตอบส่งคืนกรรมการคุมสอบด้วย

1. หลักธรรมของท่านผู้ใหญ่ว่ายช่วยให้อำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐ หมายถึงหลักธรรมข้อใด
 - ก. สังคหวัตถุ 4
 - ข. พรหมวิหาร 4
 - ค. ขวาวาสธรรม 4
 - ง. กุลจิรัฏฐิติธรรม 4
 - จ. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4
2. พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วยธรรมข้อใด
 - ก. สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
 - ข. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
 - ค. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
 - ง. ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา
 - จ. อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชชีวิตา
3. มีผู้กล่าวว่า “เมตตาธรรมคำจุนโลก” นักเรียนเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้หรือไม่
 - ก. ไม่เห็นด้วย เพราะมนุษย์ยังมีความเห็นแก่ตัว
 - ข. เห็นด้วย เพราะมนุษย์ทุกคนจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
 - ค. ไม่เห็นด้วย เพราะปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่ก้าวหน้ามาก
 - ง. เห็นด้วย เพราะถ้ามนุษย์ทุกคนมีเมตตาซึ่งกันและกัน โลกก็จะสงบสุข
 - จ. เห็นด้วย เพราะถ้ามนุษย์ทุกคนมีเมตตาก็จะทำให้โลก ชาติความสงบ
4. สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วยธรรมข้อใด
 - ก. สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
 - ข. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
 - ค. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
 - ง. อตถิสุข โภคสุข อนณสุข อนวัชชสุข
 - จ. ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา
5. “การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน” เป็นความหมายของข้อใด
 - ก. ทมะ
 - ข. ทาน
 - ค. ปิยวาจา
 - ง. อตถจริยา
 - จ. สมานัตตตา
6. “ความเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย” เป็นความหมายของข้อใด
 - ก. จาคะ
 - ข. สัจจะ
 - ค. ปิยวาจา
 - ง. อตถจริยา
 - จ. สมานัตตตา

7. การศึกษาเกี่ยวกับสังคหวัตถุ 4 มีประโยชน์อย่างไร
- มีเพื่อนสนิทมากมาย
 - มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข
 - คู่สมรสให้การเลี้ยงดูอย่างดี
 - ยามแก่เฒ่าบุตรให้การเลี้ยงดู
 - มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์
8. การสังคสมสงเคราะห์เป็นสิ่งจำเป็นในสังคมปัจจุบัน เพราะเหตุใด
- ประชากรเพิ่มมากขึ้น
 - คนไม่ค่อยช่วยตนเอง
 - ขาดการวางแผนครอบครัว
 - คนในสังคมมีฐานะและความแตกต่างกัน
 - คนในสังคมต้องการทำบุญตามหลักศาสนาของตน
9. บุคคลในข้อใดที่ใช้ "ปิยวาจา"
- ลัดดาช่วยยกกระเป๋าส่งให้จู่รี
 - สายไหมแบ่งหนังสือให้นิคมอ่าน
 - สันติขอร้องให้ปรีชาช่วยซื้อขนม
 - พิมพ์พรบอกเตซาให้ไปพบอาจารย์
 - ประไพช่วยปลอบใจวีรณัฐที่ท่าคณะนิเทศศาสตร์ไทยไม่ดี
10. การนำหลักสังคหวัตถุ 4 มาช่วยเหลือญาติพี่น้องควรมีหลักเกณฑ์อย่างไร จึงไม่ทำให้ตัวเองเดือดร้อนและถูกตำหนิ
- สงเคราะห์แก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์
 - สงเคราะห์เฉพาะญาติผู้ใหญ่เท่านั้น
 - สงเคราะห์ตามฐานะและสายโลหิต
 - สงเคราะห์เฉพาะผู้ที่ด้อยกว่าเราเท่านั้น
 - สงเคราะห์ใครก็ได้ที่เป็นประโยชน์แก่เรา
11. ธรรมของผู้ครองเรือน คือข้อใด
- สังคหวัตถุ 4
 - พรหมวิหาร 4
 - ฆราวาสธรรม 4
 - กุศลจริยวัตรธรรม 4
 - ทิฐยธรรมมีกัตตประโยชน์ 4
12. ฆราวาสธรรม 4 ประกอบด้วยธรรมข้อใด
- สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
 - ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
 - เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
 - ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา
 - อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา

13. การขาดความจริงจังต่อสิ่งใดที่จะเป็นช่องทางให้ขาดความจริงจังต่อสิ่งอื่น ๆ ตามไปด้วย

- ก. สังคม
- ข. ตนเอง
- ค. บุคคลอื่น
- ง. ประเทศชาติ
- จ. หน้าที่การงาน

14. การที่บุคคลในครอบครัว มีสัจจะต่อกันก่อให้เกิดผลดีอย่างไร

- ก. เป็นที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน
- ข. มีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน
- ค. เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน
- ง. ทำให้การแข่งขันชิงดีชิงเด่นลดน้อยลง
- จ. เกิดการยกย่องว่าเป็นคนดีของสังคม

15. ลักษณะของบุคคลในข้อใด แสดงถึงการมีสัจจะมากที่สุด

- ก. ปู่ไม่กล้าโกหกแม่เพราะกลัวแม่ทำโทษ
- ข. ปลาไม่กล้าโกหกแม่ เพราะกลัวแม่จับได้
- ค. ปู่ไม่กล้าโกหกแม่ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ควรกระทำ
- ง. หมักไม่กล้าโกหกแม่ เพราะกลัวคนอื่นไปบอกแม่ภายหลัง
- จ. หมึกไม่กล้าโกหกแม่ เพราะกลัวแม่ไม่ให้สตางค์ค่าขนม

16. ข้อใดแสดงให้เห็นถึงการที่บุคคลนำหลักขนัตินมาใช้ได้อย่างชัดเจนที่สุด

- ก. เขียนสื่อให้วัวกลัว
- ข. ชี้อ้างจับตักแตน
- ค. นิ่งเสียตำลึงทอง
- ง. ฝนทั่งให้เป็นเข็ม
- จ. กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้

17. ข้อใดไม่สัมพันธ์กับหลักอุฏฐานสัมปทา

- ก. คงเส้นคงวา
- ข. หนักเอาเบาสู้
- ค. ก่อแล้วต้องสาน
- ง. เห็นครกขึ้นภูเขา
- จ. ดินพอกหางหมู

18. ข้อใดไม่จัดว่าเป็นลักษณะของมิตรที่ควรคบ

- ก. มิตรที่คอยห้ามไม่ให้เราทำความชั่ว
- ข. มิตรที่คอยป้องกันยามเราเกิดความประมาท
- ค. เมื่อเราประสบภัยพิบัติก็ช่วยเหลือเต็มความสามารถ
- ง. มิตรที่เอาอกเอาใจเราทุกอย่างไม่เคยขัดใจเลย
- จ. มิตรที่ช่วยรักษาทรัพย์และชื่อเสียงของเพื่อน

19. การกระทำของบุคคลในข้อใดสอดคล้องกับการเป็นผู้มีความซื่อสัตย์

- ก. นำนิดทำงานหนักทุกวัน
- ข. ปู่ชาลิร่วมแข่งขันมาราธอน
- ค. ทิดอุยใส่บาตรทุกวันพระ
- ง. หลานบุญมีตั้งใจทำข้อสอบ
- จ. น้องนุกไปฟังธรรมทุกวันอาทิตย์

20. บุคคลที่รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์สินตามสมควรแก่ฐานะ ควรเป็นลักษณะในข้อใด

- ก. ชีข้างจับตักแตน
- ข. เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน
- ค. นกน้อยทำรังแต่พอตัว
- ง. เห็นกงจักรเป็นดอกบัว
- จ. ข้า ๆ ได้พำเล้งมาม

21. “กตัญญู” ตรงกับความหมายในข้อใด

- ก. ใช้ปัญญาไตร่ตรองถึงพระคุณท่าน
- ข. รวบรวมประวัติของท่านให้เป็นที่ปรากฏ
- ค. รู้จักตอบแทนความดีของท่าน
- ง. พยายามทำให้ท่านสบายใจเสมอ
- จ. เลี้ยงดูท่านเหมือนท่านเลี้ยงดูเรา

22. “กตเวที” หมายความว่าอย่างไร

- ก. ตอบแทนคุณที่ผู้อื่นทำให้
- ข. รู้คุณคนที่เคยช่วยเหลือมา
- ค. ขึ้นชมในความดีงามของผู้อื่น
- ง. ระลึกถึงคุณความดีของผู้อื่น
- จ. ประกาศความดีงามของผู้อื่นให้โลกรู้

23. การอุปการะคุณที่เราควรตอบแทนเป็นอันดับแรก

- ก. ทางสกุล
- ข. ทางสังคม
- ค. ทางศาสนา
- ง. ทางการศึกษา
- จ. ทางการปกครอง

24. จริยธรรมใดที่ควรมีในบุตรมากที่สุด

- ก. ความซื่อสัตย์สุจริต
- ข. ความกตัญญูตเวที
- ค. ความขยันหมั่นเพียร
- ง. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- จ. ความอ่อนน้อมถ่อมตน

25. การกระทำใดที่เป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

- ก. ทำบุญตักบาตร
- ข. เช้าพระมาไว้บูชาที่บ้าน
- ค. ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน
- ง. บริจาคเงินสร้างโรงพยาบาลสงฆ์
- จ. สวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยก่อนนอน

26. เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่าสริมงคลของบุคคลที่เป็นพ่อแม่ผู้นั้นอยู่ที่ลูก

- ก. เพราะพ่อแม่เป็นผู้ประสาทพรให้ลูก
- ข. เพราะพ่อแม่เป็นบุคคลที่ประเสริฐสุดของลูก
- ค. เพราะพ่อแม่เป็นผู้รับมรดกทรัพย์สินของลูก
- ง. เพราะพ่อแม่เป็นผู้ที่หวังดีต่อลูกด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- จ. เพราะพ่อแม่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมของลูก

27. การให้ทานสตรีนั้ผู้เด็กเดินขอทานเหมาะสมหรือไม่ เพราะเหตุใด

- ก. เหมาะสม เพราะเด็กช่วยเหลือตัวเองไม่ได้
- ข. เหมาะสม เพราะเป็นการช่วยเหลือผู้อื่น
- ค. เหมาะสม เพราะเป็นบุคคลที่ควรแก่การอนุเคราะห์
- ง. ไม่เหมาะสม เพราะสตรีดังกล่าวไม่เป็นคนพิการ
- จ. ไม่เหมาะสม เพราะเป็นการส่งเสริมให้เขาไม่รู้จักช่วยเหลือตัวเอง

28. คุณสมบัติสำคัญยิ่งส่วนหนึ่งสำหรับผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลทรัพย์สินสมบัติ คือข้อใด

- ก. ซื่อสัตย์สุจริต
- ข. มีระเบียบวินัย
- ค. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- ง. ละอายครอบคอบ
- จ. มีความรับผิดชอบ

29. ทุกข้อเป็นองค์ประกอบของกุลจิรัฏฐิติธรรม 4 ยกเว้นข้อใด

- ก. แสวงหาของที่หาย
- ข. ซ่อมแซมของที่ชำรุด
- ค. ตั้งคนมีศีลให้เป็นใหญ่
- ง. ใช้จ่ายทรัพย์อย่างคุ้มค่า
- จ. การรู้จักประมาณในการใช้จ่าย

30. ถ้าเครื่องรับโทรทัศน์ที่บ้านเปิดเครื่องแล้ว ไม่มีเสียงนักเรียนควรทำอะไร จึงจะเป็นการปฏิบัติตามหลัก

กุลจิรัฐิธิธรรม

- ก. นำไปให้ช่างซ่อม
- ข. ซื้อเครื่องใหม่มาใช้
- ค. ขายให้คนรับซื้อของเก่า
- ง. ทดลองรื้อออกมาซ่อมเอง
- จ. ยกไปให้มูลนิธิวัดสวนแก้ว

31. บุคคลใดที่นำหลักคำสอนเรื่องกุลจิรัฐิธิธรรม 4 มาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพราะเหตุใด

- ก. พิชัย มีฐานะร่ำรวย จึงชอบจ่ายเงินเพื่อเลี้ยงเพื่อนฝูงอยู่เสมอ
- ข. สุชาติ ไม่ท้อแท้ในการทำงานถึงแม้จะถูกนายจ้างตำหนิก็ตาม
- ค. ประวีณา มีความสุขในการใช้เงินที่หามาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรง
- ง. สีนวลเป็นคนรู้จักคุณค่าของทรัพย์สิน รู้จักซ่อมแซมของเก่าที่ชำรุดเพื่อนำมาใช้ได้ใหม่
- จ. วิจารณ์ ไม่รู้สึกเศร้าโศกเสียใจกับกระเป๋าสตางค์ที่หายไป เพราะถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา

32. ข้อใดเป็นความหมายที่ถูกต้องที่สุดของระเบียบวินัย

- ก. ระเบียบที่ใช้ในการปกครอง
- ข. หลักธรรมที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ศาสนิกชนปฏิบัติตาม
- ค. แบบแผนที่ทุกคนกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติ
- ง. แบบแผนที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน
- จ. แบบแผนที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้เกิดความสามัคคี

33. ระเบียบวินัยทางศาสนามีประโยชน์ต่อนักเรียนอย่างไร

- ก. ช่วยให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง
- ข. ช่วยให้เกรงกลัวศาสนามากขึ้น
- ค. ช่วยให้มีความสงบทางจิตใจมากขึ้น
- ง. ช่วยให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น
- จ. ช่วยให้มีพลังที่สามารถบันดาลให้ได้รับผลตามต้องการ

34. ความมีวินัยในสังคมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสิ่งใดเป็นพื้นฐาน

- ก. การควบคุมซึ่งกันและกัน
- ข. การฝึกหัดอบรมตนเอง
- ค. การตั้งกฎหมายขึ้นมาใช้บังคับทุกคน
- ง. การเคร่งครัดต่อหน้าที่ของผู้รักษากฎหมาย
- จ. การเพิ่มปริมาณเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมาย

35. ผลดีของการปลูกฝังความมีระเบียบวินัยคืออะไร

- ก. ความสงบสุขในสังคม
- ข. ความสามัคคีในหมู่คณะ
- ค. เป็นที่รักใคร่ของหมู่คณะ
- ง. ความสะดวกในการทำงาน
- จ. ความสะดวกสบายในการดูแล

36. การมีระเบียบวินัยทำให้บุคคลขาดเสรีภาพจริงหรือไม่

- ก. จริง เพราะระเบียบวินัยมีข้อบังคับบุคคลในสังคม
- ข. จริง เพราะระเบียบวินัยเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ในสังคม
- ค. จริง เพราะระเบียบวินัยเป็นตัวบังคับพฤติกรรมบุคคลในสังคม
- ง. ไม่จริง เพราะระเบียบวินัยเป็นแบบแผนที่บุคคลในสังคมกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน
- จ. ไม่จริง เพราะระเบียบวินัยเป็นแบบแผนปฏิบัติที่กำหนดจากกลุ่มบุคคลบางกลุ่มในสังคม

37. ถ้าโรงเรียนไม่มีระเบียบวินัยเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับทุกคนจะเกิดผลอย่างไร

- ก. โรงเรียนจะวุ่นวายไม่สงบสุข
- ข. การจัดการเรียนการสอนไม่มีประสิทธิภาพ
- ค. นักเรียนจะปฏิบัติตนตามที่เห็นว่าถูกต้อง
- ง. นักเรียนจะไม่ได้รับการฝึกอบรมในสิ่งที่ดี
- จ. นักเรียนจะมีความสุขมากขึ้นในการมาโรงเรียน

38. การที่คนไม่นิยมข้ามถนนโดยใช้สะพานลอยคนข้ามหรือทางม้าลาย ทั้งที่มีกฎหมายให้ปฏิบัติ แสดงว่าบุคคลนั้นขาดคุณธรรมใด

- ก. การเสียสละ
- ข. ความรับผิดชอบ
- ค. ความมีวินัยในตนเอง
- ง. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่
- จ. ความอดทนอดกลั้น

39. โรงเรียนแห่งหนึ่งมีป้ายติดไว้ที่สนามว่า "ห้ามทิ้งขยะ ห้ามเดินลัดสนาม" แสดงว่านักเรียนของโรงเรียนนั้นบกพร่องในเรื่องใด

- ก. ความมีวินัย
- ข. ความเสียสละ
- ค. ความรับผิดชอบ
- ง. ความระมัดระวัง
- จ. ความสำนึกในหน้าที่

40. ข้อใดคือประโยชน์ในการสงเคราะห์เพื่อนร่วมสังคม

- ก. ช่วยผ่อนเบาภาระของสังคม
- ข. ครอบครัวยุคใหม่เป็นปึกแผ่น
- ค. ได้รับการสนับสนุนว่าเป็นคนดี มีคุณธรรม
- ง. เมื่อมีภัย มีผู้คอยช่วยเหลือผ่อนหนักให้เป็นเบา
- จ. เป็นการเสริมสร้างอำนาจบารมีให้เกิดขึ้นกับตน

แบบวัดการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม

คำชี้แจง

คำถามเป็นเรื่องสั้น ๆ เกี่ยวกับบุคคลที่พบปัญหา ซึ่งต้องใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ขอให้นักเรียนอ่านแล้วปฏิบัติดังนี้

1. ให้นักเรียนใช้เหตุผลในการตัดสินใจว่า ถ้านักเรียนเป็นคน ๆ นั้น นักเรียนจะกระทำเช่นนั้นเพราะเหตุใด เมื่อได้คำตอบแล้วให้นักเรียนเลือกใช้เหตุผลตามคำตอบที่ให้ไว้ 6 คำตอบ ที่ตรงกับเหตุผลที่นักเรียนคิดไว้มากที่สุด แล้วทำเครื่องหมาย (X) ลงในกระดาษคำตอบ ทับตัวอักษรหน้าตัวเลือกนั้นเพียงข้อละ 1 คำตอบ
2. แบบสอบถามนี้ต้องการทราบเพียงว่า หากนักเรียนพบเหตุการณ์ตามเรื่องราวเหล่านั้นแล้ว นักเรียนจะใช้เหตุผลอะไร ดังนั้น เหตุผลของนักเรียนจึงไม่มีโอกาสผิด ขอให้นักเรียนตอบตามความรู้สึกที่แท้จริงของนักเรียนให้มากที่สุด
3. แบบสอบถามนี้มีทั้งหมด 25 ข้อ ใช้เวลา 25 นาที

1. ห้องสมุดเป็นที่รวมหนังสือสำหรับค้นคว้า เมื่อข้าพเจ้าเข้าห้องสมุด พบหนังสือที่จำเป็นมาก สำหรับการค้นคว้าของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าไม่มีสิทธิยืมหนังสือ ถ้ามีโอกาสหนังสือออกมาได้ข้าพเจ้าจะไม่นำออกมาเพราะ
 - ก. หนังสือห้องสมุดมีไว้เพื่อใช้ร่วมกัน
 - ข. คนส่วนใหญ่เขายืมเราควรทำเช่นนั้นด้วย
 - ค. กลัวเจ้าหน้าที่ห้องสมุดจับได้จะถูกลงโทษ
 - ง. หนังสือเป็นของส่วนรวมควรร่วมมือกันรักษาไว้
 - จ. เด็กติ๋มมักได้รับคำชมเชยข้าพเจ้าชอบคำชมเชยนั้น
 - ฉ. เป็นหน้าที่ของผู้ใช้ห้องสมุดต้องยืมหนังสือออกอย่างถูกต้อง
2. ป่านทำงานบริษัท ในวันสิ้นเดือนปรากฏว่า เจ้าพนักงานที่รับผิดชอบในการจ่ายเงินเดือนจ่ายเงินให้ป่านเกินมา 500 บาท ถ้าข้าพเจ้าเป็นป่านจะนำเงินที่เกินมากลับไปคืนให้เจ้าพนักงาน เพราะ
 - ก. ไม่ควรพึงได้ในสิ่งของที่เรามีสิทธิ์จะได้
 - ข. ผู้ร่วมงานควรชมเชยท่านเรื่องความซื่อสัตย์
 - ค. พนักงานที่ดี ต้องซื่อสัตย์ต่อบริษัทและผู้ร่วมงาน
 - ง. ถ้าหัวหน้ารู้ทีหลังว่า ข้าพเจ้ารับเงินที่เกินมาแล้วไม่นำไปคืนอาจถูกลงโทษ
 - จ. การได้รับเงินเดือนเกินอัตรา ทำให้ผู้รับผิดชอบในการจ่ายเงินต้องเดือดร้อน
 - ฉ. ถ้าข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบในการจ่ายเงินเดือน ข้าพเจ้าก็อยากให้นำมาคืนเช่นเดียวกัน
3. สมศรีเข้าห้องพักกับเพื่อน โดยมีข้อตกลงกันว่า สมศรีและเพื่อนจะผลัดกันทำความสะอาดห้องคนละ 1 สัปดาห์ ปรากฏว่า ต่อมาเพื่อนของสมศรีไม่ได้ทำความสะอาดห้อง ถ้าท่านเป็นสมศรี ท่านจะรับทำความสะอาดห้องคนเดียวทุกวัน เพราะ
 - ก. เพื่อนจะได้ชมว่าเป็นคนดี
 - ข. เพื่อนอาจเห็นใจและยอมช่วยทำ
 - ค. ไม่อยากให้มีเรื่องทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน
 - ง. เป็นหน้าที่ที่เราต้องรักษาความสะอาดห้องของเรา
 - จ. ถ้าเขาจำเป็นและมีเหตุผลตามที่สมควร ข้าพเจ้าก็ทำเองได้
 - ฉ. การกระทำความดีที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่ควรกระทำ
4. ในหมู่บ้านที่ณรงค์อยู่กำลังขาดแคลนน้ำ เพราะน้ำในบ่อที่ใช้อยู่กำลังแห้งงวดลงทุกที ผู้ใหญ่บ้านขอร้องให้ณรงค์ช่วยขุดบ่อน้ำบาดาลในวันอาทิตย์หน้านี้ ซึ่งตรงกับวันที่ทางวิทยาลัยฯ จะพานักศึกษาไปทัศนศึกษาชมศิลปะการป้องกันตัวของชาวญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ ณรงค์รู้สึกลังเลใจ ถ้านักเรียนเป็นณรงค์จะตัดสินใจช่วยขุดบ่อน้ำเพราะเหตุใด
 - ก. เพราะกลัวคนในหมู่บ้านตำหนิ
 - ข. เพราะต้องการเป็นสมาชิกที่ดีของหมู่บ้าน
 - ค. เพราะคนในหมู่บ้านจะได้ชมเชยว่าเป็นคนมีน้ำใจ
 - ง. เพราะคนในหมู่บ้านจะได้มีน้ำใช้กันอย่างเพียงพอ
 - จ. เพราะญาติพี่น้องและชาวบ้านต่างก็ไปช่วยกันขุดบ่อน้ำทุกคน
 - ฉ. เพราะบ่อน้ำเป็นของที่ทุกคนในหมู่บ้านใช้ร่วมกัน แม้ผู้ใหญ่บ้านไม่ขอร้อง เราก็ต้องช่วยกันบำรุงรักษา

5. กำนันเฉลิมโก่งที่ดินของชาวบ้านไว้มาก และได้โก่งที่ดินของควาไป วันหนึ่งกำนันเฉลิมถูกทำร้ายบาดเจ็บสาหัส ภรรยาของกำนันเฉลิมมาขอร้องให้ควาช่วยขับรถพากำนันเฉลิมไปส่งโรงพยาบาล ถ้าท่านเป็นควาท่านจะพากำนันเฉลิมไปส่งโรงพยาบาลเพราะ
 - ก. ถ้ากำนันเฉลิมปลอดภัยก็อาจคืนที่ดินให้
 - ข. คนอื่นที่พบคนบาดเจ็บ ทุกคนก็ให้ความช่วยเหลือ
 - ค. พลเมืองดีต้องให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อน
 - ง. ชาวบ้านรู้เข้าจะตำหนิได้ว่าเป็นคนใจดำ ที่ไม่ช่วยเหลือผู้ที่กำลังเดือดร้อน
 - จ. การอยู่ร่วมกันในสังคมทุกคนต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังคมจึงจะสงบสุข
 - ฉ. การช่วยเหลือชีวิตคนให้รอดพ้นจากอันตรายได้ เป็นความภาคภูมิใจที่ยิ่งใหญ่ในชีวิต
6. ธเนศเป็นนักเรียนโรงเรียนอาชีวะ วันหนึ่งนักเรียนโรงเรียนของธเนศคนหนึ่งถูกนักเรียนอีกโรงเรียนหนึ่งซึ่งไม่ถูกกัน รุมตีจนบาดเจ็บสาหัส เพื่อนนักเรียนโรงเรียนของธเนศได้นัดกับเพื่อนยกพวกไปตีกับนักเรียนโรงเรียนที่ไม่ถูกกันเป็นการตอบแทน และได้มาขอร้องธเนศให้ไปด้วย ถ้าท่านเป็นธเนศท่านจะไม่ไปด้วยเพราะ
 - ก. การยกพวกไปตีกัน ไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง
 - ข. ถ้าทางโรงเรียนทราบจะต้องถูกลงโทษหรือถูกตำรวจจับ
 - ค. ครูอาจารย์ ญาติพี่น้องและคนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยที่จะใช้วิธีนี้
 - ง. การยกพวกไปตีพวกเขา วันหนึ่งพวกเขาอาจยกพวกมาตีกับพวกเราอีก
 - จ. เป็นการกระทำที่ผิดกฎระเบียบของโรงเรียน และผิดกฎหมายบ้านเมือง
 - ฉ. การรู้จักให้อภัย อดทนอดกลั้น พุดจากันด้วยสันติวิธี จะทำให้สังคมอยู่ด้วยกันได้อย่างสงบ
7. กิ่งแก้วมีนิสัยชอบช่วยเหลือเพื่อน ๆ จึงเป็นที่รักของเพื่อน ๆ ทุกคน ยกเว้นวิมลซึ่งแอบอิจฉากิ่งแก้วอยู่ วันหนึ่งกิ่งแก้วถูกรถชนได้รับบาดเจ็บ เสียเลือดมากทางโรงพยาบาลขาดเลือด เลือดของกิ่งแก้วกับเลือดของวิมลอยู่กลุ่มเดียวกัน หมอขอร้องให้วิมลบริจาคเลือดช่วยชีวิตกิ่งแก้ว วิมลรู้สึกลังเลใจว่าจะบริจาคเลือดดีหรือไม่ ถ้าข้าพเจ้าเป็นวิมล ข้าพเจ้าจะบริจาคเลือดเพราะ
 - ก. กลัวเพื่อน ๆ จะดูถูกว่าเป็นคนขาดน้ำใจ
 - ข. เพื่อนที่ดีจะต้องช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนด้วยกัน
 - ค. การช่วยชีวิตผู้อื่น เป็นการกระทำที่ดี น่ากระทำ
 - ง. ข้าพเจ้าอาจจะได้รับเข็มเช็ดเช็ดเกียรติจากโรงพยาบาล
 - จ. ชีวิตคนทุกคนมีค่า ควรช่วยกันรักษาถ้าสามารถทำได้
 - ฉ. เพื่อน ๆ ทุกคนในโรงเรียนต่างช่วยเหลือกิ่งแก้ว ข้าพเจ้าก็น่าจะมีส่วนช่วยกิ่งแก้วบ้าง

8. เพื่อนของซุบคนหนึ่งไม่ได้พบกันนาน วันหนึ่งได้ห็นตำรวจมาโดยไม่ทราบสาเหตุ ซุบได้ช่วยเหลือเขาให้รอดพ้นจากตำรวจ แต่มาภายหลังจึงทราบว่าเขาเป็นโจรมีรางวัลนำจับ ถ้าข้าพเจ้าเป็นซุบจะบอกตำรวจ เพราะ
 - ก. คนอื่นจะได้ทราบว่าข้าพเจ้าเป็นพลเมืองดี
 - ข. กลัวถูกตำรวจจับในฐานะช่วยเหลือโจรให้รอดไปได้
 - ค. เขาเป็นโจรผู้ร้าย ถ้าบอกตำรวจจะได้รางวัลนำจับ
 - ง. เพื่อนเป็นภัยต่อสังคมต้องถูกดำเนินการตามกฎหมาย
 - จ. ข้าพเจ้าทำเช่นนั้นในฐานะเป็นพลเมืองดีที่คำนึงถึงส่วนรวม
 - ฉ. เขาเป็นโจรทำให้ประชาชนเดือดร้อน ตำรวจจับเขาได้ประชาชนจะมีความสุขมากขึ้น
9. ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังเป็นนักเรียนอยู่ทั้ง ๆ ที่เพื่อนอายุรุ่นราวคราวเดียวกับข้าพเจ้าได้ออกจากโรงเรียนไปแล้วข้าพเจ้าเองนั้นในบางครั้งก็รู้สึกเบื่อการเรียนแต่ข้าพเจ้าก็ยังพยายามเรียนต่อไป เพราะข้าพเจ้าให้เหตุผลตนเองว่า
 - ก. พอใจจะกระทำตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่
 - ข. กลัวว่าผู้ปกครองจะลงโทษ ถ้าข้าพเจ้าไม่ไปเรียนหนังสือ
 - ค. ต้องแสวงหาความรู้ไว้มาก ๆ เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งแก่ตนเองเมื่อโตขึ้น
 - ง. ผู้ใหญ่ต้องการให้เรียน ข้าพเจ้าเป็นเด็กยังต้องพึ่งผู้ใหญ่อีกมาก จึงต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่
 - จ. เมื่อผู้ปกครองมีเงินส่งเสียให้เรียน ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นหนี้ที่จะต้องตั้งใจเล่าเรียนต่อไป
 - ฉ. ต้องเพิ่มพูนความรู้ เพื่อจะได้สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมได้อย่างเต็มที่เมื่อโตขึ้น
10. สมคิดสอบวิชาคณิตศาสตร์ ทำข้อสอบไม่ได้ เพื่อนที่นั่งข้าง ๆ จึงแอบส่งกระดาษคำตอบให้ ถ้านักเรียนเป็นสมคิดจะไม่ยอมรับกระดาษคำตอบนั้นเพราะ
 - ก. ต้องการรักษาศักดิ์ศรีของตนเอง
 - ข. ถ้าถูกจับได้ จะถูกครูลงโทษให้สอบตก
 - ค. อยากให้เพื่อนเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนซื่อตรง
 - ง. เกรงจะเป็นหนี้บุญคุณเพื่อน จะต้องตอบแทนภายหลัง
 - จ. เป็นการไม่ซื่อสัตย์และยุติธรรมที่จะลอกคำตอบเพื่อน
 - ฉ. เป็นนักเรียนที่ดีต้องเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการสอบ
11. ลากชวนมานพไปชมภาพยนตร์กลางแปลง ซึ่งมาฉายที่สนามของโรงเรียน มานพอยากไปชมภาพยนตร์มาก แต่มานพยังทำการบ้านวิชาเคมีไม่เสร็จ จึงปฏิเสธที่จะไปชมภาพยนตร์ ถ้าข้าพเจ้าเป็นมานพก็จะไม่ไปชมภาพยนตร์เช่นกัน เพราะ
 - ก. กลัวอาจารย์ทำโทษถ้าทำการบ้านไม่เสร็จ
 - ข. การรับผิดชอบหน้าที่สำคัญสำหรับทุกคน
 - ค. เป็นนักเรียนต้องรับผิดชอบการเรียนก่อนเรื่องอื่น
 - ง. ตกลงไวกับเพื่อนว่าจะต้องทำการบ้านวิชาเคมีให้เสร็จ
 - จ. ถ้าเป็นคนอื่นเมื่อยังทำการบ้านไม่เสร็จ เขาก็คงไม่ไปเช่นกัน
 - ฉ. หากทำการบ้านเสร็จแล้วค่อยไปดู คุณพ่อจะได้ให้เงินไปซื้อขนมด้วย

12. วิสุทธิ์ช่วยอาจารย์ทำงานบริการที่ห้องสมุด เห็นประสิทธิ์ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทแอบฉีกหนังสือของห้องสมุด ถ้าข้าพเจ้าเป็นวิสุทธิ์จะบอกให้อาจารย์ที่เป็นบรรณารักษ์ทราบ เพราะ
 - ก. ทุกคนที่ฉีกหนังสือของห้องสมุด สมควรได้รับการลงโทษ
 - ข. ถ้าอาจารย์ทราบทีหลังจะถูกตำหนิได้ว่าบกพร่องต่อหน้าที่
 - ค. อาจารย์จะได้ชมว่า ข้าพเจ้าเป็นคนดีมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่
 - ง. หนังสือห้องสมุดมีไว้ให้ใช้ร่วมกัน ทุกคนมีหน้าที่ต้องช่วยกันรักษา
 - จ. นักเรียนคนอื่น ๆ ที่พบคนฉีกหนังสือของห้องสมุดก็มาแจ้งให้อาจารย์ทราบเช่นกัน
 - ฉ. เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่จะต้องช่วยกันป้องกันรักษาไม่ให้นักเรียนฉีกหนังสือของห้องสมุด
13. ในชั้นเรียนของข้าพเจ้ามีการจัดเวรรักษาความสะอาด ข้าพเจ้าอยู่เวรวันจันทร์ จันทร์วันหนึ่ง แม่ของข้าพเจ้าไม่อยู่ ไปต่างจังหวัดตั้งแต่วันเสาร์ยังไม่กลับ พ่อป่วยอยู่ที่บ้าน ก่อนมาโรงเรียน พ่อบอกว่าเลิกเรียนแล้วให้รีบกลับบ้าน ข้าพเจ้าจะทำเวรให้เสร็จก่อนกลับบ้านเพราะ
 - ก. ห้องเรียนจะได้สะอาดน่าเรียน
 - ข. เป็นภาระของข้าพเจ้าต้องทำเวรตามหน้าที่
 - ค. ถ้าไม่ทำเวรประเดี๋ยวเพื่อนบอกครูจะถูกทำโทษได้
 - ง. การทำเวรสม่ำเสมอทุกคนยอมรับว่าเป็นนักเรียนที่ดี
 - จ. พ่อป่วยพอช่วยเหลือตัวเองได้ ความรับผิดชอบเรื่องเวรจึงมาก่อน
 - ฉ. เมื่อมาเรียนวันอังคารจะได้รับคำชมจากครู ซึ่งเคยชมเวรวันจันทร์เสมอ
14. หนูกำลังขับรถด้วยความเร็วสูง เพื่อรีบนำคนเจ็บหนักไปส่งโรงพยาบาล แต่บังเอิญรถติดไฟแดง ถ้าข้าพเจ้าเป็นหนู ข้าพเจ้าจะหยุดรถตามกฎหมายจราจรเพราะ
 - ก. คนขับรถทุกคนต้องช่วยรักษากฎจราจร
 - ข. เป็นการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นแก่ชีวิตและทรัพย์สิน
 - ค. ข้าพเจ้ากลัวจะถูกตำรวจจราจรจับไปลงโทษตามกฎหมาย
 - ง. ข้าพเจ้าต้องการให้คนอื่น ๆ เห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนขับรถที่ดี
 - จ. การฝ่าฝืนกฎระเบียบของสังคม ก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี
 - ฉ. คนขับรถคนอื่น ๆ ก็หยุดรถตามสัญญาณจราจรกันทุกคัน
15. โรงเรียนห้ามนักเรียนออกนอกบริเวณโรงเรียนเวลาหยุดพักกลางวัน แต่อาจารย์ผู้สอนห้องสมจิตรปล่อยนักเรียนเข้าไป 15 นาที ปรากฏว่าอาหารที่โรงอาหารจำหน่ายหมดแล้ว เพื่อน ๆ จึงชวนกันออกไปรับประทานอาหารข้างนอก แต่สมจิตรปฏิเสธไม่ยอมออกไป หากนักเรียนเป็นสมจิตร ก็จะปฏิบัติเช่นนั้นเพราะ
 - ก. รู้สึกละอายที่ร่วมกันฝ่าฝืนวินัยของโรงเรียน
 - ข. การฝ่าฝืนระเบียบของโรงเรียนจะต้องถูกลงโทษ
 - ค. เป็นนักเรียนต้องทำตามกฎระเบียบของโรงเรียน
 - ง. นักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีใครหนีออกนอกบริเวณโรงเรียน
 - จ. การละเมิดระเบียบต่าง ๆ จะทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้น
 - ฉ. การทำความชั่วแม้เพียงเล็กน้อยก็จะนำไปสู่การทำชั่วที่ยิ่งใหญ่ขึ้นทุกที

16. หลังจากโรงเรียนเลิกขณะเดินทางกลับบ้าน เพื่อน ๆ ของลามักเฝ้าเธอออกนอกทางเองอยู่เสมอ เพราะเห็นว่าการเดินทางไม่จำเป็นต้องแต่งกายให้ถูกต้องตามกฎหมายของโรงเรียน แต่ลามแต่งกายเรียบร้อย จนถึงบ้านเสมอ หากท่านเป็นลาม เหตุใดท่านจึงทำเช่นนั้น
- ก. เป็นการกระทำที่ถูกระเบียบของโรงเรียน
 - ข. นักเรียนส่วนใหญ่เขาแต่งกายเรียบร้อยเสมอ
 - ค. รู้สึกอายที่ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม
 - ง. การแต่งกายให้เรียบร้อยแสดงถึงการมีจิตใจที่ดีงาม
 - จ. หากแต่งกายผิดระเบียบ อาจารย์จะถูกลงโทษเมื่อไปโรงเรียน
 - ฉ. นักเรียนที่แต่งกายเรียบร้อยอยู่เสมอมักจะได้รับคำชมว่าเป็นคนดี
17. ตามปกติเมื่อจะเดินข้ามถนน ข้าพเจ้าจะเดินไปข้ามตรงทางม้าลาย หรือสะพานลอยสำหรับข้ามถนนเสมอเพราะ
- ก. ข้าพเจ้าต้องการเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่น ๆ
 - ข. เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องช่วยไม่ให้เกิดการจราจรติดขัด
 - ค. การเห็นแก่ความสะดวกของตนฝ่ายเดียวไม่เหมาะสมกับกาลเทศะในที่นี้
 - ง. โอกาสที่ข้าพเจ้าจะโดนรถชนบนทางม้าลายมีน้อยกว่าการข้ามทางอื่น ๆ
 - จ. ถ้าเกิดอุบัติเหตุข้าพเจ้าจะได้เป็นฝ่ายถูก และสามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้
 - ฉ. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยย่อมทำให้เกิดความปลอดภัยและความสงบสุขในสังคม
18. อู๊ดป่วยมากและเสียใจที่น้องประพจน์ไม่ตี ทำให้อาการไม่ทุเลา เขาได้ให้เปียกไปสืบทอด น้องของเขา ประพจน์ดีหรือยัง เปียกพบว่าน้องของเขายังไม่กลับตัวเป็นคนดี เมื่ออู๊ดถาม เปียกกลับตอบว่า น้องเขาเป็นคนดีแล้ว ถ้าข้าพเจ้าเป็นเปียกก็จะตอบเช่นนั้นเพราะ
- ก. เป็นหน้าที่ของผู้เยี่ยมไข้ต้องให้กำลังใจคนไข้
 - ข. ถ้าคนอื่นเป็นข้าพเจ้าก็คงกระทำเช่นที่ข้าพเจ้ากระทำ
 - ค. การกล่าวเท็จถ้าได้ผลคุ้มค่า ไม่ขัดสิทธิผู้อื่น ก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง
 - ง. เมื่ออู๊ดทุเลา ญาติพี่น้องจะได้ชมเชยข้าพเจ้าว่าเก่ง ช่วยคนไข้ให้อาการดีได้
 - จ. การกระทำในเหตุผลที่ถูกต้องแม้ว่าจะละอายใจบ้างที่ต้องกล่าวเท็จแต่ก็ได้ผลคุ้มค่าต่อชีวิตคน
 - ฉ. การบอกตามตรงจะทำให้อู๊ดป่วยมากขึ้น ญาติพี่น้องอู๊ดจะโทษว่าข้าพเจ้าซ้ำเติมให้อู๊ดป่วยมากขึ้น
19. ละเอียดตั้งใจจะพาเพื่อน ๆ ไปรับประทานอาหารที่ภัตตาคารแห่งหนึ่ง ซึ่งอร่อย ราคาประหยัด เมื่อขับรถไปถึงพบว่าไม่มีที่พอที่จะจอดได้ เพื่อนบางคนบอกให้จอดตรงป้ายห้ามจอดเพราะยังมีรถคันอื่น ๆ จอดอยู่ แต่บางคนบอกให้ไปรับประทานอาหารที่อื่นแทน ถ้าท่านเป็นละเอียด ท่านจะตัดสินใจขับรถไปรับประทานอาหารที่อื่น เพราะ
- ก. เพราะกลัวตำรวจจับ
 - ข. เพราะเพื่อน ๆ เห็นด้วย
 - ค. เพราะไม่อยากทำผิดกฎจราจร
 - ง. เพราะเพื่อนจะได้ชมว่าเป็นคนมีวัฒนธรรมรู้จักกฎจราจร
 - จ. เพราะไม่อยากจอดรถกีดขวางผู้อื่น แม้ว่าตำรวจจะจับหรือไม่ก็ตาม
 - ฉ. เพราะไม่ต้องการให้เพื่อน ๆ พลอยเดือดร้อนอับอายไปด้วย ถ้าถูกตำรวจจับ

20. ธานีบังเอิญเห็นเด็กเกอร์คนหนึ่งชกต่อยกัน เด็กคนหนึ่งรู้จักกับธานีและได้รับบาดเจ็บมากหลังจากชกต่อยกันเขาขอร้องให้ธานีเป็นพยานให้เมื่อมีการสอบสวน ถ้าข้าพเจ้าเป็นธานีข้าพเจ้าจะไม่เป็นพยานให้เพราะ
- ก. การเป็นพยานให้คนเกอร์ ผลได้ไม่เท่าผลเสีย
 - ข. เป็นการดีที่ไม่เป็นพยานและไม่มีใครว่าข้าพเจ้าด้วย
 - ค. ถ้าข้าพเจ้าไม่เป็นพยานให้ก็ไม่ขัดต่อกฎเกณฑ์ใด ๆ
 - ง. เป็นการกล่าวหาในการไม่เป็นพยาน ถ้าข้าพเจ้ามีเหตุผลดีพอ
 - จ. ข้าพเจ้ากลัวว่าเด็กอีกคนจะมาแก้แค้นข้าพเจ้าภายหลัง ถ้าเป็นพยานให้
 - ฉ. การไม่ทราบสาเหตุการทะเลาะวิวาทตั้งแต่ต้นแล้วเป็นพยานให้ใครคนหนึ่งจึงไม่เหมาะสม
21. วิภาเห็นสายใจซึ่งเป็นเพื่อนสนิท ถูบแกวกระดาษออกจากโรงอาหาร และเดินดื่มน้ำในแก้วมาจนถึงมุมตึกเรียน จึงโยนแกวกระดาษทิ้งไว้ตรงนั้น ถ้านักเรียนเป็นวิภาจะเตือนสายใจให้เก็บแกวกระดาษไปทิ้งในถังขยะเพราะ
- ก. จะได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นนักเรียนตัวอย่าง
 - ข. นักเรียนทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียนอยู่แล้ว
 - ค. การช่วยกันรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียนทำให้โรงเรียนสะอาดน่าอยู่
 - ง. จะได้ไม่ต้องฟังครูอบรมเรื่องการทิ้งแกวกระดาษในบริเวณโรงเรียนที่หน้าเสาธงซ้ำอีก
 - จ. นักเรียนทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียนตามที่โรงเรียนกำหนด
 - ฉ. เพื่อนคนอื่น ๆ ที่พบเห็นนักเรียนทิ้งขยะในบริเวณโรงเรียนก็จะเตือนไม่ให้ทิ้งขยะเหมือนกัน
22. อารมณ์เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่มีฐานะร่ำรวย ใจดี จนทุกคนยกย่องให้เป็นแม่พระแห่งชุมชนแห่งนี้ นายจ่องซึ่งเป็นนักเลงการพนันได้ยื่นข้อเสนอของอารมณ์จึงมาพบ ขอยืมเงินจำนวน 5,000 บาท เพื่อนำไปรักษาภรรยา ซึ่งกำลังป่วยหนัก โดยนำลูกสาวมามอบให้เป็นเด็กรับใช้อารมณ์จนกว่าจะมีเงินมาคืน ทั้งนี้เพราะไม่มีอะไรที่จะนำมาเป็นหลักประกัน เนื่องจากเขานำไปเล่นการพนันเสียหมดแล้วเพื่อนบ้านอารมณ์คัดค้านว่าอย่าให้ แต่สามีของอารมณ์ให้ลองดูสักครั้ง ถ้านักเรียนเป็นอารมณ์นักเรียนจะให้ความช่วยเหลือเพราะเหตุใด
- ก. เชื่อตามที่สามีบอก
 - ข. กลัวนายจ่องทำร้ายถ้าไม่ช่วย
 - ค. ไม่ต้องการพบเห็นคนในครอบครัวนายจ่องเดือดร้อน
 - ง. ทุกคนจะได้ยกย่องว่าใจดีสมกับที่เป็นแม่พระแห่งชุมชน
 - จ. เป็นหน้าที่ของนักสังคมสงเคราะห์จะต้องให้ความช่วยเหลือ
 - ฉ. เต็มใจที่จะได้มีโอกาสช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์แม้นายจ่องจะไม่นำลูกมาเป็นตัวประกันก็จะให้ยืมเงิน

23. นิดามีพี่น้อง 6 คน เธอเป็นลูกคนโต วันหนึ่งแม่ซื้อเสื้อมา 6 ตัวและให้ลูก ๆ เลือกเอาคนละ 1 ตัว แต่นิดาเกิดชอบและพอใจอยากจะได้ 2 ตัว หากเธอเอาเสื้อไป 2 ตัว น้องอีก 1 คนจะไม่ได้เสื้อ ถ้าข้าพเจ้าเป็นนิดาจะเลือกเอาเสื้อที่แม่ซื้อมาให้ 1 ตัวเท่านั้นเพราะ
- แม่ซื้อเสื้อมาฝากลูก ๆ ทุกคน
 - ไม่ต้องการให้เกิดการทะเลาะกันในหมู่พี่น้อง
 - พ่อแม่จะได้พอใจว่าข้าพเจ้ารู้จักเอื้อเฟื้อแก่น้อง ๆ
 - รู้สึกอายแก่ใจตนเอง เพราะข้าพเจ้าเป็นพี่คนโต
 - ถ้าเอาเสื้อ 2 ตัว พ่อแม่จะตำหนิได้ว่าเอาเปรียบน้อง
 - เป็นพี่คนโตต้องเสียสละ และให้ความยุติธรรมแก่น้อง ๆ
24. ทุก ๆ วันก่อนนารีจะไปโรงเรียน จะช่วยทำงานบ้านจนเรียบร้อย วันหนึ่งเธอตื่นสาย เธอรีบทำงานบ้านจนเสร็จ ซึ่งเธอรู้ดีว่า ถึงเวลาโรงเรียนเข้าแล้ว เธอจึงรีบวิ่งไปโรงเรียนอย่างรวดเร็ว ขณะที่นารีกำลังจะข้ามถนนหน้าบริเวณโรงเรียน เธอเห็นชายตาบอดยืนเก้ ๆ กัง ๆ กำลังจะข้ามถนน ถ้าข้าพเจ้าเป็นนารี ข้าพเจ้าจะช่วยลุงชายตาบอดข้ามถนนเพราะ
- ถ้าไม่ช่วยคนอื่นเห็นเข้าจะถูกตำหนิได้
 - ผู้ที่พบเห็นจะได้ชมเชยว่าเป็นคนมีน้ำใจ
 - เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีที่จะต้องช่วยคนพิการ
 - เป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้ทำประโยชน์ให้กับบุคคลอื่น
 - ถ้าเป็นคนอื่น ๆ เขาก็ต้องช่วยลุงชายตาบอดข้ามถนนเช่นกัน
 - คนพิการเป็นคนที่มีความสำคัญและศักดิ์ศรี ดังนั้น ข้าพเจ้าจะต้องช่วยเขา
25. ตอนเที่ยงของวันหนึ่ง เพื่อนบ้านมาหาส่งที่โรงเรียน และบอกว่าคุณพ่อของสง่าป่วยหนักต้องนำส่งโรงพยาบาล สง่ารีบขับรถตามพ่อไปที่โรงพยาบาลทันที ระหว่างทางพบผู้หญิงคนหนึ่งถูกรถชนได้รับบาดเจ็บสาหัส นอนอยู่ข้างถนน สง่าเห็นดังนั้นจึงจอดรถนำผู้หญิงคนนั้นส่งโรงพยาบาล ถ้าข้าพเจ้าเป็นสง่าก็จะทำเช่นนั้นเพราะ
- ต้องการให้คนอื่นยกย่องว่าข้าพเจ้ามีน้ำใจ
 - หากไม่ช่วยคนอื่นพบเข้าต้องได้รับการตำหนิติเตียน
 - หากคนอื่นเป็นเช่นข้าพเจ้าก็ต้องให้ความช่วยเหลือคนเจ็บเช่นกัน
 - ข้าพเจ้าเป็นคนเจอเหตุการณ์นี้ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือเขา
 - การอยู่ในสังคมเดียวกันควรให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อมีโอกาสทำได้
 - ต้องการให้เขาได้รับความปลอดภัย และข้าพเจ้าก็รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น

ตาราง 5 แสดงค่าความยากง่าย (p) และค่าอำนาจจำแนก (r) ของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
เรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ข้อที่	p	r	ข้อที่	p	r
1	.59	.22	21	.56	.67
2	.74	.30	22	.30	.30
3	.78	.37	23	.56	.67
4	.39	.63	24	.67	.52
5	.22	.37	25	.63	.59
6	.26	.30	26	.67	.44
7	.59	.37	27	.37	.30
8	.52	.44	28	.56	.52
9	.33	.22	29	.48	.52
10	.54	.41	30	.57	.78
11	.57	.48	31	.33	.44
12	.54	.26	32	.41	.44
13	.31	.48	33	.72	.48
14	.61	.56	34	.63	.67
15	.65	.56	35	.76	.33
16	.70	.59	36	.56	.59
17	.52	.44	37	.35	.56
18	.41	.67	38	.69	.56
19	.56	.74	39	.67	.59
20	.46	.41	40	.54	.20

ค่าความเชื่อมั่น 0.84

ตาราง 6 คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มทดลองที่ 1, 2

คนที่	กลุ่มทดลองที่ 1		กลุ่มทดลองที่ 2	
	ก่อนสอน	หลังสอน	ก่อนสอน	หลังสอน
1	20	26	12	22
2	17	24	23	28
3	25	23	21	28
4	21	28	28	29
5	26	29	18	38
6	25	26	31	37
7	31	34	18	38
8	24	32	18	34
9	17	19	22	27
10	28	33	17	19
11	31	35	23	30
12	31	33	22	26
13	16	20	24	33
14	30	36	21	29
15	25	40	18	20
16	22	27	27	28
17	22	24	23	35
18	19	5	19	29
19	24	21	19	28
20	25	35	29	27
21	21	28	26	33
22	30	34	23	30
23	19	32	27	27
24	18	26	20	25
25	23	31	18	35

ตาราง 7 คะแนนการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของกลุ่มทดลองที่ 1, 2

คนที่	กลุ่มทดลองที่ 1		กลุ่มทดลองที่ 2	
	ก่อนสอน	หลังสอน	ก่อนสอน	หลังสอน
1	121	123	94	115
2	120	117	105	121
3	87	114	116	122
4	118	120	125	126
5	117	116	103	120
6	119	103	118	127
7	119	123	108	120
8	104	126	116	111
9	102	108	97	113
10	114	122	73	107
11	115	118	125	128
12	121	122	107	116
13	106	131	128	134
14	110	129	122	115
15	120	119	103	116
16	120	113	98	84
17	96	117	104	118
18	86	130	91	94
19	120	128	97	119
20	121	115	117	127
21	114	131	125	123
22	112	123	120	118
23	117	117	112	126
24	120	115	113	133
25	109	117	89	117

ภาคผนวก ค

- แผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา
- แผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสภาัจฉา

แผนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 / 2546
 หน่วยการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนา เรื่อง ขรวาธธรรม 4 เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ขรวาธธรรม 4 เป็นหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติของบุคคลทั่วไป พึงมีความสัตย์ ความอดทน ความเสียสละ และความข่มใจ เพื่อสร้างความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้าและความสุขในการดำเนินชีวิต

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. นักเรียนสามารถอธิบายความหมาย และองค์ประกอบของขรวาธธรรม 4 ได้
2. นักเรียนสามารถวิเคราะห์การกระทำของบุคคลต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามหลักขรวาธธรรม 4
3. นักเรียนสามารถนำหลักขรวาธธรรม 4 มาใช้ในชีวิตประจำวันได้

สาระการเรียนรู้

ขรวาธธรรม แปลว่า แนวทางหรือข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป เพื่อสร้างความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีวิต และการมีชีวิตร่วมอยู่กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ประกอบด้วย

1. สัจจะ คือ ความจริงใจ
2. ทมะ คือ การฝึกฝนตนเองและข่มใจตนเอง
3. ขันติ คือ ความอดทน
4. จาคะ คือ ความเสียสละ

ประโยชน์ของขรวาธธรรม 4

1. เป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป

ฯลฯ

กระบวนการเรียนรู้

1. ขั้นนำ

1.1 ครูแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 คน โดยนักเรียนเลือกกลุ่มกันเอง ให้แต่ละกลุ่มเลือกประธาน เลขานุการ และผู้รายงาน

1.2 ครูสนทนากับนักเรียนถึงห้องเรียนที่มีความเป็นระเบียบวินัย นักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข และห้องเรียนที่นักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความไม่สงบสุข ขาดความเป็นระเบียบวินัย

2. ขั้นสอน

2.1 ศีลสิกขา จากการสนทนาในขั้นนำ ครูให้นักเรียนพิจารณาว่าตนเองจะเลือกกระทำสิ่งดีหรือไม่ดี โดยบันทึกลงในใบกิจกรรมที่ 1 ด้วยคำถามต่อไปนี้

- ห้องเรียนที่มีนักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มีระเบียบวินัย นักเรียนจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรบ้าง

- ห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย เพราะนักเรียนปฏิบัติต่อกันอย่างไร

- นักเรียนรู้สึกอย่างไรกับห้องเรียนที่มีระเบียบวินัย มีความสงบสุข และห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย

- ในห้องเรียนนี้ ใครบ้างที่ได้รับการยกย่องชื่นชมจากเพื่อน ๆ คนเหล่านั้น เขามีนิสัยความประพฤติ บุคลิกภาพ หรือปฏิบัติอย่างไรกับเพื่อน ๆ

- นักเรียนเคยได้รับการยกย่องชื่นชม จากเพื่อน ๆ หรือไม่ เกิดจากการปฏิบัติตนอย่างไร

- นักเรียนไม่พอใจเพื่อน ๆ เนื่องจากเขาปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างไร

- ห้องเรียนที่ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง นักเรียนคิดว่า เพราะนักเรียนแต่ละคนปฏิบัติต่อกันอย่างไร

2.2 จิตศึกษา (สมาธิ) ให้นักเรียนทำสมาธิ เพื่อผ่อนคลายความเครียด และมีใจจดจ่ออยู่ในเรื่องที่จะเรียนแล้วเปลี่ยนมากำหนดรู้ความรู้สึกของตนเองประมาณ 5 นาที แล้วนำปัญญาไปใช้ในขั้นต่อไป

2.3 ปัญญาศึกษา เมื่อนักเรียนออกจากสมาธิแล้ว ให้นักเรียนทุกกลุ่มศึกษาเอกสารประกอบการเรียน เรื่อง ฆราวาสธรรม 4 พร้อมกรณีตัวอย่างสั้น ๆ ในใบกิจกรรมที่ 2,3,4,5 โดยให้แต่ละกลุ่มช่วยกันระดมความคิด และวิเคราะห์การกระทำของบุคคลต่าง ๆ และตอบคำถามลงในใบกิจกรรมที่ 2,3,4,5 ตามลำดับ

2.4 เสนอผลการอภิปราย โดยให้ตัวแทนกลุ่มออกมารายงานแนวปฏิบัติของกลุ่ม

3. ขั้นสรุป ครูและนักเรียนช่วยกันสรุปบทเรียน เสนอแนะทางเลือก และแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้อง

การวัดผลประเมินผล

1. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมในการเรียน
2. ดูจากผลงานและคำตอบในใบกิจกรรมที่ 1 – 5

แหล่งการเรียนรู้

1. เอกสารประกอบการเรียน เรื่อง ฆราวาสธรรม 4
2. กรณีตัวอย่างสั้น ๆ ในใบกิจกรรมที่ 2 – 5
3. ใบกิจกรรมที่ 1 – 5

ใบกิจกรรมที่ 1

ชื่อ.....ชั้น.....เลขที่.....กลุ่มที่.....

ให้นักเรียนทุกคนทบทวนความคิดเกี่ยวกับการกระทำ จากการสนทนาในขั้นนำ แล้วตอบคำถามต่อไป

1. ห้องเรียนที่มีนักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มีระเบียบวินัย นักเรียนจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2. ห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย เพราะนักเรียนปฏิบัติตนกันอย่างไร

.....

.....

.....

3. นักเรียนรู้สึกอย่างไรกับห้องเรียนที่มีระเบียบวินัย มีความสงบสุข และห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย

.....

.....

.....

4. ในห้องเรียนนี้ ใครบ้างที่ได้รับการยกย่องชื่นชมจากเพื่อน ๆ คนเหล่านั้น เขามีนิสัยความประพฤติ บุคลิกภาพ หรือปฏิบัติอย่างไรกับเพื่อน ๆ

.....

.....

.....

5. นักเรียนเคยได้รับการยกย่องชื่นชม จากเพื่อน ๆ หรือไม่ เกิดจากการปฏิบัติตนอย่างไร

.....

.....

.....

6. นักเรียนไม่พอใจเพื่อน ๆ เนื่องจากเขาปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างไร

.....

.....

.....

7. ห้องเรียนที่ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง นักเรียนคิดว่า เพราะนักเรียนแต่ละคนปฏิบัติต่อกันอย่างไร

.....

.....

.....

ใบกิจกรรมที่ 2 (พรวาธรรม 4)

กลุ่มที่.....

สมาชิกกลุ่ม 1.....2..... 3.....
4..... 5.....

ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มอ่านกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ แล้วช่วยกันตอบคำถามต่อไปนี้

1. สุชาติเป็นนักเรียนชั้น ม. 2 เมื่อครูให้การบ้านมา ไม่ว่าจะป็นวิชาใดก็ตาม เขาจะรับทำให้เสร็จส่งตามกำหนดเวลาเสมอ

คำถาม 1. สุชาติยึดหลักพรวาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของสุชาติจะส่งผลอย่างไรบ้าง

2. พิเชษฐ์มักจะถูกเพื่อน ๆ ล้ออยู่เสมอว่าเป็นลูกที่ไม่มีพ่อไม่มีแม่ อยู่กับตายาย วันหนึ่งถูกเพื่อนล้ออีก พิเชษฐ์โมโหเลยชกต่อยเพื่อนคนนั้นจนได้รับบาดเจ็บ

คำถาม 1. พิเชษฐ์ขาดหลักพรวาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของพิเชษฐ์จะเป็นอย่างไร

3. จะมีวิธีแก้ปัญหาให้พิเชษฐ์ได้อย่างไร

3. บุญถิ่น เป็นลูกชายของเศรษฐี เมื่อเขาอายุครบเกณฑ์ทหาร บุญถิ่นไม่อยากไปเกณฑ์ทหาร เพราะกลัวลำบาก จึงให้พ่อแม่เอาเงินไปให้เจ้าพนักงาน ที่ทำการคัดเลือก เพื่อไม่ให้ถูกเกณฑ์ทหาร

คำถาม 1. บุญถิ่น ทำผิดหลักพรวาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลจากการกระทำของบุญถิ่นจะมีผลกระทบต่อสิ่งใด

3. จะมีวิธีแก้ไขปัญหของบุญถิ่นอย่างไร

ใบกิจกรรมที่ 3 (พรวาธรรม 4)

1. ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง มีโรงเรียนที่เป็นสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานของคนในหมู่บ้านนั้น แต่ทางโรงเรียนยังขาดโต๊ะสำหรับที่จะให้นักเรียนนั่งรับประทานอาหารกลางวัน เวลาจะรับประทานอาหารนักเรียนก็นั่งกับพื้น ครู – อาจารย์ ในโรงเรียนเลยคิดจะขอบริจาคเงินหรือสิ่งของวัสดุจากชาวบ้านตามศรัทธา เพื่อที่จะได้จัดหาโต๊ะมาให้นักเรียนได้นั่งรับประทานอาหาร นายสุขก็เป็นคนหนึ่งที่อยู่ในบ้าน ซึ่งเขามีอาชีพค้าขายมีฐานะร่ำรวย เมื่อคณะครูได้ไปขอบริจาค นายสุขกลับตอบปฏิเสธไปและพูดด้วยความไม่พอใจว่าลูกของตนไม่ได้เข้าเรียนในหมู่บ้านนี้ เพราะเขาส่งลูกเข้าไปเรียนในตัวจังหวัดทุกคน

คำถาม 1. การกระทำของนายสุขขาดหลักพรวาธรรม 4 ข้อใด

.....

2. ผลของการกระทำของนายสุขจะส่งผลกระทบอย่างไร

.....

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหานายสุขอย่างไร

.....

2. อ้อยเป็นนักเรียนที่พักอยู่หอ ที่หอพักก็มีเพื่อน ทั้งคนฐานะมั่งมีและยากจน อ้อยเป็นคนหนึ่งที่ยากจน วันหนึ่งเพื่อนชวนอ้อยไปเที่ยวเรค ตั้งแต่เกิดมา อ้อยไม่เคยไปเที่ยวเรคเลย อ้อยจึงอยากไปดูว่าเป็นอย่างไร พอไปถึง อ้อยรู้สึกมีความสุขสนุกสนานตื่นเต้นมาก เพราะได้เดินกรีดกับเพื่อน ๆ คินต่อมาเพื่อนมาชวนอ้อยไปเที่ยวอีกซึ่งอ้อยก็อยากไปแต่อ้อยมาคิดดูแล้ว การไปเที่ยวเรคไม่ใช่สิ่งที่ดีเลย เสียเงินเปล่า เงินก็ยังหาเองไม่ได้ต้องขอจากคุณพ่อคุณแม่ เมื่อคิดได้นั้นอ้อยเลยบอกปฏิเสธกับเพื่อนว่าไม่ไป

คำถาม 1. อ้อยยึดหลักพรวาธรรม 4 ข้อใด

.....

2. ถ้าอ้อยไปเที่ยวเรคตามใจตนเอง จะมีผลกระทบต่อสิ่งใดบ้าง

.....

3. ถ้านักเรียนเป็นอ้อย นักเรียนจะแนะนำเพื่อน ๆ อย่างไร

.....

ใบกิจกรรมที่ 4 (ขรราวาธรรม 4)

1. ดอนเป็นคนต่างจังหวัดเข้ามาเรียนต่อมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพ หอพักที่ดอนพักอยู่นั้นก็มีนักเรียนหญิงที่สวยงามพุดจากก็เพราะเอาใจเก่ง นักเรียนคนนี้ก็เข้ามาติดสนิทกับดอน ในที่สุดก็เลยได้เสียกัน ด้านพ่อแม่ส่งเงินมาให้เรียนหนังสือ แต่ดอนก็เอาไปให้นักเรียนหมด ในที่สุดดอนก็ถูกไล่ออกจากมหาวิทยาลัย

คำถาม 1. ดอนขาดขรราวาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของดอนจะส่งผลกระทบอย่างไรบ้าง

3. จะป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดขึ้นกับดอนอย่างไร

2. ดอนเป็นเด็ก อุ่มมีนิสัยชอบลักเล็กขโมยน้อย เวลาแม่ค้าหาบของมาขาย อุ่มจะพยายามหยิบสิ่งของของแม่ค้าตอนกำลังเปลือ เมื่อขโมยได้เขาจะมีความภูมิใจ ถือว่าตัวเองเก่งมีความสามารถ พอโตขึ้นอุมก็คิดว่าการลักขโมย เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรทำ เขานึกเสียใจและสงสารแม่ค้าต่อเหตุการณ์ที่ผ่านมา อุมจึงให้สัญญากับตัวเองว่าต่อไปเขาจะไม่ลักเล็กขโมยน้อยอีกเป็นอันขาด

คำถาม 1. แสดงว่าอุมเริ่มมีหลักขรราวาธรรม 4 ข้อใด

2. ถ้าอุมยังไม่เลิกประพฤติอีกจะมีผลกระทบต่อสิ่งใด

3. ถ้าอุมยังไม่เลิกนิสัยชอบขโมย นักเรียนซึ่งเป็นเพื่อนรักกับอุมจะมีวิธีการช่วยเหลืออุมอย่างไร

3. นายองอาจทำงานที่บริษัทแห่งหนึ่ง เขาเป็นคนที่ทำงานเก่งขยันขันแข็งในการทำงานจนได้รับความไว้วางใจ จากผู้อำนวยการบริษัท วันหนึ่งทางธนาคารจะมารับเงินพำนี้เข้า แต่ผู้อำนวยการเกรงว่าจะมาไม่ทัน เลยฝากกุญแจไว้กับองอาจ ปรากฏว่านายองอาจได้ใช้กุญแจเปิดเซฟแล้วขโมยเงินของบริษัทหนีไป

คำถาม 1. นายองอาจละเมิดหลักขรราวาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลจากการกระทำของนายองอาจจะมีผลกระทบอย่างไร

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหานายองอาจได้อย่างไร

ใบกิจกรรมที่ 5 (ขรรวาวาธรรม 4)

1. ด้าไม่ชอบวิชาคณิตศาสตร์ เพราะเขาสอบที่ไรตกหรือเกือบตกทุกที ดังนั้นเขาจึงเกิดความท้อแท้ คิดที่จะหนีเรียนวิชาคณิตศาสตร์ แต่เกรงว่าถ้าเขาหนีเรียนยิ่งจะทำให้เขาไม่เข้าใจมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือสงสารพ่อแม่ที่ส่งเขาเรียนด้วย เมื่อคิดได้ดังนั้น ด้าจึงเอาใจใส่ต่อวิชาคณิตศาสตร์เพิ่มมากขึ้นโดยการซักถามจากเพื่อนหรือครู ถ้าสิ่งไหนที่ยังไม่เข้าใจ

คำถาม 1. ด้าเริ่มยึดหลักขรรวาวาธรรม 4 ข้อใด

.....

2. ถ้าด้าหนีเรียนคณิตศาสตร์นักเรียนคิดว่าจะเป็นอย่างไร

.....

.....

3. ถ้านักเรียนเป็นด้าจะมีวิธีการแก้ไขปัญหายังไร

.....

.....

2. ปองพลมีฐานะทางบ้านไม่ค่อยสู้ดีนัก เขาต้องใช้เวลาตอนปิดเทอมมาขับสามล้อ เพื่อที่จะเอาเงินไปเสียค่าเทอม ซึ่งช่วงปิดเทอมนั้นอยู่ในช่วงเดือนเมษายน มีอากาศร้อนมาก ยิ่งตอนเที่ยงแล้วยิ่งร้อน พอถึงใกล้เที่ยงหรือบ่ายแก่ ๆ พวกที่ขับสามล้อด้วยกันจะไม่ค่อยขับเพราะสู้แดดไม่ไหว พวกเขาจะเข้าไปพักอาบน้ำและพักผ่อน แต่ปองพลเขาจะไม่ยอมหยุดพัก ถึงแดดร้อนแค่ไหน เขาก็ทนได้

คำถาม 1. ปองพลถือว่ามีหลักขรรวาวาธรรม 4 ข้อใดมากที่สุด

.....

2. ผลของการประพฤติปฏิบัติของปองพลจะส่งผลอย่างไรบ้าง

.....

.....

3. แดงไปยืมเงินเพื่อนมา 2,000 บาท เขาได้ให้สัญญากับเพื่อนว่าจะนำมาใช้คืนภายใน 2 สัปดาห์ แต่เมื่อ 2 สัปดาห์ ผ่านไปแล้ว แดงก็ยังไม่ได้ใช้คืน

คำถาม 1. แดงผิดหลักขรรวาวาธรรม 4 ข้อใด

.....

2. ผลจากการกระทำของแดงจะส่งผลอย่างไร

.....

.....

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหายของแดงอย่างไร

.....

.....

.....

เอกสารประกอบการเรียน เรื่อง ฆราวาสธรรม 4

ฆราวาส คือ บุคคลผู้ครองเรือน ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มีใช้นักบวช หรือพระสงฆ์ ดังนั้นฆราวาสก็คือ

ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปที่มีอาชีพแตกต่างกัน เช่น เป็นชาวนา ชาวไร่ พ่อค้า ข้าราชการ แพทย์ หรือนักเรียน นักศึกษา เป็นต้น บุคคลเหล่านี้จะมีครอบครัวแล้ว หรือเป็นคนโสดก็เรียกว่าฆราวาสหรือผู้ครองเรือนทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้ฆราวาสจึงแปลว่า แนวทางหรือข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป เพื่อสร้างความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีวิต รวมถึงการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

1. สัจจะ หมายถึง ความจริงใจ การรักษาความสัตย์ การพูดจริงทำจริง อาจแสดงออกได้ 5 ทาง คือ

1.1 ความจริงใจหรือสัจจะต่อตนเอง หมายถึง การซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีศีลธรรมประจำใจ มีความละเอียดใจ เกรงกลัวต่อการทำความชั่วแต่มีความมุ่งมั่นที่จะประพฤติตนเป็นคนดี บุคคลใดถ้าขาดสัจจะต่อตนเองแล้ว ย่อมจะโกหกคดโกงหรือหลอกลวงผู้อื่นได้โดยง่าย

1.2 ความจริงใจต่อบุคคลอื่น หมายถึง มีความซื่อตรงจริงใจประพฤติดี ปฏิบัติดีอย่างตรงไปตรงมาต่อบุคคลที่เราเกี่ยวข้องกับตัว เช่น บิดามารดา ผู้มีพระคุณ ครูอาจารย์ มิตรสหาย ผู้ร่วมงานทั้งระดับสูงกว่าและต่ำกว่า ความจริงใจต่อบุคคลเหล่านี้ แสดงออกด้วยการไม่ทรยศคดโกงหักหลังเบียดบังผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง ไม่กลับกลอกเหลวไหล คือ เมื่ออยู่ต่อหน้าพูดจาปราศรัยด้วยดี แต่พอกลับหลังกลับหน้าให้ร้าย

1.3 ความจริงใจต่อหน้าที่การงาน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความรับผิดชอบ ทำงานของตนด้วยความซื่อสัตย์ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง และพวกพ้องด้วยการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ หรือผิดจากทำนองคลองธรรม ตั้งใจทำงานให้สำเร็จด้วยความระมัดระวัง ไม่เลินเล่อ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง มีความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงและเกิดผลดี

1.4 ความจริงใจหรือมีสัจวาจา หมายถึง การรักษาคำพูด คำมั่นสัญญา เมื่อรับปากว่าจะทำอะไรแล้วจะต้องพยายามกระทำตามที่รับปากไว้ให้ได้ ปากกับใจตรง ไม่พูดปดหรือกล่าวให้ร้ายผู้อื่น

1.5 ความจริงใจต่อประเทศชาติ หมายถึง การเคารพยึดมั่นในกฎระเบียบข้อบังคับของชาติ มีความจงรักภักดีต่อสถาบันสำคัญ คอยป้องกันภัยที่จะมีผลต่อประเทศและไม่กระทำการใด ๆ อันจะเป็นการบ่อนทำลาย หรือทำให้ประเทศชาติต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง

2. ทมะ หมายถึง การฝึกฝนตนเองและข่มใจตนเองทางด้านต่าง ๆ ซึ่งแบ่งพิจารณาได้ดังนี้

2.1 การฝึกฝนตนเอง คือ รู้จักฝึกนิสัยให้รู้จักการแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้า หรือฝึกตนเองให้สำนึกอยู่ในเหตุผลและคุณธรรม การที่เรารู้ว่าตนเองมีข้อบกพร่องอะไรแล้วหาทางแก้ไขหรือพยายามฝึกตนเองให้กระทำแต่ความดี เช่นนี้ย่อมจะช่วยให้ชีวิตการครองเรือนประสบแต่ความสุขความสำเร็จตามที่ได้มุ่งหวังไว้

2.2 การข่มใจตนเอง คือ การยับยั้งจิตใจของตนมิให้หลงมัวเมาอยู่กับอบายมุข ฟุ้งซ่านทะยานอยากกับสิ่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรม รวมทั้งรู้จักควบคุมอารมณ์มิให้โกรธง่ายหรือเกลียดง่าย

3. **ขันติ** หมายถึง ความอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้ที่มีขันติเท่ากับเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็ง มีความเพียรพยายามกระทำความดี และเอาชนะความชั่ว แนวปฏิบัติเกี่ยวกับขันติมี 4 ประการ คือ

3.1 การอดทนต่อความลำบาก หมายถึง การมีจิตใจเข้มแข็งพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ โดยอดทนต่อความลำบากที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ หรือความยากลำบากจากประเภทของงาน

3.2 ความอดทนต่อความทุกข์ กล่าวคือ คนเราทุกคนย่อมจะหลีกเลี่ยงจากความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่พ้น แต่เมื่อเกิดความเจ็บปวดขึ้นมากก็ต้องหาทางรักษามิใช่โอ้อวดท้อแท้หรือแสดงอาการที่น่าสมเพชเวทนาเกินกว่าเหตุ หรืออ้างเอาความทุกข์ความเจ็บป่วยมาใช้เพื่ออภิสิทธิ์หรือเพื่อละเว้นการปฏิบัติต่าง ๆ จะทำให้จิตใจของเราเกิดความอ่อนแอกลายเป็นบุคคลน่ารำคาญ และไม่สามารถจะเป็นผู้นำคนอื่นได้

3.3 ความอดทนต่อความไม่พอใจ ความเจ็บใจ หมายถึง ความอดทนที่จะไม่กระทำการโต้ตอบเมื่อถูกตำ โกรธแค้น ถูกดูหมิ่น ถูกนิทา ถูกผู้อื่นยั่วเย้า เป็นต้น บุคคลที่ขาดความอดทนย่อมเกิดโทสะได้ง่ายและมักจะแก้ไขเหตุการณ์ด้วยอารมณ์ชั่ววูบ ในชีวิตประจำวันเราจะต้องเผชิญกับสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจอยู่เนือง ๆ ฉะนั้นถ้าหากเรามีคุณธรรมข้อนี้อยู่ในจิตใจก็จะช่วยทำให้หลีกเลี่ยงจากความเดือดร้อนวุ่นวายไปได้ด้วยดี

3.4 ความอดทนต่ออำนาจกิเลส หมายถึง อดทนต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามายั่วยวนช่วยให้หลงใหล หมกมุ่นมัวเมา คนที่สามารถอดทนต่อสิ่งยั่วยวนได้ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง

4. **จาคะ** หมายถึง ความเสียสละ มีจิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ตระหนี่และเห็นแก่ตัว จาคะในที่นี้แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ

4.1 สละวัตถุสิ่งของ คือ สละทรัพย์สินของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างสะพาน โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น บำรุงศาสนา ตลอดจนสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยและผู้ตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ คนเราอยู่ในสังคมต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามความสามารถและตามกำลังทรัพย์สินของแต่ละคน

4.2 สละอารมณ์ คือ เป็นคนที่รู้จักปล่อยอารมณ์ที่จะทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นมัว และเป็นข้าศึกต่อความสงบทางใจ เช่น ความโกรธ ความเกลียดชัง เป็นต้น ออกจากจิตใจ เพราะการเก็บกดอารมณ์ขุ่นมัวไว้นั้น ทำให้ใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส ทั้งยังทำให้ตัวเองทุกข์กายและทุกข์ใจอีกด้วย ดังนั้นเราจึงควรสละอารมณ์ที่ไม่ดีออกจากจิตใจของตนเอง

คุณประโยชน์ของขรรวาสธรรม 4

ขรรวาสธรรมมีคุณประโยชน์ต่อบุคคลและสังคมเป็นอเนกประการดังนี้

1. การปฏิบัติตนตามขรรวาสธรรมด้วยการมีสัจจะ จะทำให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าผู้อื่นให้ความเคารพนับถือว่าเป็นผู้มีความจริงใจ รักษาคำสัตย์ มีความมั่นคงหนักแน่นไม่โลเล ผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในสัจจะย่อมสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างได้ผล และจะสร้างความผาสุกเป็นปึกแผ่นให้กับครอบครัวได้โดยง่าย

2. การปฏิบัติตนตามขรรวาสธรรมด้วยการมีหิมนั้น จะทำให้อยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่น ทั้งในครอบครัวและในสังคมได้อย่างเป็นสุข ปราศจากข้อพิพาทบาดหมางกัน ผู้ที่มีหิมน้อมมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าไม่มีใครมีข้อบกพร่อง และย่อมหลีกเลี่ยงจากอบายมุขทั้งปวง

3. การปฏิบัติตนตามขรรวาสธรรมด้วยการมีขันติ จะทำให้สามารถหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมนานาประการ เพราะมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง มีความอดทนอดกลั้น ไม่หลงมัวเมา กับสิ่งยั่วยวนต่าง ๆ สำหรับคุณธรรมข้อนี้ยังเป็นหลักประกันในการสร้างฐานะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับบุคคลอีกด้วย

4. การปฏิบัติตนตามขรวาาธรรมด้วยการมีจาคะ จะทำให้สังคมมีความสุขเจริญก้าวหน้า มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ แข่งขันชิงดีชิงเด่นกันทุกคน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์

ขรวาาธรรมทั้ง 4 ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่ขรวาาหรือผู้ครองเรือนทุกคนควรจะต้องมี ทั้งนี้ เพื่อจะได้อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าและประสบผลสำเร็จในชีวิต แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ก็ทรงให้ความสำคัญต่อขรวาาธรรม 4 เช่นกัน โดยทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสรุปขรวาาธรรม 4 แล้วนำมาพระราชทานให้กับปวงชนชาวไทยไว้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังนี้

1. การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น
3. การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยประการใด
4. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริตและรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเอง เพื่อเป็นประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

หลักธรรมขรวาาธรรม 4 นี้จะชี้ให้เห็นว่าเราทุกคนที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การอยู่ร่วมกันนั้นเราจะเป็นฝ่ายถูกใจเราไปเสียหมดทุกอย่างคงเป็นไปได้ เพราะบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับอารมณ์ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ ถ้าเราไม่รู้จักใช้เหตุผล ในการคิดให้รอบคอบก็อาจจะทำให้เราประสบความล้มเหลวในหน้าที่การงานได้

แผนการจัดการเรียนรู้แบบธรรมสภาจณา

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 / 2546
 หน่วยการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนา เรื่อง ขรราวาสธรรม 4 เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ขรราวาสธรรม 4 เป็นหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติของบุคคลทั่วไป พึงมีความสัตย์ ความอดทน ความเสียสละ และความข่มใจ เพื่อสร้างความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้าและความสุขในการดำเนินชีวิต

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. นักเรียนสามารถอธิบายความหมาย และองค์ประกอบของขรราวาสธรรม 4 ได้
2. นักเรียนสามารถวิเคราะห์การกระทำของบุคคลต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามหลักขรราวาสธรรม 4
3. นักเรียนสามารถนำหลักขรราวาสธรรม 4 มาใช้ในชีวิตประจำวันได้

สาระการเรียนรู้

ขรราวาสธรรม แปลว่า แนวทางหรือข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป เพื่อสร้างความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีวิต และการมีชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ประกอบด้วย

1. สัจจะ คือ ความจริงใจ
2. ทมะ คือ การฝึกฝนตนเองและข่มใจตนเอง
3. ขันติ คือ ความอดทน
4. จาคะ คือ ความเสียสละ

ประโยชน์ของขรราวาสธรรม 4

1. เป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป

ฯลฯ

กระบวนการเรียนรู้

1. ขั้นนำ

1.1 ครูแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 คน โดยนักเรียนเลือกกลุ่มกันเอง ให้แต่ละกลุ่มเลือกประธาน เลขานุการ และผู้รายงาน

1.2 ครูสนทนากับนักเรียนถึงห้องเรียนที่มีความเป็นระเบียบวินัย นักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข และห้องเรียนที่นักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความไม่สงบสุข ขาดความเป็นระเบียบวินัย

2. ขั้นสอน

2.1 การแสวงหาความรู้ ครูแจกเอกสารประกอบการเรียนรู้เรื่องขรราวาสธรรม 4 ให้นักเรียนทุกคนในกลุ่มศึกษาให้เข้าใจ แล้วช่วยกันระดมความคิด ตอบคำถามลงในใบกิจกรรมที่ 1 ด้วยคำถามต่อไปนี้

- ห้องเรียนที่มีนักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มีระเบียบวินัย นักเรียนจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรบ้าง

- ห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย เพราะนักเรียนปฏิบัติต่อกันอย่างไร
- นักเรียนรู้สึกอย่างไรกับห้องเรียนที่มีระเบียบวินัย มีความสงบสุข และห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย

- ในห้องเรียนนี้ ใครบ้างที่ได้รับการยกย่องชื่นชมจากเพื่อน ๆ คนเหล่านั้น เขามีนิสัยความประพฤติ บุคลิกภาพ หรือปฏิบัติอย่างไรกับเพื่อน ๆ

- นักเรียนเคยได้รับการยกย่องชื่นชม จากเพื่อน ๆ หรือไม่ เกิดจากการปฏิบัติตนอย่างไร

- นักเรียนไม่พอใจเพื่อน ๆ เนื่องจากเขาปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างไร
- ห้องเรียนที่ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง นักเรียนคิดว่า เพราะนักเรียนแต่ละคนปฏิบัติต่อกันอย่างไร

2.2 การอภิปรายตามหัวข้อธรรม ครูแจกกรณีศึกษาสั้น ๆ ในใบกิจกรรมที่ 2,3,4,5 ให้ทุกกลุ่มศึกษาวิเคราะห์ และอภิปรายซักถาม โดยการช่วยกันระดมความคิดแล้วตอบคำถามในใบกิจกรรมที่ 2,3,4,5 ตามลำดับ

2.3 การเสนอผลการอภิปราย ให้ตัวแทนกลุ่มออกมารายงานแนวปฏิบัติของกลุ่ม ๆ ละประมาณ 3 นาที และให้กลุ่มอื่น ๆ ซักถามจนเข้าใจ

3. ขั้นสรุป ครูและนักเรียนช่วยกันสรุปบทเรียน เสนอแนะ เลือก และแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้อง

การวัดผลประเมินผล

1. สังเกตจากการร่วมกิจกรรมในการเรียน
2. ดูจากผลงานและคำตอบในใบกิจกรรมที่ 1 – 5

แหล่งการเรียนรู้

1. เอกสารประกอบการเรียน เรื่อง ฆราวาสธรรม 4
2. กรณีตัวอย่างสั้น ๆ ในใบกิจกรรมที่ 2 – 5
3. ใบกิจกรรมที่ 1 – 5

ใบกิจกรรมที่ 1

กลุ่มที่.....

สมาชิกกลุ่ม 1.....2.....3.....
4.....5.....

ให้นักเรียนทุกคนทบทวนความคิดเกี่ยวกับการกระทำ จากการสนทนาในขั้นนำ แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

1. ห้องเรียนที่มีนักเรียนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข มีระเบียบวินัย นักเรียนจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

2. ห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย เพราะนักเรียนปฏิบัติตนกันอย่างไร

.....
.....
.....

3. นักเรียนรู้สึกอย่างไรกับห้องเรียนที่มีระเบียบวินัย มีความสงบสุข และห้องเรียนที่ขาดระเบียบวินัย สับสนวุ่นวาย

.....
.....

4. ในห้องเรียนนี้ ใครบ้างที่ได้รับการยกย่องชื่นชมจากเพื่อน ๆ คนเหล่านั้น เขามีนิสัยความประพฤติ บุคลิกภาพ หรือปฏิบัติอย่างไรกับเพื่อน ๆ

.....
.....

5. นักเรียนเคยได้รับการยกย่องชื่นชม จากเพื่อน ๆ หรือไม่ เกิดจากการปฏิบัติตนอย่างไร

.....
.....

6. นักเรียนไม่พอใจเพื่อน ๆ เนื่องจากเขาปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างไร

.....
.....

7. ห้องเรียนที่ปราศจากการทะเลาะเบาะแว้ง นักเรียนคิดว่า เพราะนักเรียนแต่ละคนปฏิบัติต่อกันอย่างไร

.....
.....

ใบกิจกรรมที่ 2 (พรวาาธรรม 4)

กลุ่มที่.....

สมาชิกกลุ่ม 1.....2.....3.....
4.....5.....

ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มอ่านกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ แล้วช่วยกันตอบคำถามต่อไปนี้

1. สุชาติเป็นนักเรียนชั้น ม.2 เมื่อครูให้การบ้านมา ไม่ว่าจะป็นวิชาใดก็ตาม เขาจะรับทำให้เสร็จส่งตามกำหนดเวลาเสมอ

คำถาม 1. สุชาติยึดหลักพรวาาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของสุชาติจะส่งผลอย่างไรบ้าง

2. พิเชฐรั่มักจะถูกเพื่อน ๆ ล้ออยู่เสมอว่าเป็นลูกที่ไม่มีพ่อไม่มีแม่ อยู่กับตายาย วันหนึ่งถูกเพื่อนล้ออีก พิเชฐรั่มโห่เลยชกตอยเพื่อนคนนั้นจนได้รับบาดเจ็บ

คำถาม 1. พิเชฐรั่มยึดหลักพรวาาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของพิเชฐรั่มจะเป็นอย่างไร

3. จะมีวิธีแก้ปัญหให้พิเชฐรั่มได้อย่างไร

3. บุญถิ่น เป็นลูกชายของเศรษฐี เมื่อเขาอายุครบเกณฑ์ทหาร บุญถิ่นไม่ยอมไปเกณฑ์ทหาร เพราะกลัวลำบาก จึงให้พ่อแม่เอาเงินไปให้เจ้าพนักงาน ที่ทำการคัดเลือก เพื่อไม่ให้ถูกเกณฑ์ทหาร

คำถาม 1. บุญถิ่น ทำผิดหลักพรวาาธรรม 4 ข้อใด

2. ผลจากการกระทำของบุญถิ่นจะมีผลกระทบต่อสิ่งใด

3. จะมีวิธีแก้ไขปัญหของบุญถิ่นอย่างไร

ใบกิจกรรมที่ 3 (พรวาสธรรม 4)

1. ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง มีโรงเรียนที่เป็นสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานของคนในหมู่บ้านนั้น แต่ทางโรงเรียนยังขาดโต๊ะสำหรับที่จะให้นักเรียนนั่งรับประทานอาหารกลางวัน เวลาจะรับประทานอาหารนักเรียนก็นั่งกับพื้น ครู – อาจารย์ ในโรงเรียนเลยคิดจะขอบริจาคเงินหรือสิ่งของวัสดุจากชาวบ้านตามศรัทธา เพื่อที่จะได้จัดหาโต๊ะมาให้นักเรียนได้นั่งรับประทานอาหาร นายสุขก็เป็นคนหนึ่งที่อยู่ในบ้าน ซึ่งเขามีอาชีพค้าขายมีฐานะร่ำรวย เมื่อคณะครูได้ไปขอบริจาค นายสุขกลับตอบปฏิเสธไปและพูดด้วยความไม่พอใจว่าลูกของตนไม่ได้เข้าเรียนในหมู่บ้านนี้ เพราะเขาส่งลูกเข้าไปเรียนในตัวจังหวัดทุกคน

คำถาม 1. การกระทำของนายสุขขาดหลักพรวาสธรรม 4 ข้อใด

2. ผลของการกระทำของนายสุขจะส่งผลกระทบอย่างไร

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหานายสุขอย่างไร

2. อ้อยเป็นนักเรียนที่พักอยู่หอ ที่หอพักก็มีเพื่อน ทั้งคนฐานะมั่งมีและยากจน อ้อยเป็นคนหนึ่งที่ยากจน วันหนึ่งเพื่อนชวนอ้อยไปเที่ยวเตร่ ตั้งแต่เกิดมา อ้อยไม่เคยไปเที่ยวเตร่เลย อ้อยจึงอยากไปดูว่าเป็นอย่างไร พอไปถึง อ้อยรู้สึกมีความสุขสนุกสนานตื่นเต้นมาก เพราะได้เต้นกรีดกับเพื่อน ๆ คินต่อมาเพื่อนมาชวนอ้อยไปเที่ยวอีกซึ่งอ้อยก็อยากไปแต่อ้อยมาคิดดูแล้ว การไปเที่ยวเตร่ไม่ใช่สิ่งที่ดีเลย เสียเงินเปล่า เงินก็ยังหาเองไม่ได้ต้องขอจากคุณพ่อคุณแม่ เมื่อคิดได้นั้นอ้อยเลยบอกปฏิเสธกับเพื่อนว่าไม่ไป

คำถาม 1. อ้อยยึดหลักพรวาสธรรม 4 ข้อใด

2. ถ้าอ้อยไปเที่ยวเตร่ตามใจตนเอง จะมีผลกระทบต่อสิ่งใดบ้าง

3. ถ้านักเรียนเป็นอ้อย นักเรียนจะแนะนำเพื่อน ๆ อย่างไร

ใบกิจกรรมที่ 4 (ขรวาสาธรรม 4)

1. ดอนเป็นคนต่างจังหวัดเข้ามาเรียนต่อมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ หอพักที่ดอนพักอยู่นั้นก็มีนักเรียนหญิงที่สวยงามพุดจากเพราะเอาใจเก่ง นักเรียนคนนี้ก็เข้ามาตีสันทกับดอน ในที่สุดก็เลยได้เสียกัน ด้านพ่อแม่ส่งเงินมาให้เรียนหนังสือ แต่ดอนก็เอาไปให้นักเรียนหมด ในที่สุดดอนก็ถูกไล่ออกจากมหาวิทยาลัย

คำถาม 1. ดอนขาดขรวาสาธรรม 4 ข้อใด

.....

.....

2. ผลของการกระทำของดอนจะส่งผลกระทบอย่างไรบ้าง

.....

.....

3. จะป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดขึ้นกับดอนอย่างไร

.....

.....

2. ดอนเป็นเด็ก อุ่มมีนิสัยชอบลักเล็กขโมยน้อย เวลาแม่ค้าหาบของมาขาย อุ่มจะพยายามหยิบสิ่งของของแม่ค้าตอนกำลังเปลือ เมื่อขโมยได้เขาจะมีความภูมิใจ ถือว่าตัวเองเก่งมีความสามารถ พอโตขึ้น อุ่มก็คิดว่าการลักขโมย เป็นสิ่งที่ผิดไม่ควรทำ เขานึกเสียใจและสงสารแม่ค้าต่อเหตุการณ์ที่ผ่านมา อุ่มจึงให้สัญญากับตัวเองว่าต่อไปเขาจะไม่ลักเล็กขโมยน้อยอีกเป็นอันขาด

คำถาม 1. แสดงว่าอุ่มเริ่มมีหลักขรวาสาธรรม 4 ข้อใด

.....

2. ถ้าอุ่มยังไม่เลิกประพฤติอีกจะมีผลกระทบต่อสิ่งใด

.....

3. ถ้าอุ่มยังไม่เลิกนิสัยชอบขโมย นักเรียนซึ่งเป็นเพื่อนรักกับอุ่มจะมีวิธีการช่วยเหลืออุ่มอย่างไร

.....

3. นายองอาจทำงานที่บริษัทแห่งหนึ่ง เขาเป็นคนที่ทำงานเก่งขยันขันแข็งในการทำงานจนได้รับความไว้วางใจ จากผู้อำนวยการบริษัท วันหนึ่งทางธนาคารจะมารับเงินพ่วงนี้เข้า แต่ผู้อำนวยการเกรงว่าจะมาไม่ทัน เลยฝากกุญแจไว้กับองอาจ ปรากฏว่านายองอาจได้ใช้กุญแจเปิดเซฟแล้วขโมยเงินของบริษัทหนีไป

คำถาม 1. นายองอาจละเมิดหลักขรวาสาธรรม 4 ข้อใด

.....

.....

2. ผลจากการกระทำของนายองอาจจะมีผลกระทบอย่างไร

.....

.....

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหานายองอาจได้อย่างไร

.....

.....

ใบกิจกรรมที่ 5 (ขรราวาธรรม 4)

1. ดាំไม่ชอบวิชาคณิตศาสตร์ เพราะเขาสอบที่ไรตกหรือเกือบตกทุกที ดังนั้นเขาจึงเกิดความท้อแท้ คิดที่จะหนีเรียนวิชาคณิตศาสตร์ แต่เกรงว่าถ้าเขาหนีเรียนยิ่งจะทำให้เขาไม่เข้าใจมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือส่งสารพ่อแม่ที่ส่งเขาเรียนด้วย เมื่อคิดได้ดังนั้น ดាំจึงเอาใจใส่ต่อวิชาคณิตศาสตร์เพิ่มมากขึ้นโดยการซักถามจากเพื่อนหรือครู ถ้าสิ่งไหนที่ยังไม่เข้าใจ

คำถาม 1. ดាំเริ่มยึดหลักขรราวาธรรม 4 ข้อใด

.....

.....

2. ถ้าดាំหนีเรียนคณิตศาสตร์นักเรียนคิดว่าจะเป็นอย่างไร

.....

.....

3. ถ้านักเรียนเป็นดាំจะมีวิธีการแก้ไขปัญหอย่างไร

.....

.....

2. ปองพลมีฐานะทางบ้านไม่ค่อยสู้ดีนัก เขาต้องใช้เวลาตอนปิดเทอมมาขับสามล้อ เพื่อที่จะเอาเงินไปเสียค่าเทอม ซึ่งช่วงปิดเทอมนั้นอยู่ในช่วงเดือนเมษายน มีอากาศร้อนมาก ยิ่งตอนเที่ยงแล้วยิ่งร้อน พอถึงใกล้เที่ยงหรือบ่ายแก่ ๆ พวกที่ขับสามล้อด้วยกันจะไม่ค่อยขับเพราะสู้แดดไม่ไหว พวกเขาจะเข้าที่พักอาบน้ำและพักผ่อน แต่ปองพลเขาจะไม่ยอมหยุดพัก ถึงแดดร้อนแค่ไหน เขาก็ทนได้

คำถาม 1. ปองพลถือว่ามีหลักขรราวาธรรม 4 ข้อใดมากที่สุด

.....

.....

2. ผลของการประพฤติปฏิบัติของปองพลจะส่งผลอย่างไรบ้าง

.....

.....

3. แดงไปยืมเงินเพื่อนมา 2,000 บาท เขาได้ให้สัญญากับเพื่อนว่าจะนำมาใช้คืนภายใน 2 สัปดาห์ แต่เมื่อ 2 สัปดาห์ ผ่านไปแล้ว แดงก็ยังไม่ได้ใช้คืน

คำถาม 1. แดงผิดหลักขรราวาธรรม 4 ข้อใด

.....

.....

2. ผลจากการกระทำของแดงจะส่งผลอย่างไร

.....

.....

3. จะมีวิธีการแก้ไขปัญหของแดงอย่างไร

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-ชื่อสกุล	นางไขศรี พานิกุล
วันเดือนปีเกิด	26 สิงหาคม 2500
สถานที่เกิด	อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	181/24 ถนนงามวงศ์วาน อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี โทร. 02-5894500
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ 2 ระดับ 7
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนนนทบุรีพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี โทร. 02-5882827 ต่อ 108
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2520	ป.ศ.สูง (ประวัติศาสตร์) วิทยาลัยครูบุรีรัมย์
พ.ศ. 2524	ศษ.บ.(สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2546	กศ.ม. (การมัธยมศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ